Tavasz Szibériában

Baróti Géza—Randé Jenő · Tavasz Szibériában

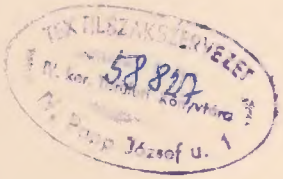

TEXTILSZAKSZERVEZET
IV. kor. Tanácsi könyvtára
58 827
IV. Papp József u. 1

Baróti Géza—Randé Jenő

Tavasz Szibériában

Kossuth Könyvkiadó · 1968

Szakmailag ellenőrizte: Csák Elemér

A fotókat Bara István készítette

© Baróti Géza—Randé Jenő

Tartalom

7	A Vörös tér és H. G. Wells (R. J.)
13	Ázsia kapujában (R. J.)
23	Rianás a Bajkálon (B. G.)
32	A legyőzött óriás (B. G.)
41	Jurta a múzeumban (B. G.)
55	A Sztyepp Kulcsa (R. J.)
63	Csehov nyomában Szahalinon (R. J.)
76	Egy japán csodálkozik (B. G.)
88	Tizenegy óra repülés (B. G.)
97	Fagyos föld, kozmikus sugár (R. J.)
107	Gyémántváros a tajgában (R. J.)
119	Északon semmi sem lehetetlen (B. G.)
130	Tavasz, nyár, tél — fél nap alatt (B. G.)
141	Északi éjszaka — északi nappal (R. J.)
152	Fagyálló emberek (B. G.)
161	Ahol az arany nem számít (R. J.)

A Vörös tér és H. G. Wells

A BBC legnevesebb riportere, az azóta elhunyt Richard Dimbleby így kommentálta az első Moszkvából átvett május elsejei közvetítést az angol televízióban:

„Eddig azt hittem, hogy mi, angolok értünk legjobban a katonai felvonulások rendezéséhez. Ezek után kételkedem ebben."

Biztos, hogy az angolok kitűnően értenek katonai parádékhoz. De ez a felvonulás! Ilyen csak a Vörös téren látható.

És milyen más a valóság, mint a televíziós közvetítés. A képernyőn nemcsak a színek vesznek el, hanem a felvonulás magával ragadó egysége is.

Tegnap még hóvihar söpört végig a Vörös téren. Május elseje reggelére kiderült. A Kreml tornyai aranyszínnel rajzolódnak az égre, melynek vakító kékségét zászlók vörös színe oldja fel.

Tribününk tucatnyi nyelven zsibong és morajlik. Szemben gárdaegységek, válogatott legények, sudárok, mint a szibériai cédrusfenyők. (Még csak készülünk Szibériába, de már onnan keresem a hasonlatot.) Mellettük tengerészek, kék egyenruha, fehér kesztyű, sapka. A tapsból ítélve ez a legnépszerűbb fegyvernem. Zöld zubbonyban a tábornoki kar. A mauzóleum mellvédjéről Brezsnyev, Koszigin, Podgornij üdvözlik a Vörös téren összegyűlteket.

Mögöttünk, a Kreml falán a 15 szovjet köztársaság címere. Zengő, felejthetetlen hangján megszólal a Kreml toronyórája, lassan üti el a tízet. A moraj elhallgat, szinte érezni a levegőben a feszültséget, s talán hármunkban a legtöbb a feszültség, hármunkban, akiknek ez a mai díszszemle csak bevezető a szibériai utazáshoz.

Hogyan is szólt az útravaló?

„Irkutszk, Bratszk, Ulan-Ude, Habarovszk, Szahalin, Jakutszk, Norilszk. Ez az első újságíró-delegáció, amely erre az útra indul. Örülnénk, ha vállalkozásuk jól sikerülne, mert akkor további delegációkat is küldenénk. Önök tehát úttörő feladatra vállalkoztak. Készüljenek fel bizonyos nehézségekre. Szibériában most a tavasz birkózik a téllel, s ez sokszor rendkívüli időjárást okoz. Lehet, hogy Szahalinon tájfunnal találkoznak, Norilszkban napokig tartó alacsony felhőzettel, s ezért szünetelnek a légi járatok..."

Itt Moszkvában ragyogó kék az ég, egyre jobban melegít a nap. De tegnap még hózápor vágott az arcunkba. Moszkva és Szahalin között nyolc óra a különbség, Norilszk túl van az Északi-sarkkörön. Prémes sapkát is kell vinni az útra... Múlt héten — még otthon hallottuk a rádióban — Nyugat-Szibériában 25 fok meleg volt... Igen, a tavasz birkózik a téllel...

„De bármi történjék is, számíthatnak arra, hogy mindenhol barátokkal találkoznak."

A feszültség leghamarabb fotoriporterünkben enged fel. A tribünről látjuk, hogy mire a hangszórókból elnyújtott vezényszó száll végig a téren, már túljutott minden kordonon, s a közeledő csapatokra szögezi teleobjektívjét. A hatalmas zenekar hangja egybevegyül a toronyóra lágy, de határozott csengésével. Kezdődik a díszszemle.

S ahogy közelednek a csapatok, egy másik angol jut eszembe, akit, azt hiszem, joggal nevezhetek a XX. század legnagyobb utópista írójának: H. G. Wells. Nem sokkal azután járt Oroszországban, hogy győzött a forradalom. Körülnézett, és nem hitt semmiben. Petrográdban feketekereskedelem, Moszkvában élelmiszerhiány, fásult arcú parasztasszonyok üldögélnek a Blazsennij-székesegyház lépcsőin. Muzsikokkal szocializmust csinálni — semmiből? Képtelenség.

Az első alakulatok most dübörögnek át a Vörös téren. Arra tűnnek el nyílegyenes soraik, ahol H. G. Wells a fásult parasztasszonyokat látta. Élelem kellett a hadseregnek, a városoknak, de alig volt. Moszkvában tudták, hogy megbirkóznak az emberfölötti nehézségekkel. H. G. Wells nem hitt.

Hullámzik a tér. A Gorkij utca felől szakadatlan egymás utánban érkeznek az újabb és újabb csapatok, s azután eltűnnek a tér túlsó oldalán, a Moszkva folyó felé lejtő úton. Szinte minden egymásba folyik, olyan rövidek a térközök. Ezt az állandó, lenyűgöző áradást csak itt, a helyszínen érezni. Feszülő egyenruhák, ragyogó fegyverek, nyílegyenes sorok, edzett

férfiak. A tribün zúg és morajlik, taps köszönti a szakadatlan sorban egymást követő, szinte összeolvadó újabb és újabb alakulatokat.

Csaknem ötven éve a híres angol sok mindenben kételkedett, amikor végigment itt, a Vörös téren, s amikor a Kremlben Lenin fogadta.

„»A városok... másfélék lesznek, igen, egészen másfélék« — erősítette meg Lenin."

A beszélgetés folytatását így örökítette meg „Oroszország ködben" című könyvében H. G. Wells:

„Mondtam, hogy ez a városok lebontását és újak felépítését jelenti, és grandiózus munkát igényel. A petrográdi székesegyházak és fenséges épületek történelmi emlékké lesznek, mint Velikij Novgorod templomai és Pesztum szentélyei. A mai város nagy része eltűnik. Lenin ezzel egyetértett. Gondolom, kellemes volt társalognia olyan emberrel, aki megérti a kollektivizmus elkerülhetetlen következményeit, melyeket sokan még hívei közül sem tudtak teljesen tudatosítani magukban. Oroszországot gyökeresen át kell építeni, újból meg kell alkotni."

Hatalmas erő reszketteti meg a teret. Motorizált egységek dübörögnek el Minyin és Pozsarszkij szobra előtt. Lánctalpas és gumikerekek váltakoznak, a térközök nem növekednek, csak az erősödő és elcsituló zaj váltakozik. Ahogy rohannak a kocsik, amelyekben szinte szoborrá merevült ejtőernyősök ülnek, mintha megmozdulna a nagyáruház hatalmas épülete.

„Na és az ipar? — folytatja H. G. Wells. — Az ipart is gyökeresen rekonstruálni kell? Lenin, aki, mint igazi marxista, elveti az »utópistákat«, végül maga vált a villamosítás utópiájának rabjává. Ami tőle telik, mindent megtesz, hogy Oroszországban hatalmas villanyerőműveket hozzanak létre, melyek majd egész kormányzóságokat látnak el energiával. Elmondta, hogy kísérletképpen már két körzetet villamosítottak. El lehet-e képzelni vakmerőbb tervet ebben a sík, erdővel borított országban, melyet írástudatlan parasztok népesítenek be, amely szűkölködik vízienergia-forrásokban, s nincsenek technikailag képzett szakemberei, ahol csaknem megbénult a kereskedelem és az ipar? Ilyen villamosítási terveket most Hollandiában valósítanak meg, Angliában vitatkoznak róluk, és könnyen elképzelhető, hogy e sűrűn lakott, magasan fejlett iparral rendelkező országokban a villamosítás sikeres, kifizetődő és áldásos lesz. Ám ilyen tervek megvalósítását Oroszországban csak túlfejlett fantáziával lehet elképzelni."

Rakéták bólogatnak, ahogy lánctalpas állványukról előrenyúlva a levegőbe fúrják orrukat. Ez az a pillanat, amikor a moszkvai televízió egyik kamerája a nyugati sajtóattasék felé fordul, akik lázasan kattogtatják fényképezőgépüket, berregtetik filmfelvevőjüket.

És H. G. Wells annak idején így írt:

„Bármilyen varázstükörbe nézek is, a jövőnek ezt az Oroszországát képtelen vagyok meglátni. Ám ez a kis termetű ember a Kremlben rendelkezik ilyen adottsággal. Látja, hogyan jelennek meg az elpusztultak helyén új, villamosított vasútvonalak, látja, hogy az egész országot új utak szelik át, látja, hogyan emelkedik fel egy megújult, boldog, iparosított kommunista hatalom. S a beszélgetés folyamán engem is csaknem sikerült meggyőznie előrelátásának realitásáról.

— És Önök mindehhez földhözragadt muzsikjaikkal látnak hozzá?

Nemcsak a város, a falu is a felismerhetetlenségig megváltozik.

— Már ma sem a paraszt adja az egész mezőgazdasági termékmennyiséget — mondta Lenin. — Néhány helyen nagyüzemi mezőgazdasági termelést folytatnak. Ott, ahol a körülmények lehetővé teszik, a kormány saját kezébe vette a nagybirtokokat, amelyeken nem parasztok, hanem munkások dolgoznak. Előbb egyik, majd másik kormányzóságban meghonosítva, ez a gyakorlat tovább terjedhet. Más kormányzóságok írástudatlan, egoista parasztjai nem fogják tudni, mi történik, míg rájuk nem kerül a sor . . .

Vitatkoztam vele, bizonygatva, hogy a bolsevikoknak nemcsak a társadalom anyagi szerkezetét kell megváltoztatniuk, hanem az egész nép gondolkodásmódját is. Az oroszok hagyományból és szokásból individualisták és szeretnek kereskedni; az új világ felépítéséhez előbb meg kell változtatni egész pszichológiájukat. Lenin megkérdezte, mit sikerült látnom a népművelés terén végzett munkából. Dicsérettel nyilatkoztam néhány dologról. Elégedetten elmosolyodott. Határtalanul biztos a dolgában.

— De mindez még csak terv, az első lépések — mondtam.

— Látogasson el újra tíz év múlva, és meglátja, mit végeztek Oroszországban ez idő alatt — felelte."

Lenin megérte az intervenció leverését, de a halál elragadta, mielőtt terve valóra vált volna. H. G. Wells sem láthatta a fasizmus rombolásait szovjet földön. S nem érezheti velünk együtt itt a Vörös téren ennek a 235 millió embert képviselő és védelmező hadseregnek az erejét.

235 millió. Szibériában, ahová készülünk, a Szovjetunió lakosságának csak egytizede él. Mennyire jelképezi a mai Szovjetuniót Szibéria, tegnapelőtt a száműzetés, tegnap az elhanyagoltság, ma a határtalan kincsek, mérhetetlen emberi erőfeszítések országa? És holnap? Milyen lesz Szibéria holnap?

Most már embertömeg hömpölyög a Vörös téren, zászlók, virágok, májusi jelszavak... de a hadsereg lenyűgöző felvonulásával semmi nem versenyezhet...

A Moszkva folyó korlátjának dőlve nézegetem a kőparton habokat vető, fodrozódó vizet és Szibériára gondolok. A május elsejei díszszemle feloldotta a feszültséget, de fokozta a kíváncsiságot.

„A kommunizmus általánosan kibontakozó építése megköveteli az ipar mind ésszerűbb *területi elhelyezését*... biztosítani kell Szibériában és Kazahsztánban újabb energiatermelő bázisok létrehozását az olcsó szénfajták lelőhelyein, valamint az Angara és a Jenyiszej vízenergiájának hasznosításával... Be kell fejezni az ország harmadik kohóipari bázisának építését Szibériában és két újat kell létesíteni...

Nagyot fejlődik az ipar az Uráltól keletre fekvő területeken..."

Csaknem hat év telt el azóta, hogy ez a program elhangzott a XXII. pártkongresszuson. S egy része máris megvalósult.

Körülbelül 25 000 kilométeres repülőút áll előttünk. Ötször annyi, mintha Nyugat-Európából New Yorkba repülnénk. S utazásunk mégis csak ízelítő Szibériából. A felfedező utaktól — ha szabad ezt a kissé nagyképű kifejezést használni — mindenekelőtt abban különbözik, hogy a felfedező utak új tényeket rögzítenek. A szibériai tények pedig rendkívül gyorsan változók. Számolnunk kell azzal, hogy mire úti beszámolónk könyv alakban megjelenik, már sok minden túlhaladott lesz. Szibériában mostanában gyorsan repül az idő...

Szibéria címere nincs a Kreml falán. Ez a kontinensnek is beillő terület — akkora, mint az Egyesült Államok és Mexikó együtt, harmincszorosa Franciaországnak — az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság része. Két autonóm köztársaság van itt, a burját és a jakut — mind a kettőt meglátogatjuk —, s több nemzetiségi körzet. Lakossága azonban legnagyobbrészt orosz. Az Uráltól Alaszkáig terjed, délen Turkesztán, Mongólia és Kína, keleten a Japán-tenger, északon az Északi-Jeges-tenger ha-

tárolja. Az Ob, a Jenyiszej vagy a Léna medencéje egyenként is többszörösen magába foglalná akármelyik nagy európai országot. Az Ob 5000, a Jenyiszej és a Léna 4000 kilométernél is hosszabb.

Szibériában Ojmjakonban mérték a világon eddig a legnagyobb hideget, — 78 fokot. A szomszédos Verhojanszk, melyet sokáig a világ leghidegebb pontjának tartottak, — 69,8 fokjával elmaradt, de évi 100 fokon felüli hőmérsékletkülönbségével — a nyári maximum 38 fok — az első helyet tartja.

Dél van Moszkvában, Szahalin szigetén és Kamcsatkában 20, a Behring-szorosban 22 óra. Vetnek a sztyeppvidéken, mely Nyugat-Szibéria déli részétől az Amur középső folyásáig húzódik, olvad a hó a Szibéria derekát övező tajgában, de a rénszarvasok még a hó alatt keresgélik a táplálékot a tundrán.

Ennek a hatalmas, jellegében is annyira változatos területnek nemcsak a meghódítása késett — hogyan is gondolhatott volna Szibériára H. G. Wells —, de földrajzi feltérképezése is rengeteg energiát és áldozatot követelt. Ptolemaiosztól, aki i. sz. 150 körül szerkesztett Geográfiájában először közöl adatokat Szibériáról, Ivan Fjodorovig, aki 1732-ben felkutatta a csukcsok földjének partjait s az ázsiai kontinensről megpillantotta Amerikát, hosszú út vezetett. A XVIII—XIX. században egymást követték az expedíciók, a nagy felfedezők nevét városok, szigetek és tengerszorosok őrzik. De nyomukban nem tört be Szibériába a civilizáció.

Igazi fontosságát az elmúlt évtizedekben fedezte fel a világ, de jelentőségének ma is csak körvonalait ismerjük. Szibéria meghódítása még nem fejeződött be, s bizonyos, hogy még sok meglepetést tartogat ez a hatalmas föld, mely valóra váltotta Lomonoszov szavait:

„Sok bizonyíték alapján következtetem, hogy az északi földeken is kiterjedten és gazdagon uralkodik a natúra... ha elképzeljük azt az időt, amikor a déli földek elefántjai és füvei északon vegetáltak, nem kételkedhetünk abban, hogy létrejöhettek gyémántok, zafírok és más drágakövek."

Még hömpölyög a tömeg a Vörös tér zárt négyszögében, de már az ismeretlen távolságok vonzanak. A Moszkva folyó fodrozódó habjaiban a Bajkál vizét látom kékleni...

Ázsia kapujában

Ezen a reggelen korán kelt fel a nap. Negyed kettőt mutatott az órám, amikor világosodni kezdett az égbolt. A sötétkék, narancssárga és lila árnyalatok olyanok voltak, mint a naplemente a Kárpátok fölött. Pedig már az Urálon túl jártunk.

Negyed kettő moszkvai idő szerint. De kelet felé haladva újabb és újabb időzónákat vágunk át. Mire megérkeztünk Irkutszkba, útunk első állomására, öt órával megelőztük a moszkvai időszámítást.

Az éjszaka sötétjében hiába lestem ki a gépből. Csak néha bukkantak fel fények, főleg akkor, amikor az Urálon át repültünk, amit csak a térkép és az órám segítségével sejtettem. S most, hogy már világosban utazunk, alattunk erdő, erdő, erdő. A világ legnagyobb erdeje, ami a Baltikumtól a Csendes-óceánig húzódik, s amit Szibériában tajgának neveznek.

Összefüggő, zöld, dimbes-dombos-hegyes erdőszőnyeg, melyen órákig nincs nyoma emberi életnek, mintha út sem vezetne rajta keresztül.

Pedig már időszámításunk előtt 10—12 000 évvel éltek errefelé emberek. Hérodotosz, az első író, aki megemlékezik erről a tájról, s Prokonnészoszi Ariszteasz i. e. a VII. században már arról a kereskedelmi útról is tudni vél, amely a délorosz sztyeppen keresztül az Altaj gazdag bányáihoz vezetett. A tudomány erre vonatkozóan biztosat mondani ma sem tud, de feltételezi, hogy az „arany út" az Altaj bányáiból Irán felé vitt tovább.

Szibéria gazdagságának híre több mint másfél ezer éve terjed, de a tajga és a tundra történetéről nincsenek pontos ismereteink. A hatalmas területen a különböző — finnugor, paleo-ázsiai, mongol, török — népek mozgása, harca csak nagy vonalakban követhető. A mozgatóerő a kincs, a hódítás és a menekülés a hódítás elől. A legnagyobb kincs, amely később az oroszokat Szibériába vonzotta, a prém volt. A XII. században egy Mohammed Aufi nevű arab a Volga menti bolgár birodalomban szerzett tapasztalatairól beszámolva egy Jugra vagy Jugria nevű országot említ, amelynek lakosai értékes bőröket adnak el bolgár és arab kereskedőknek. A név félreérthetetlenül az ugorokra, vagyis az osztyákokra és a vogulokra utal, akik az Ob medencéjében laktak. Beszél még keletebbre élő népekről, akiknek a nyelve nem török, s tengerparti törzsekről is. S egy még korábbról szár-

mazó tibeti leírás megemlékezik északon élő, rénszarvast hasznosító népekről s másokról, akik halcsontból építik sátrukat s halbőrből készítik ruhájukat.

Rashid-ed-Din perzsa történetíró Szibirnek nevezi az Urál és a Jenyiszej közötti földet. Az elnevezés perzsa, kínai és nyugati forrásokban többször visszatér, de néha a „Sötétség Országa" váltja fel, melyet útleírásában Marco Polo is megemlít.

Hogy a „Sötétség Országában" már a paleolit korban éltek emberek, azt nyugat-, közép- és kelet-szibériai ásatások bizonyítják, s az is bizonyos, hogy ezeknek a népeknek egy része még nem jutott túl a kőkorszakbeli civilizáción, amikor az első oroszok behatoltak Szibériába.

Novgorod város lakóit is a prém vonzotta kelet felé, s egy csapatuk 1364-ben elérte az Ob folyót. De két század telt el, amíg Szibir fejedelme a cár vazallusa lett. Szibéria meghódítása valóban csak 1578-ban kezdődött, amikor több ezer kozák Jermak vezetésével behatolt az osztyákok és vogulok lakta területre, és 1581-ben döntő győzelmet aratott. Jermak, akit Szibéria meghódítójának tekintettek, az Obban lelte halálát.

1603-ban a kozákok elérték a Jenyiszejt, eljutottak a Pjasszina folyóig, s négy évvel később minden bennszülött nép az ő segítségükre sietett a jenyiszeji tatárok ellen. A kozákok tovább nyomultak. Elértek az Angaráig, a tunguzok szent taváig, a Bajkál-tóig, s 1661-ben megalapították Irkutszk városát.

Irkutszk felé közeledik repülőgépünk. Délre, a mongol határ felé hihetetlenül hosszan elnyúló, szaggatott hegyvonulat. Alattunk szélesen kanyarog az Angara. Balra a napsütésben ritkás fenyőerdők a májusi hó finom lisztjében, közöttük egy vakítóan kék tó — még nem a Bajkál, ahhoz túl kicsi. Hiába is keressük, néhány napig még rejtegeti előlünk szépségét. A repülőgépről be kell érnünk a szeszélyesen kanyargó Angara látványával.

Ismerkedésünk Irkutszkkal, Ázsia kapujával, ahogy a helyiek nevezik, érdekesen kezdődik. Mielőtt alaposabban körülnéznénk a városban, találkozunk egy barna bőrű, ősz hajú, kicsit ferdén vágott szemű, zömök, mosolygós férfival. Pavel Pavlovics Szilinszkij, az Irkutszkot megalapító kozákok leszármazottja. Arcberendezése azt bizonyítja, hogy a kozákok nemcsak harcoltak, hanem barátkoztak is a burját-mongolokkal a Bajkál-tó vidékén. Családja 300 éve él ezen a földön, Irkutszk 500 kilométeres körzeté-

ben. Ősei, Makszim Perfilev, Mihail Vaszilinszkij az első csapatokkal érkeztek a Bajkál-tóhoz. Perfilevnek nagy szerepe volt az irkutszki erődítmény építésében, s azután a krasznojarszki fejedelem a mongol határra küldte, hogy építse fel Mogoj-Tuj várát. Amikor Szilinszkij, a késői leszármazott negyven évvel ezelőtt arra utazott, 30 Szilinszkijt és 20 Perfilevet talált.

— Járt itt nemrégiben egy amerikai, azzal büszkélkedett, hogy ősei a Mayflowerrel érkeztek Amerikába — mondja Szilinszkij. Az én őseim honalapítók voltak, csak ők nem hajóval, hanem csónakkal érkeztek. A szibériai folyókon három évig is eltartott az utazás.

Ősei nemzedékről nemzedékre részt vettek a vidék meghódításában. Dédapja Muravjov gróffal együtt harcolt az Amur vidékén, apja Kínában, a boxerlázadás idején. Ősei kardot forgattak, végvárakat építettek, ő „békés végvárakat" tervez. A területi tervbizottság elnöke.

Muravjov gróf, egy kortárs író szerint „nagy képességű és ambíciózus, páratlan energiájú, ragyogó, bár felszínes műveltségű, élénk, gyors és szellemes elméjű, az esztelenségig forrófejű és bölcselkedésre hajlamos jellem", a rossz emlékezetű irkutszki kormányzók sorából azzal válik ki, hogy békét teremtett az Amur vidékén. Az 1858-ban Kínával kötött megállapodás az Amurt jelölte ki határnak Oroszország és Kína között. Az 1860-as pekingi egyezmény Oroszországnak biztosította az Amur bal partját, a Primorjénak nevezett tengerparti területet és Szahalin szigetét.

Irkutszk, amely eleinte csak téli szállás, majd állandó erődítmény volt, attól kezdve, hogy várossá nyilvánították, vajdák, majd kormányzók, s végül II. Katalin uralkodásától kezdve főkormányzók uralma alá került. Az Irkutszkban székelő első szibériai kormányzót, Gagarin herceget Nagy Péter parancsára 1721-ben „hallatlan tolvajlásaiért" kivégezték, de utódai sem igen szereztek tisztességesebb hírnevet. Zsolobov kormányzó a krónika szerint fosztogatta a kincstárat, prémeket zsarolt a néptől, ártatlanokat kínzott meg, égetett tüzes vassal.

Irkutszk gyors fejlődését annak köszönheti, hogy valóban Ázsia kapuja, a Mongóliába, Kínába és a Távol-Keletre vezető utak találkozóhelye s a prémkereskedelem központja volt. Katonái nagyobb hírnévre tettek szert, mint tudósai, de már a XVIII. század közepétől annyira megnőtt az érdeklődés Mongólia és Kína iránt, hogy a városban különleges tanfolyamokon

oktatták a mongol, a kínai, a mandzsúriai és a japán nyelvet. Azok az expedíciók, amelyeket az Orosz Tudományos Akadémia küldött felfedező utakra, nagyrészt megtelepedtek Irkutszkban, a kelet-szibériai kormányzóság központjában. Itt szerelték fel a Kuril- és az Aleuti-szigetekre, valamint a Kamcsatkába induló expedíciókat.

A felfedezések romantikus hangulatára jellemző a Znamenszkij kolostor falába eltemetett Igor Selehovnak, „Orosz Amerika" — Alaszka — felfedezőjének sírfelirata:

„Orosz Kolumbusz nyugszik itt,
Távoli tengerek meghódítója,
Útja messzi tájakra vitt,
S most égi vizeken úszik hajója,
Hol földöntúli kincseket kutat,
Az üdvösséghez vezető utat."

Pavel Pavlovics Szilinszkij irodájának ablaka előtt, a Kirov téren hatalmas daru nyújtogatja a nyakát. Új, hétemeletes szálloda épül Irkutszkban, ahol egyre növekszik az idegenforgalom. A szállóban sok a japán vendég, érzékeltetve az egyre növekvő — s azóta már konkrét megállapodásokat képező — japán érdeklődést Szibéria kincsei iránt. Irkutszk és környéke egyre jobban fejlődik. mint üdülőhely, horgászok, vadászok, turisták paradicsoma. Nyaranta 12—15 000 turistát fogadnak. Főleg a nyugati vadászokat vonzzák az irkutszki erdők. A Bajkál-tó környékét nemzeti parkká akarják nyilvánítani, ahogy Szilinszkij mondja, ez „meg nem rontott természet". Vannak a környéken ember nem járta helyek, a vízerőművek együtt élnek a vad természettel. Belgiumnál nagyobb területen él a rénszarvastenyésztéssel, mókusvadászattal, halászattal foglalkozó tofa nép. A mókust tompa nyíllal lövik fejbe, hogy ne károsodjék a bundája. Tofalániába alkalmi légi járat közlekedik. A tofa nép — 400 ember.

Új vasútvonal épül északra, a Lénáig, 700 kilométer hosszúságban. Összefüggő vízi útvonalat terveznek a Bajkál-tótól az Angarán, a Jenyiszejen keresztül az Északi-Jeges-tengerig.

A terület hatalmas. Kelet—nyugati irányban 700, észak—déli irányban 1500 kilométeren húzódik, összesen 2 200 000 négyzetkilométer. Háromnegyed része erdő: 8,5 milliárd köbméter fa.

A GYŐZELEM NAPJÁT ÜNNEPLŐ IRKUTSZKIAK EGY ÉPÜLŐ HÁZON

TANULÓSZOBA AZ IRKUTSZKI EGYETEMEN

A BRATSZKI VÍZERŐMŰ DUZZASZTÓJA

A BRATSZKI ERŐMŰ GÉPTERME HÚSZ ÓRIASTURBINÁVAL

ÁRAD A FÉNY SZIBÉRIÁBAN

TAVASZI NAPSÜTÉS A BAJKÁL-TAVON

Irkutszk első szibériai állomásunk. Azt kérdezzük: milyen itt az élet?

Szilinszkij, nemhiába kandidátus és oktat tudósokat, ehhez méltóan, rendkívül tömören tájékoztat.

— Nehézségek: Elég hideg van. Nincs gyümölcs. Messze kell utazni az üdülőkbe. Előnyök: Tágasan lakunk, közeli kapcsolatban élünk a természettel, s itt mindenki vadász, horgász, turista.

— Amíg nem láttak a terület meghódításához — folytatja —, nagyon nehéz volt az élet. Az első kozákok 3—4 évig utaztak a folyókon. De még a múlt században is a száműzött dekabristák 2—3 hónap alatt értek ide. Volt idő, amikor még én is 7 napig utaztam Moszkvába. A közlekedés javul, de a természetet még ma is nagyon nehéz viszonyok között, sokszor — 35—40 fokos fagyban igyekszünk meghódítani. Az új városokat erdőben kell felépíteni, az „úttörők" sátorban laknak. Évekig tartott, míg Bratszk, Uszty-Iljim építői eljutottak a sátortól az összkomfortos lakásig. De az erőfeszítések sokszorosan megtérülnek. A terület rendkívül gazdag. Különösen értékes a vasérc- és kőszéntartalék, de van kősó, pala, sőt arany is. A legnagyobb kincs azonban az olcsó vízi energia. Ma az energiatermelés 30 milliárd kilowattóra, 1970-ig 45, 1980-ig 90 milliárdra emelkedik. Épül a krasznojarszki vízerőmű, készülnek a susinszkojei tervek. A villamos energia már eljut csaknem az Urálig, önköltsége 0,02—0,03 kopek, míg a Szovjetunió európai területén 2—3 kopek. Elsősorban erre az olcsó vízi energiára alapozzuk a helyi ipart, az alumíniumtermelést, a műszál-, szintetikus kaucsuk-, műtrágyagyártást. Az erdőgazdálkodásban 25 millió köbméter fát termelnek ki évente, s mindezt feldolgozzuk. Fejlett az építőipar, van tégla, gipsz, alabástrom, porcelán. Minden itt található helyben, kevés ilyen terület van a Szovjetunióban.

— És a mezőgazdaság?

— A mezőgazdasági termelés drága és munkaigényes. Nő a lakosság, fokozódnak az igények, új területek kellenek. 7—8 év alatt 400 000 hektárt fogtunk be mezőgazdasági művelésre, olyan helyen, ahol kevés volt az erdő. De ilyen terület már nincs. Most minden talpalatnyi földet az őstajgától kell meghódítanunk, s nemegyszer, amit verejtékes munkával megszereztünk, a tajga visszahódította. Ezen a földön évezredeken keresztül erdő volt, s az erdő visszaköveteli jogait. Csak a legkorszerűbb technikával sikerül legyőzni a tajgát. A meghódított föld mindössze 2 millió hektár.

58827

A földművelés 95 százaléka gépesített, kisebb méretekben az állattenyésztés is. A gabonatermelés az éghajlati viszonyokhoz képest elég jó. Persze nem olyan, mint Ukrajnában, de a 15 mázsás hektáronkénti átlaggal elégedettek vagyunk. Terem búza, árpa, zab, burgonya. A néhány éve vetésforgóba erőltetett kukorica nem vált be, helyére ismét fű kerül, de állattakarmánynak a csalamádé is használható. Burgonyából, tejből, káposztából, uborkából — e fontos termékekből — önellátók vagyunk, sőt Jakutföldre is szállítunk. Hússzükségletünk felét behozatalból fedezzük, de baromfiból három év múlva már ugyancsak önellátók leszünk.

— Mi a legnagyobb gondja?

— Az útépítés rendkívül nehéz. Kevés és rossz az autóutunk.

— Mi a legnagyobb öröme?

Szilinszkij halkan nevet, s ujjai között forgatva a ceruzáját így válaszol:

— Verne Gyula szerint Irkutszktól a legújabb párizsi divat sem volt idegen. Most arra vagyunk büszkék, hogy városunkban a legújabb tudományos eredmények is otthonosak. 32 éve tervezek, 20 éve vagyok a tervbizottság elnöke. Nálunk 50 év az élet fele. Anyám 92 éves, szemüveg nélkül olvas, s élénken érdeklődik a világ eseményei iránt. A klíma itt rendkívül egészséges. Van, aki megszokja, van, aki öregkorára visszakívánkozik délre. Nem kell a tudósokat Irkutszkba csalogatni, jönnek maguktól is. A várost tudományos, felsőoktatási központtá fejlesztjük. Emelkedik a kultúra és a tudomány színvonala, egymás után nyílnak a tudományos intézetek. Nemcsak élelmiszerből, de tudományos felkészültségből is önellátásra törekszünk. Az Angara túlsó partján lesz a tudományos központ. Ott épül fel a Tudományos Akadémia 17 kutatóintézete, néhány már el is készült. 400 000 lakosból 80 000 diák, 3000 tudós.

— És befogadják a jövevényeket?

— Valamikor minden szibériai jövevény volt. A Szilinszkijek is, a Perfilevek is. Örülünk, ha gyökeret eresztenek és igazi szibériaiak lesznek. Azt is megértjük, ha egy idő után visszavágynak a déli vidékre. De az ideérkezők nyolcvan százaléka itt marad. Itt tartja őket valami.

Együtt sétálunk végig Pavel Pavloviccsal a Kirov téren, megállunk az épülő új szálló előtt. Esteledik, fázósan húzzuk össze sálunkat, ő meg, alacsony, zömök ember, ha meg nem sértődne, termetre a Bajkál-tó fókáihoz hasonlítanám, szinte fürdik a kemény esti szélben.

De azért a hidegben is járunk egyet a kikötőben, ahová dúsan faragott faházak, az egykori kereskedőházak között vezet az út. Az Angara partján a cári korszakban készült emlékmű, Jermak szobrával. Szemben, a vasútállomás fölött, a part oldalába építve Irkutszk címere, a hagyományos — Szibéria meghódítására emlékeztető — fehér cobollyal, rajta az alapítás éve, 1661, s a megemlékezés dátuma.

A 300 éves városnak ma 400 000 lakosa van. Amikor a múlt század végén felépült a vörös téglás színház, a 70 000 lakosú Irkutszk a kupecek, prém- és aranykereskedők városa lett. Lehet, hogy igaza volt Verne Gyulának: amikor a színház előtt fékeztek a trojkák, a szánokról előkelő irkutszki hölgyek libbentek le, akik a ruhatárban lefejtették magukról a drága prémet, s párizsi divatkreációkban foglaltak helyet a páholyokban.

Milyennek ismerte Verne Gyula Irkutszkot? Sokan emlékezhetünk gyerekkorunkból Strogoff Mihály kalandos utazására, melynek során a cár futárját ide is elhozta az írói fantázia.

„Irkutszk, Kelet-Szibéria fővárosa népes város, normális időkben harmincezren lakják. Az Angara eléggé emelt jobb partján, melyet magas katedrális ural, foglalnak helyet templomai s festői rendetlenségben szétszórt házai.

A húsz versztányira a nagy szibériai út mentén emelkedő hegy tetejéről nézve kupoláival, harangtornyaival, minaretként emelkedő tornyaival, a japán vázákra emlékeztető hasas tetőkkel kissé keleties a képe. De attól a pillanattól kezdve eltűnik ez az arculata, ha az utazó átlép a városkapun. A félig bizánci, félig kínai stílusú várost európaivá varázsolják a gyalogjárókkal szegélyezett, árkokkal átszelt, hatalmas nyírfákkal beültetett kövezett útjai, téglából és fából épült házai, közöttük néhány többemeletes. Európaias a nagy utcai forgalom, melyben nemcsak két- és négykerekű szekerek, hanem szép számmal nyitott és fedett hintók is részt vesznek, s európaias végül lakosainak az az igen előrehaladott rétege, amelytől a legújabb párizsi divat sem idegen."

E leírás megeleveníti a múlt század második felének Irkutszkját, pedig Verne Gyula sohasem járt Szibériában. Fantáziája a korabeli tudományos-történeti leírásokból táplálkozott. Irkutszk, mely 1686-ban megszerezte a város címet és rangot, nem volt ismeretlen Európában.

Strogoff Mihály Irkutszkjából, a kupolák, a rendezetlen házsorok váro-

sából alig maradt meg valami. A főutcák szélesek, a faházakat egyre inkább kiszorítják a modern lakóépületek, az Angara túlsó partján, ott, ahol Verne leírása szerint a várost két szétnyitható híd kötötte össze az elővárosokkal, már megépült s egyre terjeszkedik a tudomány városa.

Az Angara már nem az a sebes folyó, aminek Szilinszkij ősei megismerhették. A város alatt építették fel 1950 és 1959 között az Angara első erőművét. A gát mögött lomhán terpeszkedik az Irkutszki Tenger. Az irkutszkiak erre az erőműre a legbüszkébbek.

A magasan fekvő, modern „tudósok városából" nem látni a túlsó parton csillogó tetőket, a minarethez hasonló tornyokat, de annál több új lakónegyed emelkedik ki a parkok zöldjéből. Az Angara csendes kis szigete, melyet nyáron horgászok és kirándulók népesítenek be, most elhagyatott. Itt fönt a dombon már kirajzolódtak a most épülő műszaki egyetem hatalmas, 45 hektárnyi területen fekvő komplexumának körvonalai. Tantermek, kollégiumok, lakóépületek a tanszemélyzet számára, sporttelep — valóságos kis város a tudósok „államában".

Anatolij Andrejevics Igosin rektor mozgékony öregember, s hamarosan kiderül, hogy haragos tekintete csak álcázza rendkívül barátságos kedélyét. Szinte fut velünk végig a folyosókon, lépcsőkön föl, lépcsőkön le, hogy mindent lássunk, a tantermeket, a laboratóriumokat, a tornatermet. S éppen olyan büszke arra is, hogy női röplabdacsapatuk tizenkétszeres orosz bajnok, s két tagja szovjet válogatott, vagy hogy Sziljinyin gyorskorcsolyázó világbajnok is a főiskola hallgatója volt, mint arra, hogy csak a geológiai fakultást végzettek közül tizenegyen kapták meg a legnagyobb kitüntetést, a Szocialista Munka Hőse címet.

A rektor nem sajnálja az idejét. Türelmesen megvárja, míg végigjárjuk és fényképezzük a Geológiai Múzeumot, pedig bizonyára minden darabját személyesen ismeri. A múzeum anyagát professzorok és diákok gyűjtötték össze, illetőleg készítették. Minden egyes kiállított darabon kis cédula jelzi, ki ajándékozta. Hatalmas a készlet, s felér egy szemléltető oktatással Szibéria természeti kincseiről.

Kezdjük a legértékesebb fémekkel: arany, platina, réz. Mindegyik megtalálható az irkutszki területen. Elkészítették az itteni legnagyobb aranyrögök másait. Az egyik 12 405, a másik 9130 gramm. De itt van másolatban a legnagyobb, az 1822-ben talált 36 222 grammos rög is. Az eredetit Gar-

buzov pénzügyminiszter az aranyalapban tartja, 28 146 aranyrubel értékben.

A rengeteg ásvány között furcsábbnál furcsább alakulatok. Vese formájú markazit, fluorit sündisznó. S hogy jobban hasonlítson, még kis szemet is készítettek neki. Egy hegyi kristályba foglalt azbesztszálaknak kétféle nevet is adtak: Vénusz haja, illetve Ámor nyilai. A pegmatit mintha hangjegyeket és héber írásjeleket örökített volna meg, a kvarc medvét utánoz, a kalcit karfiolt. De van a múzeumban rózsacsokor galenitből, rakéta szilikátból, Afrika-térkép — rajta szabályos A betűvel — palából. A Vlagyivosztokban talált tyetyuk nevű ásványt japán látogatók az atombomba robbanásához hasonlították.

És a többi „egyszerű" ásvány: arzenikum, merkurium, cink, kobalt, lazurkő, nefrit — amiből az ősemberek kőszerszáma készült —, 72 százalékos vasérctartalmú érc, bajkalit, piros sókristályok — melyeknek a lelőhelye a talpunk alatt van, mivel Irkutszk sóra épült —, féldrágakövek, szilikátok. S végül egy féltve őrzött drágakő, amit a múzeum igazgatója lezárt szekrényből vesz elő: egy másfél karátos gyémánt.

Kis ízelítő abból, mit rejt a szibériai föld, s mire készít fel a főiskola. 246 laboratóriumban 39 szakmára képeznek ki, többek között geológusokat, bánya-, színesfém-feldolgozó, gépész-, építész-, vegyész-, energetikai mérnököket. Három fakultásuk működik Angarszkban, a „vegyészek városában", egy-egy Bratszkban, Csitában és Cserenhovóban. Bratszkban az építők kezdtek tanulni, most már a gyerekeik járnak az egyetemre.

Az első három évben a főiskola általános technikai képzést ad, utána következik a szakosított oktatás. 1967. szeptember 1-én 21 800 hallgatójuk volt, ezek közül nappali tagozaton 8500-an tanultak. Ugyanebben az évben 1560-an végeztek. A tanszemélyzet száma 1170. A tanulmányi idő a nappali tagozaton 5, az estin 6 év.

— A hallgatók többsége szibériai — mondja a rektor —, de jelentkeznek az ország távolabbi vidékeiről, még a Kaukázusból is. Felvételi vizsga után kerülnek be az egyetemre. Tavaly 4600 jelentkezőből 2400 vizsgázott jól, 2200-at vehettünk fel.

A főiskola fiatal. Mindössze 37 éves. 46 különböző nemzetiségű diákot bocsát szárnyra, főleg szibériai tájakra. De vonzza a többségében fiatal tanszemélyzetet a Szovjetunió minden tájáról. A rektor volgai, sokan jöttek

Leningrádból, az Urálból, Nyugat-Szibériából. Az irkutszki főiskola előadói közül többen kerültek már a moszkvai, leningrádi egyetemekre.

Irkutszkból a „hét új város" egyikébe, Selehovba utazunk. A domboldalban vezető út alatt az Irkut kanyarog szeszélyesen. Nemhiába kapta a nevét, mely magyarul „akaratost" jelent. Az út mentén növendék tajga, a fehér nyírfák még éppen csak zöldellni kezdenek, közöttük méregzöld fenyők. Ez az első szibériai táj, amivel közelről találkozunk, s máris lenyűgöz. A szibériaiak csak mosolyognak. Ez még nem igazi tajga, nézzék majd meg a bratszkit, az már valami.

Az Irkut folyó kanyarulataiban faházakból épült falvak, közben kis hétvégi házak, apró telkekkel, ahol az irkutszkiak kertészkednek, burgonyát, uborkát, paradicsomot termelnek.

Azon a helyen, ahol a tajgából kihasítottak egy városravalót, még nem is olyan régen vadkecskére, nyúlra, tajgai madarakra vadásztak. Az új városka főterén, a Junoszty filmszínház előtt zsíros föld fordul ki az úttörők ásói alól. A tajga helyén épült alig tízéves városban erdősítenek. A levegő olyan, akár egy hegyi üdülőhelyen, a várost két oldalról fenyőerdő övezi. Előre gyártott elemekből épült háromemeletes házak. Az úton túl még néhány lebontásra való barakk — mindegyik mellett lemezekből épült motorkerékpár-garázs. Az utcák egyenesek.

Bundába öltözött kisgyerekeknek szüleik fagylaltot vásárolnak a sarki mozgóárusnál. Napsütés és sár, fenyőillat s a kombinát távolban úszó füstje, ez Selehov, a tízesztendős, 35 000 lakosú város.

Az alumíniumkohó azért került ide, mert rendkívül olcsó a villamos energia. A gyár termeléséhez naponta 30 vonat szén kellene. Az alumíniumkohászathoz víz is bőségesen szükséges, s itt van a gyár szomszédságában az Irkut folyó. Igaz, az Irkut sok homokot hord magával, ezért vize nem a legmegfelelőbb. 1968-ban vízvezetéket építenek, mely az Irkutszki Tenger vizét hozza majd ide.

A gyár méretei hatalmasak. Hatszáz méteres csarnokban sorakoznak az elektrolíziskádak, finom por szállingózik a levegőben. A csarnok csaknem teljesen kihalt. A két sor kád között felszálló füstben csak néha bukkannak elő fekete alakok. Géppel verik be a kádakba a timföldet. A gép vasnyelvéből tüzes lángok csapnak fel, hatalmas robajjal zúg el fejünk fölött a daru. A munka csaknem teljesen automatizált.

Szibériában a villamos energia könnyen hozzáférhető. Hely pedig van bőven, csak a tajgát kell irtani. A kohó helyén 1959-ben még erdő volt. 1960-ban kezdték építeni, s még abban az évben felavatták a kísérleti elektroszilikát üzemrészt, mely azóta már nem is dolgozik. 1962-től hat újabb üzemrész termel. Az öntő-huzalozó még nem működik teljes kapacitással. Termelésük 1970-re akkora lesz, mint egész Franciaországé. Kábellel ellátják majd egész Szibériát. Magyarországra, Kínába, Norvégiába, Angliába, Olaszországba már most is szállítanak. Ehhez fogható nagyüzem csak az Egyesült Államokban és Kanadában van. Az itteni elektrolíziskádak a világon a legnagyobbak. Kísérleti bázisként felszerelést fognak gyártani az egész szovjet alumíniumipar számára.

A timföldet egyelőre az Urálból hozzák, de már épül Krasznojarszk környékén is a timföldgyár, mely az itteni szükségletet hivatott fedezni. A berendezés néhány cseh híddaru és transzformátor kivételével hazai gyártmányú.

1966 júniusa óta ötnapos munkahétben dolgoznak. 1967. január 1-én vezették be az új gazdasági ösztönzés rendszerét, mely kitűnően bevált. 1966-ban 270 000 rubel prémiumot fizettek ki, 1967-ben már 750 000 rubelt. A terven felüli jövedelem 60 százalékát anyagi ösztönzésre fordítják, az összhaszon tetemes részét pedig újabb beruházásokra. Ugyancsak a munkások ösztönzését szolgálja az alapanyag- és az energiamegtakarítás 60 százaléka.

Az átlagfizetés 173—176 rubel, a szakmunkások 280—300 rubelt keresnek, ehhez jön még a prémium. Minden dolgozó a városban lakik. Háromszobás, távfűtéses lakásért egy négyszemélyes család 16—17 rubelt fizet.

Ezen a földön nyolc évvel ezelőtt még tajga volt. Selehov városát 100 000 lakos számára tervezik.

Rianás a Bajkálon

— Mikor kezdődik Szibériában a tavasz?

— Nehéz kérdés — válaszolta Mihail Dmitrijevics Gorjácskin, az irkutszki újságíró-szövetség veterán titkára, lelkes és fáradhatatlan kísérőnk a szi-

bériai utazás első állomásán. Arcán töprengő ráncok jelentek meg, méregerős cigarettáját szája sarkába tolta, s a felfelé szálló füst kék függönyén át a távolba nézett.

Az irkutszki Hotel Szibir Inturiszt éttermében ültünk. Az ablak alatt a fiatal nyárfák már bontogatták első rügyeiket, reggel azonban még havazott; előző nap, a Győzelem Napján viszont olyan meleg napsütésben fürdött a város, hogy az ünnepi felvonulást ingujjban néztük végig, majd sorba álltunk egy gumikerekeken gördülő hordónál, amelyből jéghideg sört mértek. Épp olyan jól esett, mint ugyanaznap este a fűtött szoba.

— Mikor kezdődik a tavasz? — töprengett öreg barátunk, aki a nyugalom éveit azzal tölti, hogy a Szibériába érkező baráti újságírókat gondozza, s Szibéria kapujában ízelítőt ad az ottani vendégszeretetből, a szibériai méretekből — és a szibériai meglepetésekből.

— Hivatalos időpont nincs, mert amikor délen megjelennek a narancsfákon az első gyümölcsök, északon még — 50 fok lehetséges... De talán attól a naptól számíthatjuk, hogy tavasz van Szibériában, amikor a Bajkálon megindul a jég... Holnap egyébként a Bajkálhoz utazunk...

Ez volt az első autókirándulásunk Szibériában. A gépkocsik percnyi pontossággal érkeztek a szálló elé, s nyolc órakor magunk mögött hagytuk Irkutszkot, Szibéria meghódításának legendás városát. Az út az óvárosból a vízerőmű gátján vezetett a lapos dombháton épült egyetemi városig, majd kitárult egy szellős völgy, és hirtelen elénk bukkant a tajga.

A tavasz a levegőben volt, de még nem a földön. Az út mellett futó s az utat sűrűn keresztező patakok vizét jéghártya borította. A nyírfák még meztelenül és fehéren nyújtóztak a napsütésben, a mélyedésekben hófoltok olvadoztak, de a fenyőfák árnyékában már kibontotta bolyhos, lila kelyhét a szibériai hóvirág. A levegőben aranyló bogarak repkedtek.

— Mennyire vagyunk a Bajkál-tótól? — kérdeztük Mihail Dmitrijevics Gorjácskintól, mire felhúzta csontos vállát és így válaszolt:

— Körülbelül 100—800 kilométerre.

— Hogyan?... 100 vagy 800 kilométerre vagyunk? Ha nem veszi rosszneven, a kettő között jelentős különbség van...

— Pontosan 700 kilométer a különbség — kuncogott útimarsallunk —, olyan messzire nyúlik a Bajkál. 100 kilométerre van az egyik vége, 800-ra a másik. Mi a délnyugati végéhez iparkodunk. Oda, ahol az Angara kitör

a tóból... Ez az egyetlen pont a Bajkálon, ahol a víz a legzordabb télen sem fagy be. Egyébként az egész tavat vastag jég borítja.

— Most is?

— Minden valószínűség szerint... De majd meglátjuk... Az ott egyébként az Angara...

A fenyves-nyíres erdei nyiladékokban hol felbukkant, hol ismét eltűnt a büszke Angara. Az észak felé törő szibériai folyók legerősebbje számos vízerőművet hajt a Bajkál kifogyhatatlan vizével, amelyet a tóba ömlő 336 folyó és patak táplál, míg a tó lefolyásáról egyedül a bővizű Angara gondoskodik. Négyszáz évig tartana, míg az Angara elvezetné a Bajkál víztömegét, ha egyszer a tápláló folyók és patakok beszüntetnék a vízszállítást.

— Négyszáz évig másodpercenként 2000 köbméter víznek kellene kiömlenie a Bajkál medréből, hogy kiszáradjon a tó. Ettől azonban egyelőre nem kell tartani, mert már húszmillió év telt el, amióta a Bajkált egy világraszóló földrengés a hegyek között kialakította, de a vize állandó.

— Mikor történt? — riad fel álmodozásából fiatal fotoművészünk, akit a tájak szépsége szakmai elragadtatásra késztetett s rajongó bámulatba sodort.

— Húszmillió éve — mondta Mihail Dmitrijevics Gorjácskin s talányos mosolyával hozzátette: — A Bajkál azóta sem nyugszik. Évente 1500 kisebb-nagyobb földrengés mozgatja meg a vidéket. Tavaly ősszel japánok jártak a tó partján, s ők, akik örökké földrengésveszélyben élnek, nem akarták elhinni, hogy a Bajkál partvidéke pályázhatna a japán szigetek földrengésrekordjának megdöntésére. A vita kellős közepén megmozdult a föld, az étterem csillárja kilengett a fejük fölött, és néhány pohár ital kiömlött. A Bajkál bebizonyította, hogy ez a táj van olyan nyugtalan, mint Nippon szigetei.

— Maradjunk minél többet a szabadban — súgta aggodalmasan fotoművészünk. Aggodalmára azonban semmi ok sem volt. A Bajkál ezen a napon fenséges nyugalommal viselkedett, nem úgy, mint 1862 nyarán, amikor 11-es erősségű földrengést mértek, és 236 négyzetkilométer hegyoldal szakadt egy pillanat alatt a tóba...

— Ma már nem pusztítja a partokat a tó? — kérdeztük Mihail Dmitrijevics Gorjácskint, aki válaszul az Angara túlsó partjára mutatott.

— Azon a ponton egy elhagyott vasútállomás látható. Azt az állomást és a vasútvonalat két éve megszüntették és kiürítették, mert a tó alámosta s nemsokára egészen elnyeli ...

— A tó? — kérdeztem megütközve. — Hol van még a tó?

— Előttünk — mondta Mihail Dmitrijevics Gorjácskin, látható módon élvezve, hogy a táj szépségének bámulata közben áldozatul estünk a sajátos bajkáli fénytörésnek.

A nap a szemünkbe sütött, amikor az Angara kitörésének pontjához érkeztünk s párás káprázatba takarta a parton ágaskodó 3500 méter magas hegyeket, a 736 kilométer hosszú, 25—80 kilométer széles tavat, amelynek 1700, 1500 és 800 méter mély medencéit, a roppant víztömeg pihenőhelyét összefüggő jég borította. A fehér jégmező egybeolvadt a világoskék éggel, csak egy alig észrevehető, halvány derengés választotta el őket egymástól — az erdős partvonal.

Az út magasabb parti övezetbe kanyarodott. Megálltunk. A világ egyik legszebb tájképe tárult fel előttünk, a hűvös, kellemes napsütésben. A jég fűrészes szegélye szinte a lábunk előtt zárta le a víztükröt. A jég alól izmos, síkos, sötétzöld tömegben tört elő az Angara, hogy megkezdje vad vágtatását észak felé, a Jenyiszej felé ...

Gorjácskin barátunk a Bajkál-legendát idézte:

— Bajkál apónak volt egy szép lánya, a tündérszép Angara, aki a deli északi vitézbe, Jenyiszejbe volt szerelmes. A fukar Bajkál apó azonban a gazdag és előkelő Irkut herceghez akarta adni tündérszép lányát, aki egy napon kitört az apai házból, s rohanni kezdett észak felé, hogy találkozzék szerelmesével, Jenyiszejjel. Bajkál apó haragjában óriási sziklát hajított a lánya után, de Angara kikerülve a követ, szerelmese karjaiba futott... A kő egyébként ott látható a folyó közepén ...

Valóban, az Angara kitörésének szűkülő tölcsérében ott ágaskodik az éles szikla. Úgy tűnt, a szökevény Angara könnyedén, csengő tavaszi dallamokat dúdolva fut el az apai önkény mesebeli bizonyítéka mellett ...

A hegy oldalában egy üdülőre sütött a nap, a hegy csúcsairól a legyező alakú, széllel birkózó fenyők lebegő rajza vetült a kék égre. Ezt a kéket európai festők nem ismerik, ez a szibériai ég sajátossága, különösen tavasszal. A hegyre kitűnő szerpentin út vezet, s mi örömmel felkapaszkodtunk volna, de Mihail Dmitrijevics Gorjácskin szigorú időbeosztással dolgozott.

— Előbb a kutatóintézetbe megyünk, ha nem veszik rossz néven, aztán megebédelünk, később körülnézünk a parton, s legutoljára hagyjuk a hegytetőt. Valami van a levegőben — fűzte hozzá mozgékony orrcimpáival a könnyű szelet szimatolva, amely a tó felől fújt s mintha jégkristályok szúrós szemcséit hordozta volna...

A kocsik felhajtottak a Bajkáli Limnológiai Kutatóintézet kapujához. A szerény, egyemeletes épületben, mint utóbb kiderült, ötven tudós dolgozik a Bajkál élővilágának, hidrológiai sajátosságainak meghatározásán.

Ezt azonban már a múzeummá kiképzett előcsarnokban mondotta el Valentyina Ivanovna Galkina, az intézet tudományos munkatársa, a limnológiai tudományok kandidátusa, egy rendkívül szerény és kedves fiatalasszony, aki szabadnapját áldozta fel, hogy bennünket a Bajkállal összeismertessen. Az intézet az ünnepre való tekintettel zárva volt, de annyi látogató ostromolta a kaput, hogy Valentyina Ivanovna Galkina végül is megadó mosollyal mindenkit bebocsátott, így a tervezett szűk körű „sajtótájékoztatóból" részletes tudományos előadás, valamint a múzeális anyag szakszerű bemutatása kerekedett.

Ebből a rendkívül érdekes előadásból tudtuk meg, hogy a Bajkál a világ legmélyebb édesvizű tava. Felszíne akkora, mint Belgium, a világ nyolcadik legnagyobb felszínű tava, vízmennyiségre a második a világon, s egymaga nagyobb, mint az öt észak-amerikai Nagy Tó együttvéve. Vizében 1800 féle növény és állat él, ezek 70 százaléka sehol másutt a világon nem található meg, tehát a húszmillió éves tó a Föld őskorából származó élőlények természetes múzeuma.

Már Irkutszkban hallottuk, hogy a tavat Szent Bajkálként emlegetik Szibéria-szerte. Megkérdeztük tudományos kísérőnket, mi a magyarázata ennek az elnevezésnek?

— A Bajkál vize oxigénben rendkívül gazdag — mondotta Valentyina Ivanovna Galkina —, 40 méter mélységig átlátszó, minden szennyezést azonnal megemészt vagy kidob magából, s e szűzies tisztaságának köszönheti a Szent Bajkál elnevezést. A vízben rendkívül kevés az ásványi só, tisztasága azonos a desztillált vízzel. A tóhoz érkező gépkocsivezetők rendszerint Bajkál-vízzel töltik fel az akkumulátort. Ez az óriási mennyiségű és tisztaságú víztömeg egyébként befolyásolja a környék időjárását is. Egy hónappal később tavaszodik, s két hónappal később áll be a tél, ez a tó

víztömegének mérséklő hatású melegtartalékaival magyarázható, bár a Bajkál átlagos hőmérséklete 4,5 fok és csak a legnagyobb nyári melegben, sekély öblökben éri el a 12 fokot, fürdőzésre tehát nem alkalmas.

Élővilágának szabad szemmel látható példányaiból gazdag preparált gyűjtemény van az intézet múzeumában, mintegy körülfogva azt az üvegből készült makettet, amely a Bajkál mederviszonyai szerint kialakítva, mint valami összefüggő üvegszobor ábrázolja a tó víztömegét.

Műanyag „jégtáblán" a bajkáli fóka üvegszemei villogtak, jelezve, hogy a világ egyetlen édesvízi fókája is féltékeny anyai haraggal óvja tizenegy hónapos vemhesség után világra hozott kölykét. A tárlókban feltárult az édesvízi múzeum mesevilága. A legnagyobb tiszai harcsával vetekedő óriáslazac bámult az üveg mögül, ez a ma már védett hal, amely 90 kilósra is megnő, ivarérettségét 15 éves korában éri el, akkor viszont 9—10 kiló ikrát nyernek egy példányból s a lazacikrából készül a világ egyik legnemesebb, legdrágább csemegéje: a fekete kaviár...

Úgy gondoltam, hogy a közismerten falánk fóka nem valami kedves vendég olyan vízben, amelyben a nemes és értékes halak tömege él. Kísérőnk megnyugtatott, hogy a vita már rég eldőlt, a fóka főleg értéktelen szeméthalakkal táplálkozik, ezért a 45 000-es bajkáli fókatörzset fenn kell tartani. Nem is lőnek ki belőle évi 2000 darabnál többet, így megóvják a természet egyensúlyát, az elejtett fókák prémje, húsa és zsírja pedig magas jövedelmet biztosít a vadászoknak.

— A Bajkál legértékesebb hala — folytatta — az óriáslazacon kívül az omula marena, amelynek négy változata él a tóban. Az Északi-Jeges-tengerből származó, aránylag kis termetű hal — mindössze 30 centiméter hosszú — hatalmas tömegekben úszik a tó vizében, az óramutató járásával ellentétes irányban. Vonulását a hegyeken elhelyezett figyelők jelzik a halászoknak...

A titokzatos balatoni garda jutott eszembe, amely egész évben elkerüli a halászok horgait és hálóit, októberben azután elhagyja rejtekhelyét és sűrű, ezüstszínű tömegben vándorútra kel, míg a tihanyi hegyfokról őrködő „hal-látó" ember jeladására rajta nem ütnek a halászok...

Az omula megtartva tengeri származásának hagyományát, a folyókban ívik s azután tér vissza a tóba. Táplálékul főleg a mollusco rákok szolgálnak, amelyeknek 364 változata él a tóban, táplálva a páratlan bőségben

tenyésző halakat. A bajkáli és irkutszki halászok télen és nyáron űzik mesterségüket. Télen a lékhalászat dívik, amelynek módszere meghökkentő módon hasonlít a balatoni halászok módszeréhez. A befagyott Bajkálon áprilisig szabad a jég alatti halászat, azután már tilos a jégre menni, mert néhány éve egy teherautón utazó halászbrigád alatt beszakadt a jég, s az 1700 méteres jeges mélységből senki sem szabadult.

Délre járt, amikor elbúcsúztunk Valentyina Ivanovnától, hogy folytassuk útunkat a Bajkál partján. A nap hevesen sütött, a táj már kitisztult, a behavazott hegyek szigorú gyűrűt vontak a tavaszodó tó köré. A levegőben valóban volt valami... A hideg, fémízű téli pára oldott, édeskés ízzel keveredett, mintha egy láthatatlan fúvószerkezet virágport permetezne szét. Egy bokron megpillantottam a kecskefűz tavaszi barkájának pelyhes, szibériai rokonát.

A kocsik Lisztvennyicsnaja faluban álltak meg. A kikötő felől friss olajfestékszag keveredett a szibériai tavasz titokzatos illatába, s a Restaurant Bajkál nyitott ablakain át egy ismerős, ingerlő illat: a sült halé...

— Folytassuk az utazást, vagy ebédeljünk? — kérdezte udvariasan Mihail Dmitrijevics Gorjácskin. Az ebéd mellett szavaztunk.

Az étterem friss, tiszta és napos volt, mint egy újonnan épült balatoni vendéglő, amelyet már elleptek a vendégek. A szomszéd asztalnál japánok kanalazták a levest, a harmadik asztaltól pergő olasz párbeszéd hangzott, de megütötte a fülünket egy-egy bécsi hanglejtésű német mondat s rövid angol szöveg is.

Mihail Dmitrijevics Gorjácskin megrendelte az ebédet — jelezve, hogy a menüt a híres bajkáli omulából állította össze —, azután elmagyarázta, hogy Irkutszk környékét s elsősorban a Bajkál partvidékét idegenforgalmi bázissá építik ki. Máris évi 15 000 külföldi turista jár erre, főleg vadászok és halászok. A vadászok medvét keresnek, s rendszerint haza is viszik az áhított prémet, mert a környéken, mint egész Szibériában, rengeteg az óriási mackó. Útimarsallunk elmesélte két olasz gróf történetét, akik medvevadászatra érkeztek, de a konyha és a pince örömeinek annyi időt szenteltek, hogy a vadászatra már nem jutott idejük. Hazatérve Európába egy nyugat-berlini lapnak adott nyilatkozatukban azt állították, hogy Szibériában nincs is medve. Állításukat másnap egy német nagyiparos cáfolta meg, aki két kapitális medvebőrrel érkezett haza — éppen erről a vidékről.

Hozták az ebédet.

Előételként kaviárt és bajkáli omulát kaptunk sóban és olajban pácolva, azután halászlét, legvégül roston sütött halacskákat. A pácolt és a roston sütött hal kiváló volt, a halászlé erősen eltért a magyar ízléstől, mivel egyszerű sós vízben, krumplival főtt halból állott, amelyet a metélőhagyma apróra vágott zöldjével ízesítettek és törött borssal fűszereztek. A paprika errefelé már ismeretlen fűszer.

Ebéd után gyalogosan vágtunk neki a part hosszában elterülő falunak. A kikötőmedence már jégmentes volt, mert a jégtörők pár nappal korábban kihajóztak, hogy megmozgassák a végtelen jégtükröt. A Gidrograf gőzöst éppen festették, a hajó másnap készült kifutni, hogy megkezdje munkáját. A kapitány füles prémsapkáját a homlokára tolta, mivel megizzadt a napon, s elmondotta, hogy ő helyezi üzembe a Bajkálon működő 56 világítótornyot, amelyek a nyári hajózási évadban útbaigazítják a hajókat.

— A személygőzösök — sietett a felvilágosítással Mihail Dmitrijevics Gorjácskin — ötnapos turistautakra viszik az érdeklődőket a Bajkál körül, a tehergőzösök felkeresik a part menti tajga kisebb halász-vadász településeit, elszállítják a téli zsákmányt s ellátják e telepeket a szükséges árucikkekkel.

A kikötő sarkában tiszta víz csillogott, száz lépéssel távolabb még állt a jég. A partnál egy asszony a sekély vízben gázolva ruhát mosott azokkal az egyenletes, sulykoló mozdulatokkal, amelyek a nagymarosi partról ismerősek. Egy kisfiú kavicsokat gyűjtött s kacsáztatva, a vízen ugratva őket, ünnepelte a maga módján a bajkáli tavaszt. A kitűzőhajó kapitánya elnézést kért, de folytatnia kellett legénységével a fedélzet újrafestését, mivel másnap már ki akart futni a tóra. Némi kétkedéssel hallgattuk, hiszen a tó nagy részét még lezárta a jég, s a korábban kiindult jégtörő nyoma ismét összefagyott. Úgy hatott, mint a műtéti varrat egy operált ember bőrén.

— Miből gondolja, hogy holnap kifuthat? — kérdeztük, mire a kapitány hunyorogva a nap felé nézett s mintegy megízlelte a szelet.

— Valami van a levegőben...

Ballagtunk az enyhe napsütésben, a parti faházak között, amelyeknek udvarán a férfiak már a következő télre aprították a fát. A téli tüzelés itt

minden házban valóságos áldozati máglyákat követel, fában azonban senki sem szűkölködik, hiszen a terület kétharmad részét erdő borítja. A felfűrészelt és fejszével hasogatott fenyőtörzsek fanyar, száraz gyantaszagot árasztottak. Egyik udvaron felfűzött halakat szárítottak, s a csónakjavító műhely után egyszerre elfogyott a falu.

Gorjácskin barátunk az erdő szélén megállt s bennünket is megállított kitárt karjainak széles, tiltó mozdulataival:

— Nincs tovább — mondta egészen komolyan. — Puska nélkül egy lépést sem... Itt már a medvék birodalma kezdődik, s ilyenkor, a szaporodási időszakban különösen veszélyesek.

A tó felől fémes roppanások és száraz, súrlódó hangok hallatszottak. Úgy tűnt, mintha megmozdult volna a beláthatatlan jégmező. A párában és a sugárzásban azonban mozgást nem láttunk, csak a kikötőben ácsorgó kitűzőhajó kürtje rikoltott fel, mintha köszöntené a rég várt eseményt, vagy jeladással hívná fel a távoli, erdei lakótelepek figyelmét a közelgő tavaszra...

Kora délután a kocsik lassú lépésben fölhajtottak a szerpentinen, amely az Angara kitörése fölött a kiugró hegyoromra vezetett, a Bajkál kapujára. Cirbolyafenyők ernyőzete rajzolódott az égre, talpunk alatt rugalmasan süppedezett az évezredek óta háborítatlan erdei humusz. A folyó kagyló alakú széles kanyarokkal tört észak felé, sebesen furakodva a fenyves partok között, ezzel a serény, szökellő sietséggel igazolva születésének szép legendáját. Valóban úgy osont el, mint egy lány, aki szerelmese karjai közé siet...

A nap már alacsonyabban járt, a ferde sugarak új távlatot adtak a képnek. Tisztább és mélyebb volt a látóhatár, mint a párás délelőtt, s ebben a világításban egyik pillanatról a másikra csodálatos látvány tanúi lehettünk. A száraz, súrlódó hang, amely nagy erővel összegyűrt fémlapok zörgésére hasonlított, távoli pergőtűz ropogásává erősödött. A tó jege megborzongott, mélyről feltörő erők feszítették, s a jégszegély, amely az Angara kitörésénél még lezárta a tó felületét, egyszerre megbomlott, szabálytalan táblák szakadtak ki belőle s elindultak lefelé az Angarán, mint tavaszi táncot lejtő lányok kiterült szoknyái... Kerengő, pergő, suhanó jégtáblák tarkították egyszerre a folyót, a tó jégmezejébe pedig rianások, repedések hatoltak be kemény, ünnepélyes zengéssel. A kikötőben ismét

felhangzott a kitűzőhajó kürtje, a parton — jól láttuk a magasból — elevenség támadt. Mindenki a partra futott, hogy tanúja legyen a nagy percnek, amikor a Bajkál jege meghasad...

Mihail Dmitrijevics Gorjácskin meghatottan dörmögött...

— Mondtam, hogy valami van a levegőben... Megindult a zajlás, itt a tavasz...

Gépkocsivezetőnk letépett egy-egy szál bolyhos szibériai hóvirágot, amelyet olyan dús szőr borít, mintha apró prémsapkával védekeznék a hideg éjszakák ellen.

— Emlékül arról a napról, amikor a Bajkálon megindult a jég...

Néhány nap múlva Ulan Udéba utazva átrepültünk a Bajkál fölött. Egy ideig tiszta kék víz hullámzott a szárnyak alatt, azután a gép árnyéka rásuhant a jégre, amely itt még egy darabban állt egészen a burját partokig. Nem jártunk magasan, rálátásunk is jó volt, így felfedeztünk egy mozgó foltot, amely a szabad víztükör felé húzott lassú, bukdácsoló haladással.

— Fókák — mondtuk egymásnak izgatottan, de magunk sem voltunk egészen biztosak: valóban a harcias tekintetű, okos bajkáli fókák egy raja vonult a jégmentes víz felé, vagy csak az olvadó jég mozdult meg a heves napsütésben, játszotta el nekünk a bajkáli tavasz fenséges káprázatát.

A legyőzött óriás

Az óriás legyőzése minden nép mesevilágában fellelhető motívum, amelyet a mesélőkedv a népek vérmérséklete szerint alakít.

Az irkutszki Angara-parton álltunk, háttal a jobbára fából épült óvárosnak, szemben a dombokra épült tudományos negyeddel. Balról a vízerőmű gátja porzott, mivel a gerincén forgalmas út vezet, s a robogó teherautók, dömperek, kocogó munkagépek — Szibériában mindig és mindenütt építkeznek — teleszórták homokkal, sóderrel, mészporral, majd újra és újra fölverték az elhullott építési anyagot, így a sebes sodrású Angara medrét lezáró egész gát porzani látszott. Az orrunk előtt mély és meredek falú

betonteknőjében olyan tompa dübörgéssel robogott el a folyó vize, mint a hortobágyi ménes, ha meghajtják.

— Ezt az óriást kétszeresen legyőztük.

Öreg barátunk, Mihail Dmitrijevics Gorjácskin mondta ezt, azzal a büszke rajongással, amelyben benne volt a Szibéria iránt érzett olthatatlan vonzalom és e fenségesen vad világrész meghódítóinak szelíd humora is.

Az Angara, a legyőzött óriás korántsem viselkedett úgy, mint akit éppen legyőztek, hiszen a gát alig másfél-két kilométerre volt, s ha nem csábít a Hotel Szibir kitűnő konyháján készülő különleges vacsora, talán már ekkor elsétálunk az erőműig, amely Szibériának ebben az óriási „megyéjében" városokat, falvakat, gyárakat és utakat világít be olcsó villanyárammal. A „legyőzött óriás" szürke tajtékot vetve rohant észak felé, mintha még mindig igazolni akarná a Bajkál-legenda szökött szüzének megkapó históriáját. Egy kis vaskomp úszott át a másik partról, nehézkesen zihálva és küszködve a folyó áramlásával, s egy lapos halászladik — ilyenről meregetik öblös hálójukat a Dunába a lágymányosi halászok — úgy pörgött a parti vízben, mintha semmiféle erő nem tudná kihúzni az örvény kerítő vonzásából.

Mihail Dmitrijevics Gorjácskin észrevette, hogy pillantásunk a gáton átzuhant folyó féktelen rohanását követi és mentegetőzve tette hozzá:

— Az igazi győzelem színhelye Bratszk, ahol a világ legnagyobb vízerőművét építettük erre a folyóra... Bratszkban igazat adnak nekem; az Angarát legyőztük, az óriást megfékeztük...

Szibéria rajongó híveit rendkívül nehéz követni. Egyszerre beszélnek képletesen, regényesnek tűnő túlzásokban s e túlzásokat szerény, de valóságosnak tetsző megjegyzésekkel enyhítik. Később az ember azt veszi észre, hogy mindezt fordítva kell érteni: a regényes túlzások voltaképpen a valóságot fejezik ki, míg a valóságosnak tetsző, ám rendkívül szerény megjegyzések arra valók, hogy a látogatót lassan hozzászoktassák, hozzáeddzék a szibériai valóságok képtelen méreteihez és arányaihoz.

Másnap Bratszkban megismertem a melegszívű és robbanékonyan büszke szibériai lokálpatrióták módszerét.

Az imént érkeztünk az erdei városba, repülőgéppel. Az út Irkutszkból alig másfél óráig tartott, 7000 méter magasban 700 kilométert repültünk óránként a tajga fölött, enyhe ellenszélben, amely néha-néha meglóbálta

AN-10-esünket, ezt a zömök négymotorost, amelyen nemegyszer utaztunk még Szibériában. Egy merész kanyarral elhúztunk a bratszki erőmű gátja fölött, és megvillant alattunk a Bratszki-tenger, a világ legnagyobb mesterséges víztárolójának jégtükre. A Bajkál északkeleti partvidékével majdnem azonos földrajzi szélességen vagyunk.

A repülőtér területét a hullámos tajgából hasították ki, még ma is látni a talajgépek nyomát, amelyekkel a táj görbületeit elegyengették, hogy a kifutópálya simán és zökkenő nélkül fogadja a leereszkedő gépek futóművét. A talaj vörös, mint a Balaton mentén Csopak és Arács körül, a roppant méretű, lehengerelt vörös tábla olyan, mint egy beláthatatlan teniszstadion, amelynek egyik végéből a másikba csak repülőgéppel lehet eljutni.

A lépcső alján, szélben csapkodó kabátban fiatalember vár bennünket, Mihail Ignatyjevics Szovenko, a TASZSZ irkutszki tudósítója; azzal kecsegtet, hogy a program szerint alkalmunk lesz megtekinteni mind a két Bratszkot. Ez meglepetést kelt, mivel egyetlen Bratszkról tudunk, arról a városról, amely a tajgában épült, az erőmű közvetlen közelében. Bratszki kollégánk, aki egyébként az építők törzsgárdájához tartozik, mivel mint az „Angara tüzei" című lap szerkesztője, az építkezés regényességétől, veszélyességétől feltüzelt ifjú komszomolista, úgyszólván az első robbantástól végigélte Bratszk építését, arról tudósít, hogy két Bratszk van: az egyik az erőműnél, a másik 36 kilométerrel távolabb az erdőben, az épülő — s máris termelő — fafeldolgozó kombinát mellett.

— Tehát van második Bratszk is — mondjuk megilletődve, mintha éppen abban a pillanatban toppantunk volna be a szűzi őserdőbe, amikor a másik Bratszk rövid vajúdás után a világra jött. Kísérőnk mosolyog, mint valamennyi szibériai barátunk, tartogatva egy-egy meglepetést.

Most is így történik.

— De ha jól meggondoljuk — mondja Mihail Ignatyjevics Szovenko —, tulajdonképpen nem is két Bratszk van, hanem négy. Ezt egészen pontosan úgy kell érteni, hogy most van két Bratszk, de rövidesen épül a harmadik is, a favágók városa, ám volt egy negyedik Bratszk is, amelyet azonban elnyelt a tenger s nem maradt belőle más, mint két fatorony. Az egyik ott áll az erőmű közelében, a másik Moszkva mellett, a szovjet skanzen, a szabadtéri néprajzi múzeum területén. Az első tornyot, amelyet nemsokára látni fognak, Dmitrij Firszov kozák vezetésével építették 1654-ben.

Napközben a ritkás fenyvesben megkerestük a tornyot. A fák alatt még nem sarjadt ki az aljnövényzet, így messzire lehetett látni. Jobbra, ahol világos volt, a „tenger" feküdt magas partjai között, még jég alatt. Balról, ahol az erdő fonadéka kevesebb fényt bocsátott keresztül, egy tágas és eleven város színfoltja derengett. Piros tetők és fehér falak, népes játszóterek és forgalmas boltok. Olyan üde, friss és derűs volt a látvány, mint egy üdülőhelyé, amelyet az erdőben építettek. Ez volt Bratszk I., az újonnan épült város, s még hátra volt Bratszk II., a legújabb város.

A napos, langyos erdei tisztáson fekete fenyőgerendákból összerótt torony állott, lőrésekkel, vasrácsos ablakokkal s olyan tömör kapukkal, amelyek minden bizonnyal megvédelmezték a tornyot s az egész települést a nomádok támadásai ellen. Nomád vadászok támadását a fából ácsolt bratszki erődítmény — amelynek ez a torony csak egyik szerény sarokbástyája volt — mindenkor visszaverte. A gerendavár nem is szolgált később más célokat, mint a cári uralom száműzötteinek őrizetét. Erre a korra emlékeztet a kapu fölött Avvakum esperesnek, az óhitűek üldözött és száműzött vezérének emléktáblája, amely a makacs vallási ellenálló naplóját idézi:

„Elhoztak a bratszki erődbe, a börtönbe löktek, szalmát adtak alám, a Fülöp-böjtig a fagyos toronyban tartottak, de Isten melegített ruha nélkül, pedig mint a kutya feküdtem a szalmán."

Az óhitű pap egykori börtöne körül negyven-ötven kisgyerek játszik az erdőben egy óvónő felügyeletével, mit sem törődve a torony komor történelmi árnyékával, amely szinte ráfekszik a szelíd erdei tisztásra. Mihail Ignatyjevics Szovenko arra kíváncsi, mennyire vagyunk ismerősök a régi Bratszk történelmében, s amikor megtudja, hogy édeskeveset hallottunk a kozák hódításról, szerényen így folytatja:

— A régiről én is keveset tudok, azt is könyvekből. 1631-ben érkezett ide az első kozák század s építkezni kezdtek, de csak 1654-ben készült el az Angara völgyében az erődítmény. Ez 25 kilométerrel távolabb feküdt, az erdőben. A hódító kozákok családostul ebbe a második, nagyobb és megbízhatóbb erődbe költöztek, az első elvesztette jelentőségét és erejét, így áldozatul esett a nomádok támadásának. A másik 1961-ig állt, akkor lakóit kilakoltatták, házait felégették és az egészet elárasztották a mesterséges tenger vizével. Ez a Bratszk ma már a tenger mélyén pihen. Érdekes, hogy az első bratszki város építését 1654-ben fejezték be s pontosan háromszáz

évvel később, 1954-ben hozta meg nevezetes döntését a Szovjetunió Minisztertanácsa a vízerőmű építéséről.

— Miért éppen ezt a helyet szemelték ki a vízerőmű építésére, több mint 800 kilométer távolságban a legközelebbi várostól, egy beláthatatlan méretű, lakatlan rengeteg közepén?

— Földrajzi helyzetéért. Irkutszkban már épült a vízerőmű, de Szibéria belső térségeinek a meghódítására elektrifikáció kellett. Bratszk azonban nemcsak villamos áramot, de ipart is jelent, s ahhoz nyersanyag kell. Önök itt most a világ egyik legnagyobb összefüggő erdőségének a közepén állnak s nemsokára látni fogják a világ legnagyobb épülő fafeldolgozó kombinátját.

Már tíz óra felé járt az idő, amikor betértünk a part menti étterembe, így inkább villásreggelit szolgáltak fel, nem kis meglepetésünkre két üveg debrői hárslevelűvel ékesítve a reggelizőasztalt. A nemes hazai nedűket békésen elfogyasztottuk az ízletes és bőséges zakuszkák mellé, közben meghallgattuk kollégánk elbeszélését a város és az erőmű építéséről.

— 1954-ben, november 23-án született a Minisztertanács határozata, amely szerint az 1950-ben felfedezett folyami szűkületben, ahol egy aprócska falu, Padum feküdt, fel kell építeni az unikális erőművet.

Ekkor hallottam először az „unikális" kifejezést, ami azt jelenti, egyedülálló a világon. Később nagyon sokszor hallottam ezt a kifejezést.

— Az Angara itt 800 méterre szűkül össze, esése is akkora, hogy a vízerőmű számára nem lehetne alkalmasabb helyet találni. Két héttel a Minisztertanács határozata után megérkezett Padumba az első 18 ember Ivan Ivanovics Nyejmusin építésvezetővel. Istállókba és elhagyott házakba költöztek. S a minisztérium egyre több munkást küldött, akiket sátrakban helyeztek el. Az irkutszki területi pártbizottság felhívására 1955 márciusáig 500 kommunista önkéntes jelentkezett.

A XX. század egyik legnagyobb emberi vállalkozásának története szürkének és egyhangúnak tűnik, holott mozgalmasabb, mint egy kalandregény. Az első komszomolista csoporttal érkezett kísérőnk is, aki most már kissé vörösödő arccal kortyolja velünk a debrői hárslevelűt.

— 1955. január 1-én egy bulldózer utat tört az Angara jegén, s Vlagyimir Korobkov vezetésével elérkezett az új telep helyére, ahol sátrakat vertek, megalapították a Zöld Várost, ahogyan a zöld katonai sátrak után a

hevenyészett lakótelepet elneveztük. Nyáron már 6000 ember élt 300 sátorban, köztük egész családok. Egy évig éltünk így, nem volt könnyű. 1956-ban, a következő télen egyszer tíz napig tartott a — 62 fokos hideg. Minden sátor közepén éjjel-nappal égett a tűz a kályhában, de reggelre a hajunk odafagyott a párnához. Sürgősen házakat kellett építeni. 1956 nyarán három műszakban építkeztünk s november 7-én lebontottuk az utolsó sátrat. Ez olyan esemény volt, mint Gagarin űrrepülése.

A fából épült emeletes város már állott, de villanya még nem volt. Irkutszkban akkor avatták fel az Angarára épített első vízerőművet, amely már bőven adott áramot. Irkutszk azonban légvonalban 628 kilométerre feküdt a gerendavárostól, amelyben már nem óhitű pópák raboskodtak, hanem újhitű emberek készültek legyőzni az óriást. A komszomolisták vállalkoztak a szinte lehetetlen feladatra s nem egészen egy év alatt hegyeken, lakatlan erdőségeken, mocsarakon keresztül, vadállatok és vérszomjas szúnyogfalkák között megépítették a távvezetéket. 1957. december 8-án kigyulladt a gerendaházakban a villany, Bratszk városi rangra emelkedett.

— Hozzá lehetett kezdeni a gát és erőmű felépítéséhez?

— Hohó — mondja Mihail Ignatyjevics Szovenko —, hol voltunk mi már akkor az építkezés kezdetétől?... 1957 januárjában az Angara jegéről kezdték lezárni a folyót. Ez is különös vállalkozás volt. A folyó jegéről fordították a mederbe a kőrakományokat, a jégpáncél alatt alakították ki azokat a kőmedencéket, amelyeket utóbb víztelenítettek s így hozzáfoghattak a talajmunkákhoz. A 800 méteres padumi szűkület lezárásához olyan gátat kellett építenünk, amely a sziklás jobb parton 300 méterre, a kevésbé szilárd szerkezetű bal parton 900 méterre ékelődik a talajba, hogy megtartsa azt a 169 milliárd köbméter vizet, amelyet a víztárolónak kijelölt 500 kilométer hosszú, átlag 30 kilométer széles, 100—140 méter mély beltenger tartalmaz.

Az építkezésre nap nap után sok ember érkezett. 1957-ben 6000 volt a létszám, két év múlva már 12 000. 1967-ben elérte a bratszki lélekszám a 150 000-et, s úgy számítják, hogy 1970-ben már negyedmillió ember él az összkomfortos, távfűtésű, melegvizes, kényelmes őserdei városban.

— A gátba 5 millió köbméter betont építettünk be, a tervezett tenger helyéről 40 millió köbméter fát termeltünk ki és szállítottunk el. Az épít-

kezést már nem zavarta semmi, egyszerre csak azon kaptuk magunkat, hogy áll a gát, emelkednek az erőmű nagy csarnokának falai, s a szerelők már rakják össze a Leningrádból érkezett turbinaalkatrészeket. Ha befejeztük a reggelit, megnézhetjük az erőművet.

Tíz perc múlva egy szellős fennsíkról tekintettünk a gigantikus alkotásra. Mi álltunk magasabban, mégis törpének éreztük magunkat a 900 méter hosszú, 126 méter magas ferde betontömb láttán, amely mögött óriási vízmennyiség feszült. A gépház e lenyűgöző gát alatt elhajított gyufadoboznak tűnt, holott 550 méter hosszú, 23 méter magas csarnok volt, amelyben már 18 turbina működött, egyenként 225 000 kilowatt áramot termelve. A tartalékhelyeken a két utolsó gépet szerelték, és folyamatban volt az egész rendszer termelésének felfuttatása, hogy 1967. november 7-én az erőmű 20 turbinaegysége elérje a tervezett 4,5 millió kilowatt teljesítményt.

Később egy vad, sziklás úton átmentünk a másik partra, s leereszkedtünk a gépházhoz. A turbinacsarnok alól az elhasznált víz gomolygó fehér örvényekben tört elő, szétzúzódott a sziklákon s közben zöldessárgás, alélt hullámokban olvadt az Angarába, amely fél kilométerrel távolabb már sima uszályként terült el a fenyves kanyonban.

A gépházban csönd volt. Néhány férfi sétált a gépeken és a gépek között, s egy asszony kis gumikerekű mosógéppel a padló fekete csempéit mosta. Olyan tisztaság volt, mint egy műtőben. Cigarettára gyújtottam, s el akartam hajítani a gyufát, amikor megérintették a karomat. Magas, fekete egyenruhás, prémkucsmás asszony állt mögöttem s a sarokban elhelyezett szemétvödörre mutatott. Az egyenruhás asszony derekán bőrtokban jókora pisztoly. Az üzemi őrség parancsnoka volt.

— Az egész erőmű fenntartásán és kezelésén összesen 650 ember dolgozik — mondta kísérőnk és intézkedett, hogy világítsák meg a termet, mivel fényképezni akartunk. Azt hittem, a fényképezés ebben a fontos erőműben tilos, de tévedtem. Az ügyeletes szerelő bekapcsolta a tejfehér mennyezetvilágítást és magunkra hagyott. Még azt is feljegyeztük, hogy az erőmű 1961. november 28-án adott először áramot s 1967. november 7-től, amikor kapacitása elérte a 4,5 millió kilowattot, már ingyen dolgozik. Az addig termelt áram ugyanis fedezte az építés költségeit.

— Az erőműben 650 ember dolgozik — ismételtem az előbb hallottakat.

— Mit csinál a többi, hiszen, a városnak már 150 000 lakója van?

— Az építőiparban, a faiparban és az épülő alumíniumkombinátban dolgozik. 12—15 000 ember fát vág, mert a fakombinát máris megeszik évi 3 millió köbméter fát.

Még van időnk, meglátogatjuk Bratszk II-t.

Útközben kísérőnk elmondotta, hogy már megépült a transzszibériai vasút elágazása, amelyen a leningrádi turbinákat ide szállították. Tovább épül a Tajset—Léna vasút és Bratszkogesztroj 55 000 munkása évi 120 000 négyzetméter lakást épít az üzemeken kívül.

A város hirtelen bukkant elő az őserdő 50—60 méter magas fenyőszálai közül, abból a zöld párából, amely a tajga levegőjét puhává, illatossá és langyossá teszi. Persze csak tavasszal és nyáron . . . Rengeteg gyerek nyüzsgött a 6—8 emeletes háztömbök között. Lesz utánpótlás a bratszki nagyüzemek számára, amelyeknek felépítése és működése szintén egy-egy diadalmas birkózófogást jelent az óriás legyőzésének nem mindennapi mérkőzésén.

A zabolátlan Angara legyőzésével szinte azonos ütemben kezdődött a beláthatatlan kiterjedésű tajga, az őserdő meghódítása, ami nemcsak az erdő kiirtását követelte, hanem a dús erdei talaj átalakítását termőtalajjá, a kidöntött fák millióinak átalakítását cellulózzá, panellé, farostlemezzé, furnérrá, élesztővé, metilalkohollá.

A faipari kombinát igazgatója olyan dolgozószobában fogad, amelynek minden négyzetcentimétere az üzemben készült, a ragyogó parkettától a falak műfa borításáig, a berakásos vörösfenyő mennyezetig.

— Üzemünk nyersanyaga az erdő. Az erdő, amelynek feldolgozása ránk vár, akkora, mint Belgium és Anglia területe együttvéve. A kitermeléshez és a szállításhoz utakat, vasutakat kell építenünk és hajózhatóvá tenni a vízi utakat, mert a nyersanyagbázis nagyobbik felén ember még nem járt, a szakemberek felderítő helikopterek fedélzetéről határozták meg. Az olcsó villanyáram itt van kéznél, a víz megfelel gyártási céljainknak, tehát felépítjük — részben már fel is építettük — a faipari kombinátot, amely 1971-re a világ legnagyobb ilyen üzeme lesz, korszerű faipari komplexum, amely egy mikroterületen racionálisan használja fel a nyersanyagot.

— Mikroterület? — gondoltam a méretektől szédelegve s összehasonlítottam szép és meghitt Mátránkat, kedélyes Bükk-hegységünket ezzel a mikroerdőséggel, amely Brüsszeltől Skóciáig érne.

Végigjártuk az üzemet.

A faipari kombinát nem tartozik a jó szagú üzemek közé, holott az ember azt hinné, hogy a fűrész alá bocsátott szálfák meleg, gyantás illata holmi karácsonyesti hangulattal hinti be a fafeldolgozó telep légkörét. Sehol sem lehetett az illatos fenyőgyanta szagát felismerni, mivel mind a gépi, mind a vegyi feldolgozás pillanatok alatt megfosztja a fát ízétől, illatától, rostos inaitól. Az itt feldolgozásra kerülő fenyőfák nem tartoznak a szobaméretű karácsonyfák közé. Akad közöttük 100—120 méteres példány is. Valamennyiből iparcikk lesz néhány óra alatt.

Az üzem évi 200 000 tonna cellulózt, ugyanennyi viszkózacellulózt, negyedmillió tonna fehérített cellulózt állít elő a papírgyártáshoz. A gyökértuskókból évi 20 000 tonna fenyőgyantát vonnak ki, de gyártanak takarmányélesztőt, a fenyőfák gallyaiból évi 280 000 tonna csomagolókartont.

Az egyik cellulózüzemben jártunk, ahol hatméteres hengerekre csavarodott föl a hófehér, finom tapintású cellulóz, a papírgyártás alapanyaga, amelynek vevője a szocialista országokon kívül Japán, a Német Szövetségi Köztársaság és még egy sor kapitalista állam. A csarnok ablakain bebólogattak a gyár körül meghagyott óriásfenyők, mintha ellenőriznék, mi történik a nagy, csöndes csarnokokban?

— Ezen a helyen — mondja az igazgató — 1959-ben döntötték ki az első fát. Addig ember itt nem járt. 1961-ben megkezdődött a gyár építése, amelynek teljes költsége eléri az 1 milliárd rubelt.

Arra voltam kíváncsi, hogy az irdatlan mennyiségű fa kitermelését ki végzi?

— Külön vállalat, amelynek a munkásai számára az őserdő közepén újabb lakótelepet kell építeni, mintegy 20 000 főnek. Természetesen már nem olyan egyszerű, egyemeletes faházakat, mint amilyenekben a bratszki építők laktak a hőskorban, hanem hat-, nyolcemeletes tömböket, távfűtéssel, meleg vízzel, azonkívül iskolákat, klubokat, üzleteket. Mindig több és több lakást kell építenünk, mert születik a sok gyermek — 1966-ban 3000 újszülöttel szaporodott a bratszki lakosság —, és jönnek az új munkavállalók.

Felidéztem emlékezetemben a számokat: 1 hektárról 180 köbméter fát termelnek ki, s a termelési terv 100 évre szól. Az első kört 50 év alatt te-

ROHAMOS IRAMBAN ÉPÜL ULAN-UDE.

HORVÁTH ÁRPÁD VETERÁN INTERNACIONALISTA,
AKI 1918 ÓTA ÉL ULAN-UDÉBAN

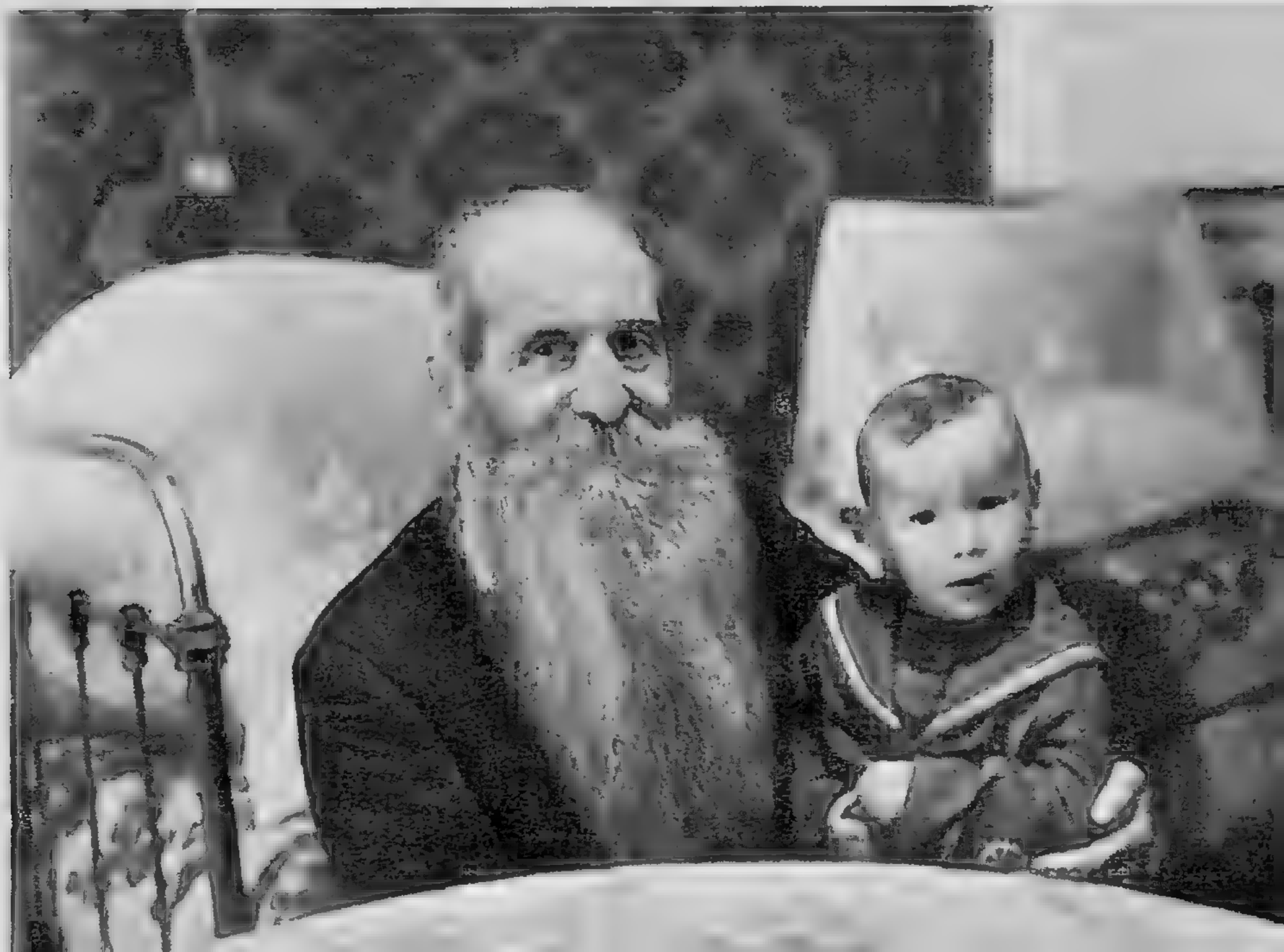

RÉSZLET AZ EZER BUDDHA TEMPLOMÁBÓL

A BUDDHISTA LAMAKOLOSTOR FŐPAPJA SZERTARTÁS KÖZBEN

BURJÁT KISFIÚK

BURJÁT FIATALOK ÖSI VISELETBEN

TIBETI ORVOSSAGOSKÖNYV LENHOBOLJEV GYÜJTEMÉNYEBÖL

szik meg a favágók, akik egyúttal újra is telepítik az erdőt, amely 50 év alatt eléri az eredeti magasságot. Amikor tehát az erdőmunkás visszaérkezik a kiindulási pontra, ahonnét fiatalon elindult, ugyanolyan erdővel találkozik, amilyennek fél évszázaddal korábban nekieresztette a villamos fűrészt, már ő maga is jócskán benne jár a korban. A második gyűrű kitermelését már a férfikorban levő fia kezdheti meg s újabb 50 év múlva...

Visszatértünk a repülőtérre. Az AN-10-es valósággal megfeledkezett roppant tömegéről, olyan könnyedén emelkedett a magasba. Alattunk úszott a jeges Bratszki-tenger, a több száz méter széles betongát s a beláthatatlan tajga, amelynek egyetlen darabját száz év alatt falja fel az óriási kombinát. Innen felülről a győzelem képszerűen rajzolódott ki, mint egy dombormű-térképen. A legyőzött folyó, a megfékezett víztömeg s a belőle fakadó áram, a leterített tajga ábrázolta Szibéria meghódításának legnagyobb diadalát.

Jurta a múzeumban

— Így éltünk azelőtt!

Ciren Ocsirovics Ocsirov, a „Burjatszkaja Pravda" főszerkesztője, a történelemtudományok kandidátusa költői mozdulattal a jurtára mutatott, a félgömb alakú építményre, amelynek vázát hajlékony vesszőből fonták, s e furcsa kalitkát kívülről bőrrel vagy ponyvával borították.

Ulan-Ude, a Burját Autonóm Köztársaság fővárosának Történeti Múzeumában álltunk, s a keskeny ajtónyíláson belestünk a jurta belsejébe, amelyet pislogó mécsesnek álcázott halvány fényű villanyégő világított meg. A fűzfavessző vázon az időtől megfeketedett halászszerszámok csüngtek, a tűzhelyen kormos bográcsban, a vesszőből fonott bölcsőben viaszbaba, míg a padkán két kis törékeny emberi alak búját össze, a burját házaspár, amelyet szintén viaszból öntöttek.

A látvány korántsem hasonlított a panoptikumok elképesztő vagy elborzasztó látványosságaira. Egy elmúlt életformát örökítettek meg a preparált jurtával — amelyet burját földön ma már csak ebben a múzeum-

ban lehet látni —, s a múzeum tudósai nyilván azért választották ezt a megoldást, hogy minél hűségesebben, tökéletesebben ábrázolják Burjátföld népeinek sorsát a forradalom előtt, amikor Szibéria meghódítása, népeinek felemelése még nem volt olyan óriási fontosságú feladat, mint napjainkban.

Az ulan-udei múzeumban ez a szegényes, avas jurta és fakó népviseletbe öltözött viaszlakói többet mondtak Szibéria tegnapjáról, mint a tárlókban mutogatott kozák fegyverek, mammutagyarak, kristályleletek, gazdag bojárok ruhái és bútorai. Fél órával korábban egy öreg pravoszláv templomban jártunk, amely most vallástörténeti múzeum s amikor itt, a Történeti Múzeum nagytermében benéztünk a jurta kormos homályába, emlékezetünkben még az a képtelen bőség és gazdagság villogott, amellyel a kékre festett kolostorban az egyházi gyűjtemények fogadtak.

A két véglet között a különbséget aligha lehet felmérni és leírni... A templomhajót sűrűn megtöltik az üvegszekrények, a tárlók és polcok, amelyekben száz és száz ördögűző bálvány meregeti szemét; arannyal és drágakövekkel kirakott sámán álarcok idézik fel azt a gyötrelmes látomást, amely e nomád nép nagyszüleinek még osztályrészül jutott, drága mívű templomi füstölőkből árad a kihűlt tömjénillat, ezernyi zászló sorakozik a tartókban s megszámlálhatatlan kultikus eredetű műtárgy idézi a lelkek fölött uralkodó sámánok mérhetetlen gazdagságát.

A világi hatalom eszközei, amelyeket ebben a másik múzeumban láttunk, zordan szegényesek és célszerűek voltak: hajlott kozák kardok, hétágú kancsukák, bilincsek s ott lapul kecskelábain a vessző pad, az engedetlen muzsik keserves megfenyítésének eszköze, amelyet a magyar jobbágy deres néven ismert és tanult meg tisztelni.

A két múzeum nem esik messze egymástól, mert hiszen Ulan-Ude, a burját főváros nem tartozik a nagyvárosok közé európai értelemben. 230 000 lakosával alig nagyobb, mint Miskolc, ám a sztyepp fővárosában, amelyet 301 évvel ezelőtt alapítottak a Szelenga folyó partjain, 41 nagyobb ipari üzem és közel 400 oktatási intézmény működik. Mindezt a két múzeum megtekintése után mesélte a 82 000 példányban megjelenő lap főszerkesztője, aki arra a legbüszkébb, hogy lapját Jaroslav Hasek, a „Svejk" világhírű írója alapította.

 Útközben, míg a városi tanács elnökéhez mentünk, elmondotta, hogy az

utóbbi években 40 nagyobb ásatást végeztek, amelyek értékes anyaggal gyarapították a múzeum anyagát. Ezek az ásatások igazolták, hogy a VII—VIII. században Ulan-Ude megerősített hun település volt. Talán éppen ezen a tájon ringott Attila bölcsője. Nagy számban kerültek elő mammutfogból faragott anyaszobrok, amelyek arra engedtek következtetni, hogy a táj lakossága hosszú évszázadokon át nőuralom alatt élt. A mai Ulan-Ude alapjait 1666-ban rakták le a kozákok, Szibéria első hódítói, akik cári parancsra — néha parancs ellenére — bejárták az ismeretlen földnek csaknem egész területét, így ők voltak az újkori felfedezés előhírnökei, akik sok térképet rajzoltak s megbízható földrajzi adatokat hagytak az utókorra.

Sétálva tettük meg az utat a múzeumokból a helyi tanács székházáig, amely egyszerű, de szép épület. E nagy múltú mongol városban nem találkozik az utazó azokkal a sejtelmesen finom, csipkeszerű keleti építményekkel, amelyek a déli köztársaságok városaiban olyan tapintható közelségbe hozzák az Ezeregyéjszaka mesevilágát. Ez a város már Szibéria, zord éghajlat és mostoha múlt, ahol sohasem volt idő és hajlandóság könnyed mecseteket, muzsikáló kutakat és nyüzsgő szerájokat építeni. Itt még a sámánok rikoltó hangja visszhangzik az ember fülében, nem a müezzin szelíd, hívogató dallama.

A városi tanács elnöke a közelmúltról és a jelenről beszél.

— Burjátföld és Ulan-Ude újkori történetének legjelentősebb fordulata a forradalom után következett, amikor a korábban kihalásra ítélt, egyébként szétszórt és életképtelen kis népek életerős nemzeti közösséggé fejlődtek és megalakították az autonóm köztársaságot. A forradalom előtt a lakosság 91 százaléka írástudatlan volt, ma minden harmadik ember továbbtanul, a középiskolák száma 24, az esti középiskoláké 20, de van pedagógiai főiskolánk és balettakadémiánk is. Tudományos és művelődési intézményeinkben 45 tudományos doktor, több száz kandidátus és aspiráns, ezer-egynéhány tudományos munkatárs dolgozik... Ez a város a cári uralomtól három kőépületet örökölt: a templomot, a kocsmát és a börtönt. A szovjethatalomtól iskolákat, nagyüzemeket, kórházakat, színházakat kapott. Ha idejük engedi, hallgassák meg a burját szimfonikusok hangversenyét, tekintsék meg operánk vagy operettszínházunk előadását. Éppen most vizsgáznak a balettakadémia növendékei. Látogassanak el üzemeinkbe, amelyek között a legidősebb és legnagyobb a járműjavító, de érdemes az élelmiszer-

üzemeket is megnézni. Moszkva és Leningrád után a legtöbb édességet Ulan-Ude lakói fogyasztják. Hús- és konzervgyárunk a Szovjetunió 78 körzetébe szállít s 34 külföldi kereskedelmi partnerrel áll összeköttetésben. Posztógyárunk néhány terméke már elérte a világszínvonalat.

— Mi az önök legnagyobb öröme? — kérdeztük, amikor az elnök néhány pillanat szünetet tartott.

A fiatal, törékeny alkatú elnökhelyettesnő válaszolt:

— Legnagyobb örömünk, amikor régi, elavult házakat bonthatunk le vagy amikor a lakóházakból kiszerelhetjük a központi fűtést. 1966-ban például 300 nagyobb lakóházból emeltük ki a kazánokat, s helyette bevezettük az erőmű fáradtgőzét, mivel a távfűtés olcsóbb és kényelmesebb a központi fűtésnél.

A múzeumi jurta jutott eszembe, amelynek széllel bélelt bőrfalai között a sztyepp hulladéka senyvedett a nyílt tűzhelyen, amíg odakinn 50 fokos fagyban recsegett a világ és a sztyeppen feltartóztathatatlanul rohant a szibériai téli szél.

Másnap meglátogattuk Ulan-Ude legnagyobb üzemét, a járműjavítót, amelyet 1935-ben kezdtek építeni. Az építésen 35 000 komszomolista dolgozott, ami nem különlegesen nagy szám, hiszen Szibériában az ember csak a nagy számok törvényeit ismeri. Itt semmit sem lehet néhány emberrel kezdeni.

Az óriásüzemet lakótelepen keresztül közelítettük meg, a városból kiindulva, mint amikor az ember Miskolc belvárosából halad a selyemréti új lakótelepen keresztül a Lenin Kohászati Művek felé. E lakótelepen 55 000 ember él, ebből 10 000 az üzemben dolgozik, sokan más gyárakban. A többi gyermek...

A gyár nagy mélységben tagolt óriásüzem, földszintes épületekkel. Ezt az építési formát két tényező magyarázza: az építkezésre bőven volt hely, azonkívül a mozdonyok és vasúti kocsik javításához, mozgatásához nagy kiterjedésű sínhálózat szükséges.

A főmérnök bevezető helyett az üzembe kísért. Ezekben a műhelyekben ismerkedtem meg egy érdekes szokással. A forgácsolótermekben hatalmas pálmák bólogattak, fikuszok és babérfák, némelyik esztergapad egészen eltűnt egy roppant bambuszbokor alatt, mintha nem is a szigorú szibériai éghajlaton élne, hanem valahol a forró trópuson.

A főmérnök első tájékoztatója arról szólt, hogy a gyár 10 000 munkása közül 6000 komszomolista brigádban dolgozik, 4000 munkás, valamint 800 mérnök és technikus tanul tovább, hogy a legmodernebb technológiát elsajátítsa. Az üzemnek saját vasutasgépész technikuma van, évente 70—80 diákot küldenek az irkutszki egyetemre. A munkások továbbképezik magukat, csak az öregek nem, akik már nyugdíjba készülődnek.

A járműjavító mellett 1200 személyes művelődési ház, fele színház, fele klub, s a legjobb együttesek lépnek itt fel. 50 000 ember fér el az üzem sportstadionjában, ugyanennyi az üdülő- és kultúrparkban. A gyerekeket 11 nagy bölcsődében és óvodában nevelik. A nagyobb gyerekeknek négy pionírtábort építettek, nyaranta 4000 gyerek üdül, ezer úttörőt pedig távoli pionírközpontokba küldenek. Saját gyógyüdülőjük van Arsanban, a világhírű gyógyhelyen, amelynek kiváló ásványvizét Szibéria-szerte alkalmunk volt élvezni.

A gyárváros minden pontjáról jól lehet látni az 5—6 emeletes épületekből álló lakótelepet, amelyet évenként 100—120 000 négyzetméter alapterületű lakással növel a gyár saját kollektívája. Ez az építőbrigád 1966-ban kiváló munkájával az Állami Díj 3. fokozatát nyerte el.

— 1966 októberétől az új gazdasági rendszerben dolgozunk, rövidesen a gyár és a város minden üzeme áttér az ötnapos munkahétre.

Arról szerényen hallgattak, hogy a fasizmus ellen vívott Nagy Honvédő Háborúban ez a gyár viselte az európai területen megrongált vasúti gördülőállomány nagyjavításának oroszlánrészét, így támogatta a frontok ellátását.

Délután faházakból épült kertes külvárosba vittek bennünket. A fenyőgerendákból ácsolt, feketére érett kerítés tövében a kispadon, akár egy hajdúsági faluban, két öregember ült, botra fonva eres kezüket, pipát szívogatva. Az idősebb övig érő, gondosan fésült szakállt viselt, amely egybefolyt ezüst bajuszával. Amikor elindultunk a kapu felé, az öregember felállt, botjára támaszkodva néhány lépést tett felénk és szép, tiszta magyarsággal megszólalt:

— Csakhogy megjöttek... Már nagyon vártam a látogatást...

Horváth Árpád, a forradalmi harcok magyar veteránja kezet szorított velünk, s felkísért emeleti lakásába. Hófehér tüllel lefüggönyözött ágyak,

amelyekben hímzett huzatú párnák hívogattak pihenőre, vakító tisztaság, a frissen sülő hal illata s egy kerek fejű, szőke kisfiú fogadott, aki befurakodott a nagypapa karjai közé s onnan figyelte a furcsa beszédű idegeneket.

Horváth bátyánk reszkető kézzel töltötte ki a vodkát, kicsi mellé is ment az asztalkendőre, de a forradalom egykori bátor katonája orosz közmondással ütötte el az apró baleset jelentőségét:

— Ahol isznak, ott ömlik is.

Koccintottunk és meghallgattuk az öreg magyar történetét. Arad megyében született, Gyulára vonult be 1914-ben s már egy év múlva orosz fogságba esett. Turkméniába vitték fogolymunkára, ahol 1916-ban sztrájkot szervezett, ezért Vlagyivosztokba száműzték.

— Amikor a forradalom kiütött — folytatta hibátlan magyarsággal —, mi egy svadronba tömörültünk, amelynek Zalka Máté volt a parancsnoka. 1923-ig harcoltam különböző fehér ellenforradalmi bandák ellen, akkor leszereltem. Eljöttem Ulan-Udéba, ahol már tizennyolcban is jártam, s mivel ez a hely megtetszett nekem, itt telepedtem le. Tudtam, hogy haza nem mehetek, a csendőrök vártak volna...

Amikor letelepedett a burját fővárosban, ezen a helyen, ahol most vodkát iszogatunk és sült halat eszünk, még erdő volt, s a városiak gombát gyűjtöttek. Horváth Árpád hajógépész lett; a Szelengán, az Angarán és a Bajkálon hajózott. Megházasodott, két fia született. 1937-ben egészségi okokból otthagyta a hajózást és erdőmunkára ment. Novoirinszkben dolgozott, 1956-ban nyugdíjazták és akkor visszaköltözött Ulan-Udéba.

1963-ban a magyar kormány meghívta több régi harcostársával, hogy látogasson haza. A pohár ismét megremeg az öregember kezében. Horváth Árpád leteszi és megtörli szemét.

— Amikor már minden papír a kezünkben volt, váratlanul meghalt a feleségem, akivel negyven évig éltem boldog házasságban. Eltemettem tisztességesen, azután hazalátogattam a rokonokhoz.

A rokonok bizony édeskeveset tudtak addig a Szibériában élő öreg magyarról, akiről először a „Népszabadság" riportja számolt be. Ezt a cikket olvasta egyik Budapesten élő unokaöccse, Megyeri Lajos, aki leveleket írt és összegyűjtötte a családot. Amikor az öreg Budapestre érkezett, a rokonok kézről kézre adták és három hónapig vissza sem engedték.

Azután mégis hazajött, ölébe vette legkedvesebb dédunokáját, a négyéves Vitalijt, aki egyre csodálkozott, miért törölgeti a szemét oly sűrűn a nagypapa?...

Késő délutánig beszélt, beszélt az öreg, sohasem keresgélve a magyar kifejezést, töltögette a vodkát, a konyakot és Budapestről mesélt meg a szibériai őserdőről. Sötétedett már, amikor elbúcsúztunk. Az ablakban állt fehér szakállával és fehér áttetsző kezével, amelyet sokáig lengetett utánunk, mint egy könnyű búcsúkendőt.

A nagy kiterjedésű város másik végén, homokdombok és faházak, tavaszodó kertek között még egy öregember várt bennünket, aki fiatalabb volt a nyolcvankét esztendős Horváth Árpádnál, de itt született a burját sztyepp szélén, valamivel korábban, mint amikor a forradalom fegyverei dörögni kezdtek a füves pusztában, hogy megvédelmezzék a fiatal szovjetállamot.

Aluljárón bújtunk át kocsinkkal a vasút töltése alatt s befutottunk Ulan-Ude régi negyedébe, ahol a faházak földszintesek, s belső beosztásuk a családi jurta beosztását követi, csak éppen fából épültek, s így nem lehet őket mozdítani. Az ajtó mellett, a küszöb magasságában díszesen faragott pedál nyúlt ki, mint egy régi művű harmónium légfújtatója. Kopogásunkra senki sem jelentkezett, mire kísérőnk rálépett a faragott fadarabra. Ebben a pillanatban, mintha rugóra járna, felpattant az ajtó s mi beléptünk Lenhobojev házába. Kissé hajlott termetű, szelíd mosolyú, hatvan körüli férfi sietett elénk s jobb kezünket üdvözlésként a két tenyerébe fogva, barátságosan megrázta.

Körülnézhettünk a fából épült jurtában, amelynek mértani középpontját a terjedelmes banyakemence alkotja, olyan égetett cserépfiókokkal kirakva, amilyeneket magyar falusi házakban még látni a szemeskályha oldalában. Az egész házat ez a kemence fűti s ennek az oldalához simul, legalább egy falával, minden szoba. A kemencepadkán óriási sziámi kandúr álmodozott s minden érdeklődés nélkül vetette ránk gyönyörű, kénsárga szemének lusta pillantását.

Üdvözöltük Lenhobojev feleségét, aki azonnal az asztalhoz ültetett, s a kemence egyik cserépfiókjából előhúzta a teásfazekat. Nagy poharakban párolgott előttünk a burját tea, amelyet a legerősebb teafüvekből főznek,

vajat olvasztanak fel benne, s cukor helyett jócskán megsózzák. Nem tudom, a főzet magas teobromin tartalmának vagy sajátos elkészítési módjának köszönhető, de egy csésze tökéletesen elég volt egy álmatlan éjszaka előidézéséhez. Szívesebben félreültünk volna a házigazdával, a titokzatos mosolyú Lenhobojevval, de a burját társadalmi érintkezés szabályai előírják, hogy legalább hatféle csemegével kell a vendéget megkínálni. Így ettünk burját szalámit, amely birka-, marha-, sertés- és lóhúsból készül, ettünk ecetes halat, majd búzát — tésztába töltött, gőzön megfőzött vagdalthús-süteményt — s végül illatos cukorkákat.

Csak ezután emelkedett fel az asztal mellől a házigazda és dolgozószobájába vezetett. Ez a kis szoba, úgy gondolom, később került a házhoz, valószínűleg hozzáragasztották, mert nem volt fűtése, ami ezen az éghajlaton rendkívül furcsa. Kiderült azonban, hogy Lenhobojev, a bölcs mosolyú ázsiai ember, vajmi keveset tartózkodik ebben a kis szobában, amelynek egyik falát könyvszekrény foglalja el, a másikat golyós és serétes vadászpuskák, horgászfelszerelés, fényképezőgép, néhány régi metszet, a harmadikat keskeny és kemény heverő. Az ablak kilincsén zsebrádió s az íróasztalon nagyméretű, széles kocsis, cirill betűs írógép.

Kísérőnk így mutatta be Lenhobojevet:

— Egy ember, akinek tizenöt hobbyja van...

E bejelentés meglepetésszerűen ért bennünket, mert úgy tudtuk, egy kiváló népi faragóművészt látogatunk meg, aki fagyökerekből művészi szobrokat farag.

Az idős művész szibériai parasztcsaládból származott, ő maga munkás lett, s a vasöntő szakmában a formázást tanulta ki. Ebben a mesterségben harminchét évig dolgozott. Honnan származott faragó tehetsége, amely nem egyszerű kézügyesség, hanem képzeletgazdag művészi alkotóerő?

— Minden ősöm foglalkozott már fafaragással — mondta szerényen, majd mutogatni kezdte szobrait. A gyökértuskókból élethalálküzdelmet vívó állatcsoportok bontakoztak ki, idilli jelenetek és mitológiai arcok. Az ázsiai kontinens fölött elzúgott évezredeket iparkodott megörökíteni.

— Néhány év óta nyaranta régészeti expedíciókban veszek részt s a leleteket újra megjelenítem.

Kísérőnk a bemutatáskor azt mondotta, hogy új ismerősünknek tizenöt hobbyja van. Ha elsőnek a faszobrászatot, másodiknak a régészkedést

vesszük, még mindig csak egy lelkes amatőrrel állunk szemben, de hol a többi? Rámutattam az íróasztalon heverő, hatalmas feketetáblás könyvre:

— Ez a könyv mit őriz? Ha szabad kérdezni?

— Tibeti szerzetesek kézzel írott munkája. Nyolcszáz évvel ezelőtt született, egy lámakolostorban. Orvosi mű, amelyet én tibeti nyelvről burjátra fordítok. Ebben a könyvben sok más betegség mellett az emberiség egyik legnagyobb veszedelmének, a fehérvérűségnek a gyógyításával is foglalkozik a régi tibeti szerző.

A falon, eddig észre sem vettem, faragott szekrényke, amely tibeti és kínai receptek alapján készült gyógyszereket tartalmaz.

— Hetven kilométerre innen, egy faluban születtem — folytatja —, ahol nagyon sok volt a beteg és nem volt orvos. Ott kezdtem el a népi gyógyászat módszereivel foglalkozni.

Szerényen hallgatott arról, hogy több szovjet és nyugati orvostudóssal áll kapcsolatban, akik az eddig nagyrészt ismeretlen keleti gyógyászati módok iránt érdeklődnek.

— Mivel foglalkozik ezenkívül? — kérdeztem a polihisztort, aki közben levette könyvespolcáról azokat a műveket, amelyeket ő írt a „széles nyomtávú" orosz írógépen.

Orosz szokás szerint számolta össze az adatokat, bal keze kisujjától kezdve befelé hajlítva ujjait a tenyér öblébe, a mi számolási módszerünkkel ellentétes irányban:

— Horgászattal, vadászattal, történelemmel, néprajzzal, helységnévkutatással, természetvédelemmel, régi rejtvények megfejtésével, biológiával, filológiával, órajavítással, ötvösmunkák készítésével, grafikával...

Ha ehhez hozzászámítjuk a művészi esztergályozást, amit szintén kedvvel gyakorol, egyszeriben a tizenöt hobbynál tartunk, s még nem beszéltünk arról, hogy Lenhobojev évek óta dolgozik a burját—orosz szótár megteremtésén s irodalmi szinten megtanulta az orosz nyelvet, mert addig — és ma is — családi és baráti körben csak burjátul beszélt.

Szeretném látni legszebb alkotását, de ő szerény, elhárító mozdulattal magyarázza, hogy legszebb munkái már nincsenek a birtokában. Valamennyit kiállította különböző népművészeti tárlatokon, ahol gazdára is találtak. Néhány műve a montreali világkiállítás szovjet pavilonjának ékessége volt.

— Mégis — erősködünk —, itthon melyik a legszebb alkotása?

— Egy rododendrongyökérből faragott karosszék — mondja rövid tűnődés után. — Egy darabból van és egy egész történetet ábrázol.

— Láthatnám? — kérdezem, mire Lenhobojev udvarias meghajlással így szól:

— Semmi akadálya ... Előbb azonban fel kell állnia belőle, mert ön éppen abban a karosszékben volt szíves helyet foglalni.

Hazafelé, a szállodába menet nem hagyott nyugodni ez a különös távlat. A múzeumi jurta keskeny hasadékán át a fanyar, füstös múltba lehetett látni, a tizenötféle tudományos „hobby"-t ápoló egykori vasöntőnek a házából arra a távlatra, amelyet a forradalom nyitott az ázsiai kis népek előtt.

— Hogyan zajlott le ez a valóban forradalmi felemelkedés? — kérdeztem főszerkesztő barátunkat, a történelemtudományok kandidátusát. — Hogyan ért el ez a kis nép — kevesebben vannak 1 milliónál — ilyen eredményeket?

— Szibéria kis népességei népekké váltak s ma már a nép fogalmának minden jelét viselik. A burjátoknak saját értelmiségük van, amely jól képzett. Erről a folyamatról szól egyébként kandidátusi értekezésem, amely úgy született, hogy az újságírónak kedve támadt megvizsgálni, hogyan élt népe a múltban és a közelmúltban. Azt, hogy tudományos rangot szereztem, az újságírásnak köszönhetem, mert az újságírás tanított módszeresen gondolkodni, mindig az események és jelenségek mögé nézni, mindennek az okát kutatni, az okok és okozatok összefüggését fürkészni ...

A szállodáig nem esett több szó. Felmentünk a szobába, megmosakodtunk és vacsorázni indultunk. A szálloda utcai frontját elfoglaló étteremben már szólt a zene. Elektromos gitáron, valami ősi, ázsiai hangszeren és zongorán játszott a háromtagú zenekar. Az erős elektromos hangzásból tisztán ki lehetett venni az akkor éppen legdivatosabb tánc, a shake ritmusát.

Szombat este volt, s ez Közép-Ázsiában is szombat este. Töltött paprikát ettünk, burját szalámit, kitűnő halat, kísérleteztünk egy kocsonyára emlékeztető étellel, de meghaladta azt a határt, amelyet az idegen ízek tombolásában még át tudtunk lépni. Annál jobban ízlett a töltött tojás bur-

ját módra, a mi disznótorosunkra hasonlító töltelék, a vajas édestészta s végül egy sűrű, aranysárga kompót, amely burját ananászból készült, apró, csonthéjas gyümölcsből, amely a somfélék közé tartozik s az a nevezetessége, hogy akkor érik be, akkor szedhető, amikor a hőmérséklet — 40 fok körül jár.

Másnap reggel fáradhatatlan barátunk ébresztett bennünket s már a reggelinél figyelmeztetett:

— Mozgalmas napunk lesz.

Nyolc órakor már úton voltunk egy közeli hegylánchoz, amely szelíd hullámokban emelkedett a sztyepp fölé. A kolhozokban akkor készülődtek a tavaszi munkákhoz, hiszen a május eleje itt a kora tavasz. A vontatók trágyát hordtak a szántóföldekre és az öntözött legelőkre, a dombokon viszont már sűrű falkákban legelt a birka, harapdálva a kurta, kifagyott őszi füvet. Alig egy óra múlva áthajtottunk egy hídon, s egy kis falu mellett, négyszögű deszkapalánk kapun tágas térségbe siklottunk, ahol különös látnivaló fogadott.

Piros és kék lakkfestékkel fényesre mázolt, fából faragott tornyos épületek, fehér agyagból formált és fehérre lakkozott, síremlékhez hasonlatos építmények, egy óriási aranyozott urna, lábánál fényesre kopott, embernagyságú deszkapalló. Erre a ferde, furcsa priccsre éppen egy őszes szakállú, nehéz mozgású öregember ereszkedett le, két kezébe kicsiny, maroknyi zsámolyokat szorított s azokat a deszkán végigcsúsztatva arcra borult az urna előtt.

— Hol vagyunk? — kérdeztük, s kísérőink megmagyarázták, hogy ez a hely Ivolgi, a lámafalu, ahová jeles ünnepeken a szovjet határokon túlról is érkeznek hivők a félmilliárd lélekszámú buddhista vallás követői közül.

A tornyos épület kapuján kilépett egy kis aggastyán, színes kaftánt, csónak alakú Napóleon-csákót, kunkori orrú, puha csizmát hordott, s kezeit elrejtve a lámaköntös bő ujjaiban, mélyen meghajolt.

— Cibenov, a kolostor főpapja — súgta kísérőnk, s mi viszonoztuk a lámák főnökének üdvözletét, aki a szelíd, tavaszias napsütésben rögtönzött tájékoztatót tartott a templom előtt.

— Kolostorunk templomát az ezer Buddha kultuszának szenteltük. Az

első Buddha 2500 évvel ezelőtt született s az ezer közül, akiknek uralkodása alatt az emberiség eléri a tökéletes boldogság állapotát, most a negyedik uralkodik. Hitünk szerint az év februárban kezdődik, amikor húsznapos újévi ünnepre gyűlnek össze a buddhisták, de vannak más ünnepek is, amelyek két-három napig tartanak.

A főpaphoz közben csatlakozott helyettese is, aki már szerényebb öltözéket viselt. Az urnaszerű oltár előtt buzgólkodó öreg pap a kolostor rangidőse volt, aki bár elmúlt már kilencvenöt éves, mindennap elvégzi ájtatosságát Buddha jelképes sírja előtt. Tizennégy láma él itt, kis faházakban, amelyek a balatoni kempingek bungalow-jaira emlékeztettek. A lámák nőtlenek, s rendkívül hosszú tanulmányi idő után érik el a tudásnak azt a fokát, amikor alkalmasakká válnak Buddha tanainak terjesztésére. Cibenov főpap nyolcéves korától negyvennyolc éves koráig végezte stúdiumait egy tibeti kolostorban, majd részt vett a Nagy Honvédő Háborúban s Veszprém határában megsebesült. A vontatott, bukdácsoló járást, amelyet magas korának tulajdonítottam, egy hitlerista SS géppisztoly golyója okozta.

Alkalmunk volt egy rövidebb istentiszteletet végignézni. A templom belső traktusát padsorok töltötték ki, a főhajóban pedig lépcsőzetesen elhelyezett ülőhelyek futottak fel a trónhoz, amelyen a főpap foglalt helyet, törökülésben.

A szertartás hangos, közös imádságból áll, amelyet dobok és csengetytyűk hangja szakít meg. Az ima inkább monoton énekhez hasonlít, amelyet a papok előénekelnek, a hivők utánuk zengenek. Mindenkinek a bal kezében buddhista olvasó csörög, jobbjában kis porcelán csengő, amelyet a szöveg bizonyos helyein megszólaltat, majd a csengettyű száját a szívére szorítva, elhallgattat. A csengők, gongok és dobok hangja fel-felélénkíti az egyhangú mormolást, majd olyan hang hallik, mint amikor eső pereg a bádogtetőn. Ilyenkor minden pap és hivő az előtte álló tálkába nyúl, ujjai hegyével kivesz egy kis szemesbúzát és széthinti a lakkozott padlón. Ennek a rituális mozdulatnak az az értelme, hogy a buddhizmus úgy terjedjen szét, mint a szétszórt magvak a földön.

A szertartás után a rendfőnök bungalow-jában teáztunk. Megtudtuk, hogy a buddhista teológián Buddha 108 kötetes filozófiai munkáit s azok
 225 kötetes elemzését tanulmányozzák. A szertartás alatt a templom fa-

lain levő szekrényekben láttuk is a vaskos kézirattekercseket ezer apró Buddha-szobor közé rejtve. A főpap mindannyiunkat megajándékozott a hadak nevű, hosszúkás, világoskék selyemkendővel, amely áldást hoz arra, aki viseli.

A teához édes süteményeket és cukorkákat kaptunk. A főpap különös előszeretettel kínált egy rendkívül jóízű, zselészerű cukorkát, amelyet — mint mondotta — tiszteletünkre készítettek. Már a harmadik-negyedik darabkát eszegettük, amikor felfedeztük, hogy a három rétegű zselé piros-fehér-zöld színű, mint a magyar lobogó.

Délben már Ulan-Ude és Burjátföld legnagyobb kórházában voltunk, amelynek igazgató-főorvosa legelőször az egyik műtőbe vezetett, ahol éppen az imént operáltak:

— Altatógépünk magyar gyártmány — mutatta.

A köztársaság első kórházát 1956-ban avatták fel, 600 ággyal. Tizenegy évvel később már húszosztályos gyógyászati nagyüzem emelkedett a város szélén. Büszkeségük a hatvanágyas szemészet, az ideg- és tüdősebészet, a nyolcvanágyas sebészet, a fizikoterápia, a biokémiai és reumagyógyászati osztály, a preventív szívgyógyászat.

A betegek 42 százaléka városlakó, 58 százaléka vidéki, vagyis 1—2000 kilométer távolságban élő falusi vagy kolhozista, sztyepplakó. A kórháznak 112 orvosa van, jórészt burjátok, de vannak oroszok, tatárok, zsidók és jakutok is. Az orvosok az irkutszki egyetemről, a specialisták Moszkvából és Leningrádból kerülnek ide. A kórházon belül külön poliklinika működik 21 orvossal. A nagyon súlyos vagy speciális kezelésre szoruló betegeket Moszkvába, Leningrádba küldik repülőgépen, kísérő orvossal, természetesen a kórház költségére.

Van rákkutató intézetük is.

— A rák nálunk is gyakori betegség — mondta a főorvos —, de amíg az Egyesült Államokban a túlzásba vitt dohányzás következtében a tüdőrák a leggyakoribb, addig nálunk a gyomorrák, nyilván a túlzottan bőséges evés-ivás miatt. A napokban tértem haza Afganisztánból, ahol a szovjet—afgán egészségügyi egyezmény értelmében egy évig dolgoztam. Egy fiatal orvosunk jelenleg Algériában van.

Kora délután érkeztünk az üveggyárba, mert előzékeny vendéglátóink úgy állították össze a programunkat, hogy az autonóm köztársaság iparáról minél teljesebb képet kapjunk. Az üveggyárat 1935-ben kezdték építeni, az első évben még fafűtéssel, a manufaktúrák színvonalán dolgozott, a negyvenes években mégis évi 3 millió négyzetméter síküveget készített.

— Magyar gázgenerátoraink segítségével — mondotta a főmérnök — ma már évi 7,5 millió négyzetméter síküveget gyártunk, szerelés alatt álló új gépeinkkel jövőre már 15 millió négyzetmétert, ezenfelül palackot, kirakatüveget s a következő évben törhetetlen üveget.

A gyár saját lakótelepén 2500 munkás családjában 930 gyermek él, abból 540 óvodában, napköziben van, a többi különböző iskolákban tanul, sokan a szülőkkel együtt, akik nem akarnak lemaradni a gyerekeik mögött... Lemaradni általában szégyen...

— Nem maradunk le a világversenyben!

Ezt a meglepően kapcsolódó mondatot néhány órával később a szelenginszki körzet pártbizottságának első titkára mondotta, jó néhány kilométerre a burját fővárostól, azon a területen, amely közigazgatásilag 1927-ben alakult, s ahol 1945-ig nagyon kevés történt. Most óriási cellulózgyár épül, az ötéves terv 160 legnagyobb építkezésének egyike, amely 1969-ben kapcsolódik be a termelésbe.

A verseny egyik döntő tényezője a cellulózkombinát lesz, de a terület iparosítása, kulturálódása, mezőgazdasági termelésének felfuttatása olyan komplex siker, amellyel méltán indulhatnak a szibériai közgazdászok a világ bármely területének versenyében.

A terület a Szelenga és a Kabán folyó között fekszik, 71 000 lakója van, 3 munkás-lakótelepe és 1 kis városa, Bábuskin, amely Lenin egykori harcostársáról kapta nevét. Bábuskint itt fogták el a cári kopók s itt lőtték agyon, 1904-ben. Ezen a tájon a második világháború előtt nagyon kevés ember élt, néhány faluban, s mindössze két halászkolhoz működött nem nagy eredménnyel.

Napjainkban 17 ipari vállalat kéményei füstölnek a tajga fölött, s ebben még nem szerepel az óriási cellulózkombinát. Négy szovhoza közül kettő sertést tenyészt, egy kacsát, egy pedig marhahúst és tejet ad. A ka-

csatenyésztő szovhoz évi több százezer kétkilós pecsenyekacsát szállít a piacra, a halászatot továbbra is a kolhozok űzik a Bajkál-tavon, s évi 9000 mázsa halat fognak, ezzel szemben 320 millió megtermékenyített ikrát keltetnek és nevelnek.

— Történelmünk tulajdonképpen 1945-tel kezdődik. Azóta villamosítottuk az egész körzetet, s azóta működik 75 mozi, 10, egyenként 160 férőhelyes kórház, 50 távoli mentőállomás, 58 iskola, ebből 16 tízosztályos. Analfabéta nincs. Az igazi, nagy felemelkedést azonban a cellulózkombináttól várjuk, amely 1959 óta épül s teljes kapacitását 1969-ben éri el, amikor hulladékfából cellulózt és csomagolókartont fog gyártani. 8000 építő él egy volt tajgai falu helyén, s többségük ott marad szakmunkásnak. Már sokkal előbbre lehetnénk az építkezéssel, ha évekig nem vitáztak volna a gyár szennyvizének elvezetéséről. Az első tervezők úgy képzelték, hogy a gyár fáradt ipari vizét közvetlenül a Szelengába engedik, ahonnét a Bajkál-tóba kerül. Végül az ész győzött. A vizet most egy hegyi tóba engedik, onnét megtisztulva a Dolgaja folyóba, s már veszélytelen állapotban a Bajkálba...

Késő este holtfáradtan zuhantunk ágyba, s mindössze annyit állapítottunk meg, hogy a burját föld varázslatos gyorsasággal való kivirulása valóban világra szóló esemény. Mielőtt eloltottuk fejünk felett a kislámpát, kísérőnk még bekopogott:

— Jól pihenjetek, mert holnap a sztyeppre megyünk...

A Sztyepp Kulcsa

A burját nép költői lelkű. Utunk célja, a Sztyepp Kulcsa is hangulatos elnevezés. S végig, amerre haladunk a sztyeppen, olyan költői nevekkel találkozunk, mint pl. a Boldogság Völgye. Különlegesen szép hely. Az út egyik oldalán mesébe illő, furcsa alakú dombok, jobbra nyárfaerdő, mögötte kéklő hegyek. Azután a Ludas Tóhoz érkezünk, mely alakjában, fekvésében emlékeztet a mi Balatonunkra. Nyugati partja hegyes, a keleti sík. Az út emelkedik, fenyők között vezet a Tajon-hegyre. A Gyilkos

Hágóhoz érünk, kocsink megáll, kísérőink bejelentik, hogy veszélyes út következik, s mielőtt nekivágnánk, burját szokás szerint áldozatot kell bemutatni a Hágónak. Cinkosan mosolyognak, amikor a gépkocsivezető elővarázsolja a csomagtartóból az áldozati ételt és italt. No csak keveset, mondják, s lehajtanak egy-egy pohár „áldozati vodkát", miközben meghallgatjuk a fiatalon elhalt Damba-Dasinyimajevnek a burját költészetben ritka, jambusban írt versét e hegyről. Megpróbálom két sorát magyarul visszaadni:

Tajon, költő nem énekelhet rólad egyszerűn,
Te méhed bensejében Tüzet őrzöl.

Szerencsésen túljutunk a Gyilkos Hágón, s kitűnő autóúton megyünk tovább a sztyeppen. Ezúttal nem gyárakat, hanem kolhozokat keresünk fel.

Szelenduma után gépkocsivezetőnk váratlanul lekanyarodik a műútról. Még negyven kilométeres földutat kell megtennünk a Marx Károly kolhozig. Ez az Isten Hozta Völgy. Lekerekített dombok között haladunk, s a tavasz ugyanolyan pasztellszínekkel jelentkezik a sztyeppen, mint amilyeneket a skót tóvidéken láttam ősszel. Bágyadt zöld és barna színek, lilában játszanak a távolabbi hegyek. Az út mellett száz és száz kilométereken keresztül villanyvezeték fut. Ez az élet egyetlen jele az Isten Hozta Völgyben.

Húsz-harminc év telt el Burjátföldön a mécsestől „Iljics Lámpájáig", s ma már eljutott a villany a legtávolabbi kolhozokba is. Útközben egy régebbi történetet mesélnek az egyik isten háta mögötti kolhozról, mely nem tudta megfizetni a villany bevezetését. Harminc kilométerről lett volna szó. A szerelővállalat igazgatója röstellkedett: egy kolhoz maradjon villany nélkül? Nem sajnálta a fáradságot s felutazott Moszkvába, abban a reményben, hogy majd ott megadják erre a pénzt. Nem adták meg. Ezt a választ kapta:

— Mi az, hát Burjátföld akar elsőként eljutni a kommunizmusba?

Mert Lenin szerint a kommunizmus egyenlő: szovjethatalom plusz az ország villamosítása.

Az igazgató szégyenkezve tért vissza Moszkvából. Nem sikerült.

A kolhozba mégis bevezették a villanyt. Az igazgató elmondta valaki-

nek vagy valakiknek, hogy pórul járt, s azok azt mondották: Minek azért Moszkvába menni? Hát nem lehet elintézni helyben? Lehetett.

Futnak, futnak a villanypóznák az út mellett, s eddig ez volt az Isten Hozta Völgyben az élet egyetlen jele, mert sasok is csak a Boldogság Völgyében lebegtek felettünk, csendesen billegve, zsákmányra lesve a magasban, de most egy domb mögül, szétszórva a sárgás színű sztyeppén, hatalmas birkanyáj tűnik elő. A pásztor, aki eddig mozdulatlanul ült a lován, most vágtába kezd, de nem karikásostort forgat a feje fölött — ami persze nálunk is csak lovaknak dukál —, hanem valami fadarabot lóbál. Úgy látszik, az autóktól félti a nyájat.

Megállunk, nemcsak azért, hogy kárt ne tegyünk a birkákban — úgyse kerülnének azok az autó alá —, hanem mert különleges téma ez fényképezésre. S ahogy a pásztor vágtában közeleg, először az tűnik föl, hogy szoknya lobog rajta, kezében kereplőt forgat, s úgy riogat, füttyög, ahogy nálunk az asszonyok a ludakat szokták hívogatni.

A pásztornő pulikutya nélkül is hamar összetereli a nyájat. Itatni viszi az állatokat a gémeskúthoz — itt darukútnak nevezik —, éppen olyan, mint nálunk a Hortobágyon.

A halott táj egyszerre megtelt élettel. Közeledünk a Marx Károly kolhozhoz.

De míg odaérünk, kísérőnktől meghallgatunk néhány történetet. Először a lovakról.

Híres lovasnép volt a burját, nemhiába mongol fajta. Míg nem volt villany, út és vasút a sztyeppen, mindenki lovon járt, s a távolságok szinte végtelennek tűntek. Akkor még az volt a szokás, hogy ha két lovas találkozott a pusztában, s az egyik arról érdeklődött, messze van-e még úti célja, a másik szemügyre vette a kérdező lovát. Ha jónak találta, így felelt:

— Két nap alatt odaér.

Ha rossz:

— Soha nem ér oda.

Mivel lovasnép a burját, szereti is a lóhúst. S úgy látszik, a burjátok nem sértődnek meg, mint az örmények, ha tréfát csinálnak róluk.

Megkérdezik a jereváni rádiót, el lehet-e menni Moszkvától Vlagyivosztokig lovon. A válasz: kérdezzék meg a burjátokat. Megkérdezik a

burjátokat. A válasz: el, ha meg nem esszük a lovaikat, amikor errefelé járnak.

S ezután következik a birka dicsérete. Mert itt a birka az igazi eledel, amióta csak burjátok élnek ezen a földön, márpedig régóta élnek itt. Az első írásos kínai említés a burjátokról a IX., az első írásos európai említés a XI. századból való. De talán birkát már a sztyeppnek azok az őslakói is tenyésztettek, akiknek emlékét bronzkorszakbeli temetők, s kőoszlopok vörös kövei őrzik a pusztában.

A burjátok alacsony, zömök, erős emberek, s hogy mennyire szeretnek enni, arra jellemző, hogy jobb lakodalmakban minden vendégre egy birkát szánnak, s a vendég addig nem mehet el, míg el nem fogyasztja a részét, mert különben megsérti a házigazdát. A legízesebb birka a kétéves, s szakszerűen úgy vágják le, hogy felmetszik a szegyét, a lyukat megfüstölik, benyúlnak rajta, elszakítják a gerincidegét, hogy ne folyjon el a vére, mert így lesz igazán ízes a főtt birka.

Mielőtt megérkeztünk volna a Marx Károly kolhozba, volt még érdekes látnivalónk. Az Isten Hozta Völgyet szegélyező hegyekről lassan szállt fölfelé a füst. Találgattuk, mi lehet: gyár vagy bánya húzódik a hegy mögött? Nem — hangzott a magyarázat —, csak ég a tajga. Gyakori ez ilyenkor tavasszal, száraz a fű, szárazak a fák. Helikopterekről légi tűzoltóosztagok szokták oltani az égő tajgát.

Távoli füstcsíkok kísérnek be Tasir faluba, melynek széles, egyenes főutcáját jobbára faházak szegélyezik. Lajton szállítják a vizet, kis kétkerekű, hátrafelé billenő egyfogatú kocsi előtt zömök lovacska üget, hátán széles hámmal. Az autóból kiszállva megcsap a friss, alpesi levegő. Ezer méter fölött vagyunk, kellemesen melegít a nap. A falut egyik oldalon kopár dombok, a másikon erdős hegyek határolják. Mélyeket szívok a levegőből, nézegetem a csendben ballagó öregeket, s a hátitáskával nagy komolyan igyekvő, jól öltözött kisgyerekeket.

Két zömök, vaskos férfi fogad a Marx Károly kolhoz irodájának bejáratánál. Látszik, hogy sok birkát fogyasztottak már életükben. Betessékelnek a hűvös helyiségbe, ahol első pillantásom a kemence fekete torkára esik. Kint melegen süt a nap, itt bent bizony még jó lenne a fűtés. A kolhoz vezetői — mentegetőznek, hogy az elnöknek sürgős dolga akadt a városban — hellyel kínálnak, ők maguk elhelyezkednek az asztal mö-

gött egy kurblis telefon és egy barométer társaságában. Egymástól véve át a szót, ismertetnek meg bennünket a kolhoz életével.

Tizenhárom kisebb kolhoz egyesüléséből 1929-ben alakult meg a Marx Károly kolhoz. Tasir falunak 2157 lakosa van, burjátok, oroszok, tatárok, csuvasok, kínaiak. Burjátul és oroszul beszélnek. 520 a munkaképes tagok száma. Burjátföld Szibéria éléstára, ahonnan csak az omulát, a lazacot és a kaviárt szállítják külföldre, minden egyéb terméket Szibéria ellátására fordítanak. Ennek a hatalmas éléstárnak egy kis egysége 44 500 juhval, 3400 szarvasmarhával ez a kolhoz. Kenyérgabona-termeléssel is foglalkoznak, még vetik a gyorsan termő hibrid búzafajtát. A talaj erősen homokos, sok műtrágyára van szükség. S még néhány adat. Saját gép- és traktorállomásukon 3 mérnök dolgozik, 4 agronómusuk, 4 zootechnikusuk, 25 személyes kórházuk, 1 orvosuk, 2 állatorvosuk van.

A kolhoz rideg pásztorkodást folytat, azért látunk jobbára csak öregeket és gyerekeket a faluban. A rideg pásztorkodás a sztyeppén megragadja képzeletünket. Mert akármerre jártunk Szibériában, mindenhol megkérdeztük: van-e medve? S mindig a legtermészetesebben bólintottak kérdésünkre: van, van. Azt meg éppen reggel hallottuk, hogy nagy télen még a főváros közelébe is bemerészkednek. Nem veszélyes a rideg állattenyésztés ilyen körülmények között?

Az elnökhelyettes és a párttitkár mosolyog. Tavaly lőttek egy medvét, amelyik éjjelente bejárt a kamrába, tejet inni. Minden pásztornak van puskája és tud is vele bánni. Errefelé szeretnek vadászni, sok a coboly.

Ahogy kilépünk a hűvös irodából a kápráztató napfényre, úgy csap meg a meleg, mint amikor a borozók pincehidegből bukkannak ki a napvilágra. A kultúrház kertjében gyerekek fát ültetnek, van közöttük széles arccsontú burját, vékony arcú, lenszőke orosz, ferde szemű kínai, s mindannyian jóízűen kacagnak, amikor kérésükre ásót fogunk, hogy elültessünk egy-egy fát. Azután bemegyünk a könyvtárba. Egyikünknek eszébe jut: keressünk magyar könyveket. Hamar megtaláljuk — orosz nyelven — Katona József Bánk bánját, Móricz Zsigmond Úri muriját, Csiky Gergely színműveit. Mindegyiket elég sokat forgatták már.

De ennél is nagyobb a meglepetés, amikor meglátogatjuk az iskolákat, egy tízosztályos középiskolát, egy nyolcosztályost, két négyosztályost s a hozzájuk tartozó internátust, ahol azokat a gyerekeket helyezik el, akik-

nek a szülei nem a faluban dolgoznak. A bentlakók költségeit fele részben a kolhoz, fele részben az állam fedezi. A gyerekek városias öltözetben vannak. A kicsinyek, az első osztályosok egy része még csak töri az orosz szavakat, a nagyok, a tizedik osztályosok pedig az angolt, mert a középiskolában angolul is tanulnak. Büszkén mutatnak be egy fiatal tanárnőt, aki Ulan-Udéban végezte az Idegennyelvű Főiskolát, s most angolra oktatja a tasiri gyerekeket.

Azután egy kis közjáték a múltból: kedvünkért régi díszes népviseletbe öltöztettek egy fiút és egy lányt. Ez a díszes ruha már múzeumi tárgy. A fiú nem is igen tudja, hogyan kell viselni a kék selyemköntöst, az idősebbek igazítják meg rajta, hogy kibuggyanjon a piros öv fölött. Hetykén félrevágja prémes sapkáját, s megmarkolja az övébe szúrt tőrt. A lányon sárga blúz a zöld selyemruha alatt, fején csúcsos sapka fekete szegéllyel, piros rojttal. S míg kattognak a fényképezőgépek és berreg a filmfelvevő, mulat az egész falu. A gyerekek a kerítésre másznak, hogy semmit ne mulasszanak el a látványból, az öregek köveken üldögélve mosolyogva nézegetik a két piruló fiatalt, s talán arra a régi időre gondolnak, amikor kevés volt a módos nagygazda, akinek 2000 juha volt, de annál több a nincstelen pásztor.

Ebédre buchalert kaptunk, a nálunk megszokottnál valamivel keményebbre főzött, ízletes kétéves birkát, amit olyan hatalmas adagokban raktak elénk, hogy ha a vendéglátók ezúttal is ragaszkodnak a szokásokhoz, vagyis addig nem engednek el, míg nem végzünk vele, elkéssük a két nap múlva Ulan-Udéból induló repülőgépet. Ezúttal azonban kíméletesek voltak, s itt csak kóstolónak számító hatalmas falatozás után utunkra engedtek. Bizonyára számoltak azzal, hogy a következő kolhozban is kell valamit fogyasztanunk.

A birkahús után kaptunk még egy kis ízelítőt a rideg pásztorkodásból is, s a sztyeppben a párttitkár mutatta GAZ terepjáró kocsijával az utat. Ilyen száraz, tavaszi időben a sztyepp kitűnően járható autóval.

Megállunk a karámnál, ahol egy család nyári szálláson őrzi a juhokat. Azazhogy nem az egész család, mert az apa, Darsenyin pásztor jelenleg aldunai jutalomutazáson, talán éppen Magyarországon jár. Kisfia kerékpározik a pusztán, édesanyja pedig lóra pattan, hogy kedvünkért meghajtsa a nyájat.

Sárgás dombok, zöld és lilás hegyek. Kár, hogy nem nyáron jöttünk, mondják, amikor arasznyi a fű, s a sztyepp tele van virággal.

A karám mellett épült faház Darsenyinék számára csak nyári szállás, a telet bent, a faluban töltik saját házukban. A faházat mások télen is használják. Megtapogatjuk a vadkecskebőr bundát, amiben 40 fokos hidegben is lehet a szabadban aludni. Persze csak szibériaiaknak. Nem csoda, hogy a szibériai lövészek voltak a Nagy Honvédő Háború kemény téli csatáiban a legedzettebb katonák.

A kisgyerek kerékpárjával gyorsan menekülő állatokat hajszol, amelyek eltűnnek a sárga fű között feketéllő lyukakban, s a játék egy kis műkedvelő nyelvészkedésre is alkalmas. A kisebbik állat az urche (ürge), a nagyobbik a charcha (hörcsög). Lehet, hogy ezek a szavak a mongol nyelvből kerültek hozzánk?

Folytatjuk utunkat a Látóhegy alatt, melyen túl titkos csapásokon keresztül vezették az orosz és mongol forradalmárokat a burjátok, amikor még Unger csapatai uralták a vidéket. A dombokon lenszőke szénarakások. A szénát kaszáláskor rétegekbe rakva lesózzák. Kint telel, s úgy látszik, a temérdek hó szőkíti meg.

Útba ejtjük a mezőn dolgozók klubját, ahol tíznaponként új filmet vetítenek, rádió, sakk áll rendelkezésre. Főleg a gépkezelők használják a klubot, akik tavasszal-ősszel dolgoznak a határban. Barna csíkok jelzik munkájukat a sárga dombokon, a tarlót szántják be. Munkájukat ötnaponként értékelik, minden normán felül teljesített $^1/_{10}$ hektárért 1 kilogramm gabona a jutalom. Aki rendszeresen 120 százalékot teljesít, 10 munkanap rendkívüli szabadságot kap, 150 százalékért jutalomként elküldik Moszkvába a Népgazdasági Kiállításra. A vezetők fizetésük 50 százalékát kaphatják prémiumként. A Marx Károly kolhoz egyébként 1956 óta rendszeresen havi fizetést ad tagjainak. (Tíz évvel később vezették be az egész Szovjetunióban a garantált havi kolhozbért.)

A házigazdák terepjárón kísérnek a két kolhoz határáig, amit az út mentén kerék jelez, fönn a dombon pedig egy pózna. Átpillantanak a határon túlra, aztán összemosolyognak: mi előbbre vagyunk a szántással.

Ez a völgy, ahol a két kolhoz birtoka találkozik, a Sztyepp Kulcsa, s ez látja el a környéket élelemmel. De Sztyepp Kulcsának nevezik azt a kis gyógyvizű tavat is, mely csak nemrég vetette le a jégpáncélt.

A határtól, ahol elbúcsúzunk a Marx Károly kolhoz vezetőitől, csak egy ugrás a környéken élő kis vadkecskékről elnevezett Indzagatuj falu. Valamivel kisebb, mint Tasir. Birkája mégis több, 51 000. Pénzbevételének 70 százalékát is a birkatenyésztés adja. Ez a híres borgoji sztyepp, nevezetes az egész Szovjetunióban. Ha egy birkát dicsérni akarnak, azt mondják: olyan, mintha a borgoji réten harapta volna a füvet.

— Ha máshol térdig jár is a fűben a birka, akkor sem lesz olyan zsíros, mint itt — dicsekedik az elnök.

Pedig itt a fű még csak egy-két centiméteres.

— Tavaly egy birkáról három és fél kiló gyapjút nyírtunk. Reméljük, idén több lesz, mert kevesebb volt a hó. Ha a birka nem legel, akkor már nem is birka, hanem disznó. S tavalyelőtt sokszor nehezen legeltethettünk.

Az elnök, Bato Lupszanovics Murhanov 1966-ban éppen 50 éves korában Lenin-rendet kapott. Egy évvel idősebb a forradalomnál. Szülei ötven birkával, tíz marhával középgazdálkodók voltak. A nagy kollektivizálás idején léptek be, s a kis kolhozok, akárcsak Tasir faluban és környékén, később egyesültek. Murhanov 17 éve elnök.

A Sztyepp Kulcsa kolhozaiban $^1/_6$ hektár, 10 birka, 1 tehén, 3 borjú, 1 sertés a szaporulatával képezi a háztájit. A fizetés pedig megközelíti az ipari munkásokét.

A párttitkár 30 éves, a főmérnök 35, a főagronómus 33. Legtöbbjük itt született, valamennyien burjátok, a tagok is nagyrészt, de vannak tatárok, moldvaiak, csuvasok és néhány orosz. A tatárokat még a háború előtt telepítették ide, most már oroszul énekelnek. Jól megférnek, csak kevés a munkaerő. Az építkezéshez örmény munkásokat hozatnak.

A lenyugvó nap bíborszínűre festi a Látóhegyet. Megállunk a háborús emlékmű előtt. A fájdalomtól félrehajló női fej szelíden burjátos vonású, de benne tükröződik minden nemzetiségnek a fájdalma, amely csak ebből a kis faluból hetvenöt fiát veszítette el a Nagy Honvédő Háborúban.

Sötét éjszaka van, mikor újra búcsúzunk a határban. Megkóstoltuk a híres borgoji birkát, marasztaltak, töltsük itt az éjszakát, hiszen még annyi látnivaló van. De mennünk kellett.

A határban ismét megállunk, kigyulladnak a reflektorok, fehér kendő kerül a kocsi hűtőjére, rá egy üveg vodka, pezsgő és poharak; s „Fehér

Medvével", vodkás pezsgővel koccintjuk össze a búcsúpoharat a borgoji sztyeppen, a csillagos ég alatt.

Heten burjátok, közülük kettő mondta magyarul: Egészségére! Ketten, akik Magyarország felszabadításáért harcoltak.

A hét közül csak négy volt 35 évesnél idősebb.

Csehov nyomában Szahalinon*

„Szahalin az Ohotszki-tengerben fekszik, csaknem ezer versztányira elrekeszti az óceántól Szibéria keleti partvidékét és az Amur torkolatát. Északról délre nyúló hosszúkás formája van; az egyik szerző szerint kecsegére emlékeztet. Földrajzi fekvését a következő adatok határozzák meg: az északi szélesség 45°54' és 54°53' között, a keleti hosszúság 141°40' és 144°53' között terül el. Szahalin északi része, amelyen az örökké fagyos talaj vonala halad át, fekvésénél fogva megfelel a rjazanyi kormányzóságnak; a déli pedig a Krímnek. A sziget hosszúsága kilencszáz verszta; legnagyobb szélessége százhuszonöt, legkisebb szélessége huszonöt verszta. Kétszer akkora, mint Görögország, és másfélszer akkora, mint Dánia."

Ez a Verne Gyulára emlékeztető pontos leírás Anton Pavlovics Csehovtól, a híres drámaírótól származik. Szahalin területe csaknem akkora, mint Magyarországé (91 000 km^2).

Hogyan került Csehov Szahalinra?

1890-ben indult el az akkor már neves író, hogy megismerkedjék a szahalini száműzöttek, katorgások életével. Hőstett volt akkor az író utazása, keresztül Szibérián, megáradt folyókon, tengelyt akasztó sárban. Így írt erről:

„Este fagyni kezd a föld, és a sár szinte zsombékká csomósodik. Zötyög, zörög a szekér és hol ilyen, hol olyan hangon nyikorog. Hideg van! Sehol egy hajlék, szembe se jön senki... Semmi se moccan az éji sötét-

* Az idézetek forrása: *Csehov:* Szibéria; Szahalin. (Makai Imre fordítása.) Európa Könyvkiadó Budapest, 1959.

ben, egyetlen hangot sem ád semmi, csak az hallatszik, ahogy a fagyos földön kattog a kerék, és néha, mikor cigarettára gyújt az ember, az út mellett nagy lármával felrebben két-három vadruca, mert felriasztja a tűz...

Közeledünk egy folyóhoz. Kompon kell átkelni a túlsó oldalra. Egy lélek sincs a parton.

— Átladikáztak a túlsó partra, a bú ölje meg őket! — mondja a kocsis. — No, ordítsunk, nagyságos uram.

»Ordít«, itt mindezt jelenti: bömböl fájdalmában, sír, segítségért kiált, vagy csupán hív valakit..."

Ilyen volt az utazás Szibérián keresztül 77 évvel ezelőtt. S bár Csehov arról ír, hogy „Hideg van!... fagyos földön kattog a kerék..." ő is májusban indult útnak, mint mi.

— „Miért van ilyen hideg itt maguknál, Szibériában?

— Mert az Isten így akarja! — feleli a kocsis.

Igen, már május van, Oroszországban már zöldell az erdő, csattog a fülemüle, délen már virágzik az akác meg az orgona, de itt, a Tyumenyből Tomszkba vezető út mentén még szürkésbarna a föld, még csupasz az erdő, a tavakat még tompafényű jég fedi, a szurdokokban még hó hever..."

Csehov májusban indult, temérdek kaland és nehézség után júliusban érkezett meg. De még a második világháború után is 18 napig tartott az utazás, s 1957-ben is 36 órát kellett repülni. Rövidesen IL 18-as közvetlen járat közlekedik majd Moszkva és Szahalin között, s 8 óra alatt teszi meg az utat.

Hogyan érkezett meg Csehov Szahalinba?

„Az időjárás ezúttal olyan csendes és derült volt, amilyen errefelé nagyon ritkán szokott lenni. A teljesen sima tengeren, szökőkutakat eregetve, bálnák úszkáltak párosával, és ez a gyönyörű, sajátos látvány egész utunkon szórakoztatott bennünket. A hangulatunk, bevallom, nem volt vidám, és minél közelebb értünk Szahalinhoz, annál jobban elborult. Nyugtalan voltam. A katonákat kísérő tiszt, megtudva, hogy miért utazom Szahalinra, nagyon elcsodálkozott, és azt bizonygatta, hogy semmilyen jogom sincs közelébe menni a katorgának meg a kolóniának, mert nem állok állami szolgálatban. Természetesen tudtam, hogy nincs igaza,

de szavaira félelem szállt meg; attól tartottam, hogy esetleg Szahalinon is hasonló felfogással találkozom.

Amikor kilenc óra tájban horgonyt vetettünk, a parton öt helyen is hatalmas máglyaként égett a szahalini tajga. A tengeren végigterülő füstön és az esti homályon át nem láttam a kikötőt meg az ottani építményeket, csak a halvány őrtüzeket, amelyek közül kettő vörös volt. A sötétségből, a hegyek sziluettjeiből, a füstből, lángból, a tűz szikráiból durván kirajzolódó hátborzongató kép fantasztikusnak látszott. Balra óriási máglyák lobognak, fölöttük hegyek emelkednek, a hegyek mögül meg távoli tűzvészek rőt fénye vetődik a magas égre; mintha lángban állna egész Szahalin. Jobbra súlyos tömbként nyúlik be a tengerbe a krími Aju-Daghoz hasonló Jonquière-fok. A csúcsán világítótorony fénylik élesen, lent a vízben, közöttünk és a part között pedig három hegyes csúcsú zátony — a »Három testvér« — áll. És minden csupa füst, akár a pokolban.

A gőzöshöz odamegy egy uszályhajót vontató motornaszád. Fegyenceket hoznak a gőzhajó kirakodásához. Tatár beszéd és szitkozódás hallatszik.

— Ne engedjétek a gőzhajóra őket! — hallatszik egy kiáltás a fedélzetről.

— Ne engedjétek! Éjjel ellopják az egész hajót!

— Itt Alekszandrovszkijban még csak hagyján — mondta a gépész, mikor észrevette, hogy nyomasztóan hat rám a part —, de azt nézze meg, mi lesz Duéban! Ott teljesen meredek a part, tele van sötét szurdokkal és szénrétegekkel... Zord part! Valamikor kétszáz-háromszázával fegyenceket szállítottunk a Bajkálon Duéba; nemegyszer láttam, hogy sokan sírva fakadtak, amikor megpillantották a partot.

— Nemcsak ők fegyencek itt, hanem mi is azok vagyunk — mondta ingerülten a parancsnok. — Most csendes az idő, de látná csak ősszel; szélvész, hófergeteg, hideg... A hullámok átcsapnak a fedélzeten... Kedve volna az embernek meghalni."

És 77 évvel később:

A leírás — nemcsak írói készség híján — nem vetekedhet Csehovéval. Minden sokkal egyszerűbb, a benyomások sokkal kevésbé meglepőek.

A habarovszki repülőtér tele japánnal. Rengeteg csomag, gitárok és táskarádiók, ferde szemű fiúk és lányok, látszik, hogy nehezükre esik a vára- 65

kozás. Amikor a megafon szólítja a Habarovszk—Moszkva gép utasait, egyszerre megélénkülnek. Az Inturiszt váróterme csaknem teljesen kiürül.

Még világos van, amikor 21 óra tájban beszállunk a Juzsno-Szahalinszkba induló gépbe. Fürkésszük szomszédainkat: kik lehetnek, akik a Szovjetunió legkeletibb vidékére indulnak, ahol ugyanannyi — 8 óra — a különbség, mint amennyi az új járattal a repülőút lesz Moszkvától. Vagyis, ha majd valaki délben ül föl a gépre Moszkvában, délben érkezik meg Szahalinra.

Mire elhagyjuk a szárazföldet, besötétedik. A Tatár-szorosban csak itt-ott villan fel egy-egy hajó fénye. Azután újra föld sötétlik alattunk. Félrevezető fények ezek. Felbukkannak és eltűnnek. Azt hisszük, most... leszállunk... ez már Juzsno-Szahalinszk. Aztán újra fordulunk egyet, újra fények bukkannak fel, mintha már láttuk volna ezeket a lámpásokat. Lehet, hogy nem fogad a repülőtér? Még Moszkvában említették, hogy Szahalin szigetén igen erős szelek fújnak, nem ritkaság a tájfun. Vörös lámpa jelez egy hegy vagy domb tetején... Ez már a repülőtér. Erőlködve próbáljuk kivenni a lenti fény füzérében az ismeretlen domb- és hegyvonulatokat. Gépünk kering és ereszkedik. S váratlanul száll le a sötétségben a sejtelmes hegyek között. S közben megszólal a hangszóróból a stewardess hangja:

— Leszállunk Juzsno-Szahalinszk repülőterére. Kérem az utasokat, készítsék elő igazolványaikat.

Szahalin határvidék. Déli csúcsától Japán — Hokkaido szigete — csupán 30 kilométer.

Ahogy a gép simán földet ér, s a lépcsőt az ajtajához tolják, előttünk egy idősebb férfi odaszól fiatalabb útitársához:

— Vajon ma este melyik határőr van szolgálatban, a borotvált vagy a bajuszos?

S ahogy megjelenik az ajtóban a határőr, s ellenőrzésre kéri az iratokat, az öreg újra megszólal:

— Egyik sem, a kopasz.

A megafon hangja: Kérjük magyar vendégeinket, fáradjanak előre.

A repülőtér modern. A városba vezető út „javítás alatt". Ezzel a kife-
 jezéssel lépten-nyomon találkoztunk Szibériában, s akkor is használják,

ha valami még nem készült el, ha valami még nem olyan szép, mint szeretnék. Itt azonban valóban megrongálódott az út a kemény téltől, egy darabon kis faházak között földúton haladunk, azután visszakanyarodunk a főútra, amely széles főutcába torkollik. Kőházak, neonfények.

Csehov érkezésére emlékezve megkérdeztem egyik vendéglátónkat, aki nyolc éve él itt családjával, nem kívánkozik-e vissza a „Nagy Föld"-re, ahogyan a szárazföldi Szovjetuniót nevezik.

— Szabadságunkat a „Nagy Föld"-ön töltjük, de mi már igazi szahaliniak vagyunk. Az időjárás kemény, de minden reggel úszom a fedett uszodában, egész télen síelünk. A munka pedig nagyon szép. Szahalin Szibéria kicsiben. Itt minden megtalálható.

Hamar megtanultam, hogy a szahaliniak lokálpatrióták. Büszkék az ő Magyarország területével azonos Szibériájukra.

Szahalin s a hozzá tartozó Kuril-szigetek kapcsolata a Szovjetunióval alig több háromszáz évesnél. 1640-ben Ivan Moszkvityin csapata Jakutszkból az Ohotszki-tengeren keresztül elért Szahalin északi részére. Azzal a hírrel tértek vissza, hogy a szárazföldtől nem messze van egy sziget. Kilenc évvel később Fjodor Alekszejev felfedezte a Kuril-szigeteket. Hogyan lehetséges, hogy a japánok nem tudtak a szigetek létezéséről, vagy legalábbis nem érdeklődtek irántuk? Azzal magyarázzák, hogy Japán akkor, félve a keresztény misszionáriusoktól, bezárkózott, elszigetelt politikát folytatott.

1787 júniusában La-Pérouse gróf, a híres francia tengerjáró partraszállt Szahalin nyugati részén. Leírása szerint a sziget őslakói a fövénybe rajzolva megmagyarázták neki, hogy Szahalin sziget, s hogy tengerszorosok választják el a szárazföldtől s Ijesszótól (Japántól). La-Pérouse azonban hiába kereste a kijáratot a Japán-tengerből az Ohotszki-tengerbe. A mérőón egyre kisebb mélységet jelzett, s La-Pérouse azzal a meggyőződéssel tért vissza felfedező útjáról, hogy Szahalin félsziget.

Kilenc évvel később megfordult a Tatár-szorosban W. Broughton angol tengerész is. Hajójának kisebb volt a merülése, mint La-Pérouse hajójáé, de neki sem sikerült átjutnia a Tatár-szoroson. Ugyanígy járt az orosz Kruzenstern is, aki La-Pérouse térképe alapján 1805-ben kutatta át a sziget partjait. Már egészen közel volt a rejtély megfejtéséhez, de a víz fokozatos csökkenése őt is visszafordulásra késztette.

Szahalint Pétervárott is félszigetként tartották számon, s betiltották a további felfedező utakat. A parancs ellenére Nyevelszkoj sorhajókapitány újra nekivágott az útnak, ezúttal azonban északról, s az Ohotszki-tengerből sikerült átjutnia a Tatár-szorosba. Jelentését először nem fogadták el Pétervárott, hiszen olyan nagy nevekkel állott szemben, mint La-Pérouse és Kruzenstern, sőt rangjától is meg akarták fosztani. De bebizonyosodott, hogy neki van igaza. Amikor a törökök beszorították a cári flottát a Tatár-szorosba, az orosz hajók eltűntek. Nyevelszkoj felfedezését minden orosz tengerésztiszt ismerte. Aranyozott szobra ma ott áll Habarovszkban az Amur partján az orosz és a szovjet tudomány nagyjai között, bal kezében látcső, azon tekint Szahalin szigete felé.

Az első felfedezők az ajnóknak nevezett őslakosokat találták itt. Azóta teljesen kipusztultak. Csehov még találkozott velük:

„Az ajnók olyan sötétbarnák, mint a cigányok; nagy, széles szakálluk van, bajuszuk, hajuk sűrű, merev szálú és fekete; szemük sötét, kifejező, szelíd. Termetük közepes, testalkatuk erős, zömök, arcvonásaik egy kissé durvák, de V. Rimszkij-Korzakov, a tengerész kifejezése szerint nem jellemző rájuk sem a mongolos laposság, sem a kínaias keskenyszeműség. Sokan úgy találják, hogy a szakállas ajnók nagyon hasonlítanak az orosz parasztokhoz. És valóban: ha az ajnó felölti a mi kaftánunkhoz hasonló köpenyét és övet köt a derekára, nagyon hasonlít egy-egy orosz kereskedő kocsisához.

Az ajnók testét szőr borítja, a mellükön sűrűn, pamatokban nő, de ez még messze van a bozontosságtól; ám szakálluk és szőrösségük — amely olyan ritka a vadaknál — annyira meglepte az utazókat, hogy hazatértük után »bozontos ajnóknak« írták le őket.

Kozákjaink, akik a múlt században prémadót szedtek tőlük a Kuril-szigeteken, szintén bozontosnak nevezték őket.

Az ajnók olyan népek tőszomszédságában laknak, ahol a férfiak arcának növényvilága feltűnően gyér, nem csoda hát, hogy az ajnók nagy szakálla nem kis nehézséget okoz a néprajztudósoknak; a tudomány még máig sem találta meg az ajnók igazi helyét a fajták rendszerében. Hol a mongol, hol a kaukázusi fajtához sorolják őket; sőt egy angol úgy találta, hogy az ajnók azoknak a zsidóknak az utódai, akik hajdanában a japán szigetekre vetődtek. Jelenleg két vélemény látszik a legvalószínűbbnek:

az egyik az, hogy az ajnók külön fajtához tartoznak, és ez a fajta lakta egykor a kelet-ázsiai szigeteket mind; a másik vélemény, a mi Srenkünk véleménye szerint ez ősázsiai nép, amelyet a mongol törzsek réges-régen kiszorítottak Ázsia szárazföldi részéről a szigetekből álló peremvidékre, és hogy e népnek Ázsiából a szigetekre vezető útja Koreán át vezetett. Mindenesetre: az ajnók délről észak felé, a melegről a hideg felé haladtak, és a jobb életkörülményeket állandóan rosszabbal váltották fel. Nem harciasak, nem volt nehéz meghódítani, leigázni vagy kiszorítani őket. Ázsiából kiszorították őket a mongolok, Nipponból és Matszmajból a japánok, Szahalinon a giljakok nem engedték őket feljebb a Tarajkánál, a Kuril-szigeteken meg a kozákokkal találkoztak, így hát végtére is kilátástalan helyzetbe kerültek. A mostani ajnó — rendszerint hajadonfőtt, mezítláb, térden felül felgyűrt nadrágban jár — nagyot bókol az ember előtt, ha találkozik vele az úton, nyájasan, de szomorúan és fájdalmasan néz, mint egy szerencsétlen flótás, és mintha bocsánatot akarna kérni, amiért olyan nagyra megnőtt a szakálla, és ő mégse tudott karriert csinálni."

Ma Szahalin szigetét főleg oroszok lakják, fent északon evenkik is, akiknek rokonaik vannak Szibéria északi részén a Nagy Földön, s élnek itt még nyivkhek, Szahalin északi részének bennszülöttei, akikkel Csehov nem találkozott. 1917-ig ősközösségi társadalomban éltek. A megmaradt kevés számú nyivkhet az állam tartja el.

Az őslakókénál azonban izgalmasabb az oroszok története Szahalinon. Szahalin az volt Oroszországnak, ami Ausztrália a brit birodalomnak: a száműzöttek szigete. Az irtózatos távolságok, a kegyetlen éghajlat indította a cári kormányt arra, hogy Szahalint 1869-ben a kényszermunka és a száműzetés szigetévé tegye. Az elítéltek Szibérián keresztül gyalog, vagy Odesszából a tengeren keresztül érkeztek. Arról lehetett megkülönböztetni őket, hogy a politikai elítélteket baloldalt, a közönséges bűnözőket jobboldalt nyírták meg. S azonkívül a bűnözőknek jobb dolguk volt. Csehov azért vállalkozott a hosszú és viszontagságos útra Szibérián keresztül, hogy saját szemével lássa a szahalini valóságot, amiről olyan sok ellentmondó mendemonda keringett Oroszországban. Rendkívül lelkiismeretes munkát végzett.

„Mindennap öt órakor keltem, későn feküdtem le és napközben egyre az a gondolat tartott erős feszültségben, hogy még sok van hátra. Mellé-

kesen jegyzem meg, hogy még volt türelmem egész Szahalinban népszámlálást tartani. Bejártam minden telepet, bementem minden házba, mindenkivel beszélgettem: a számlálásnál a kartotékrendszert alkalmaztam, és már körülbelül tízezer fegyenc és lakos van lajstromozva. Más szóval Szahalin szigetén egyetlen fegyenc vagy lakos sincs, aki ne beszélgetett volna velem."

S hogy mit tapasztalt, mennyi szörnyűséget, elképzelhetetlen nemtörődömséget és embertelenséget, azt felesleges részletesebben idézni, hiszen egész könyvet írt róla. Talán néhány mondatot egy leveléből, melyet hazatérése után adott ki:

„Torkig tele lettem, annyira jóllaktam, annyira meg vagyok igézve, hogy már semmi többet nem kívánok, és nem ütköznék meg rajta, ha meglegyintene a guta, vagy másvilágra vinne a vérhas...

Láttam éhező gyerekeket, láttam tizenhárom éves metreszeket, tizenöt éves terhes lányokat. A prostitúcióra tizenkét éves korban adják rá magukat a lányok. Templom és iskola csak papíron van, a gyerekeket csupán a környezet és a fegyházviszonyok nevelik."

S mit tartanak a sziget múltjáról a mai szahaliniak? Mindenekelőtt büszkék Csehovra, aki feltárta a szörnyűségeket, s könyvének része volt abban, hogy a cári kormány 1906-ban megszüntette a kényszermunkát. Tisztelettel emlékeznek azokra a politikai foglyokra, akik a kegyetlen körülmények között is terjesztették a felvilágosodást.

Az igazat megvallva alighanem az orosz—japán háború balsikerének is köszönhető, hogy éppen 1906-ban szűnt meg a kényszermunka, amikor Dél-Szahalin a japánokhoz került. De északon megmaradtak az oroszok, s 1914-ben a cári kormány rendeletet adott ki, hogy aki hajlandó Szahalinra menni, az mentesül a katonai szolgálattól. Sokan akadtak, akik politikai okokból vállalták Szahalint, s nekik nagy részük volt abban, hogy 1917-ben itt is győzött a forradalom. De mint oly sok helyütt Szibériában, ide is betörtek Kolcsak csapatai, s vérbe fojtották a forradalmat. 1920-ban másodszor kiáltották ki a szovjet köztársaságot, akkor pedig a japánok indultak meg délről, s megszállták az egész szigetet. Ötéves diplomáciai harc után került vissza a sziget északi része Szovjet-Oroszországhoz. 1925. május 15-én Észak-Szahalinon helyreállították a szovjethatalmat.

Szahalint sokáig meddő földnek tartották. S hamar bebizonyosodott, hogy ha nem volt is igazuk azoknak a francia felfedezőknek, akik 1805-ben azért indultak el Szahalinra, mert úgy tudták, hogy a szigetet arany fedi, a sziget valóban aranyat ért. 1928-ban találták az első olajat. Ugyanakkor termelték ki és szállították keletre a fát. A természeti kincsek feltárásáért elsősorban azokat a komszomolistákat illeti az elismerés, akik a harmincas években vállalták az úttörő munkát Észak-Szahalinon. Sokan közülük ma is ott élnek.

Szahalin hamarosan a szovjetország egyik legfontosabb valutaforrása lett. A Honvédő Háború idején megépítették a Tatár-szoroson keresztül Oha és a Nagy Föld közti olajvezetéket, mellyel a sziget közvetlenül bekapcsolódott a szovjet haza védelmi erőfeszítéseibe. 1945-ben felszabadult Szahalin déli része, s visszatértek a Kuril-szigetek, amelyekről a cári kormány 1875-ben lemondott.

Távoli és sok tekintetben különleges világ Szahalin. Az itteniek minden idegszálukkal a Nagy Föld felé vonzódnak, s ugyanakkor büszke szahaliniak. Szahalin az Oroszországi Szovjet Szocialista Szövetségi Köztársaság része, s mégis első pillanatra valami különleges hangulatot áraszt. Nemcsak azért, mert koreai kiáltások fogadnak a tengeri halászok között — 40 000 koreai él a szigeten —, vagy mert egy élelmiszerboltba belépve babaarcú, magasra tornyozott hajú japán lány mosolyog rád — összesen 300 japán maradt Dél-Szahalinon. Mindenekelőtt a táj hangulata más, mint a szárazföldön.

Szahalint miniatűr Szibériának, a Távol-Kelet Igazgyöngyének szokták nevezni. A táj valóban különleges, hiszen Szahalin összesen 39 szigetből áll. Ha Finnország az ezer tó országa, Szahalint joggal nevezhetnénk a hétezer tó szigetcsoportjának. A hétezer tó mellett négyezer patak és folyó van, legtöbbje gazdag pisztrángban, s torkolatába lazacok járnak ívni. Észak-Szahalinon zord a tél, e vidéken, ahol ma egyre jelentősebb ipartelepek épülnek, Csehov szerint nem is lehet élni. Igaz, a munkaviszonyok rendkívül nehezek. Észak-Szahalinon s a Kuril-csoport egyes szigetein két hónap a fizetett szabadság. Dél-Szahalinon, a Krím-félszigettel egy magasságban ugyancsak szélsőséges az időjárás, de a főváros, Juzsno-Szahalinszk környékén három méter magasra nőnek a lapufélék. Az éghajlat és a vegetáció különbségét nemcsak a földrajzi távolságok

indokolják (Szahalin szigete 1000 kilométer hosszú, legnagyobb szélessége körülbelül 140, a legkisebb 30 kilométer), hanem az is, hogy a Japán-tenger felől meleg áramlat érkezik a sziget felé, a keleti parton pedig a hideg szahalini áramlat vonul.

Különösen gazdag a Kuril-szigetek állat- és növényvilága, bambusz, magnolia, leander és vadszőlő dúsan terem a költői elnevezésű Öregapó Szakálla, Szépség Haja rezervátumban, de olyan állatok is találhatók, mint Urup szigetén a rendkívül ritka tengeri hód, amelynek prémjéből cári palástok készültek, s ma egy bőrért 6000 rubelt fizetnek, vagy a Dél-Szahalinban élő pézsmaszarvas, melynek különlegessége, hogy a hímnek erszénye van, s erősebb illatot áraszt az ámbránál. Az északi tundrán tenyésztett rénszarvasfajta sajátossága, hogy a nősténynek is van szarva.

A legnagyobb különlegesség azonban a fókák párzása Tyjulenyij szigetén. 12 órányi hajóút ez Szahalintól. Május végén telepszenek meg itt a fókák. Először a hímek érkeznek, elfoglalják a magasabb helyeket, s mikor jönnek a nőstények, egy-egy hím ötvenet, hatvanat behajt a háremébe, s ha összevesznek a nőstényeken, sokszor halálos küzdelem kezdődik a hatalmas, négy, négy és fél mázsás hímek között. Itt születnek meg a kicsinyek is, itt tanulnak úszni, mégpedig úgy, hogy a nőstény uszonyával bedobja a kis fókát a vízbe. A fókákat a kajra nevű tisztogató madár kíséri, mely gondoskodik a sziget tisztán tartásáról addig, míg a fókák augusztus végén seregestül ki nem vonulnak a tengerre.

A Kuril-szigeteken még vannak működő vulkánok, sok a földrengés, mely ritkán rombol ugyan a szigeteken, de annál inkább megmozgatja a tengert. A földlökések okozta cunami nevű hullám néha a 60 méteres magasságot is eléri.

A Kuril-szigetek vulkánjai közül a mese szerint Alaid vulkán története a legszomorúbb. Alaid is megszökött, mint a szép Angara Bajkál apótól, de nem szerelmese után, hanem bánatában. Alaid a Kuril-szigetcsoport egyik északi szigetén áll, kiválva a vulkánok sorából. Odalátszik Kamcsatka. Valamikor ott volt Alaid helye a kamcsatkai parton, de elzárta a fényt a többiek elől, s azok állandóan szidták. Ezért szökött meg Alaid, tó maradt a helyén, a tó közepén egy kő, amit szívkőnek neveznek. A tóból kis patak csörgedezik a Kuril-szigetek felé: a vulkán könnye.

Az északi tundrán, ahol méteresre nő meg a nyírfa és délen, ahol szál-

fák magasodnak, ma azt teremtik meg a szahaliniak, a szovjet emberek, amiért egykor a politikai elítéltek szenvedtek a szigeten. Modern gyár- és lakótelepek épülnek északon Oha, az olajipar központja körül. Az első olajvezeték után most már a másodikat építik Komszomolszk és Habarovszk felé. Gázvezetéket terveznek északról délre, ahol cseppfolyósítani fogják a gázt. Tárgyalnak a japánokkal cseppfolyós gáz szállításáról. Alekszandrovszk, Szahalinszk, Uglegorszk, Dolinszk, Uglezavodszk, Szinyegorszk, Nyevelszk (mely a felfedező Nyevelszkoj nevét viseli), gyorsan fejlődő bányavárosok. Nemcsak Szahalint látják el, hanem szállítanak Kamcsatkába, Magadánba, Vlagyivosztokba, s évi 200—250 000 tonnát Japánba is. Délen is találtak olajat, s most a geológusok azon dolgoznak, hogy pontosan meghatározzák a készleteket. Az olaj feltárására tenger alatti fúrásokat végeznek a Tatár-szorosban és Juzsno-Szahalinszk fölött a Tűrés Öbölben. Évi 4 millió köbméter fát termelnek ki. Ennek tizedrészét Japánba szállítják. A sziget hét papírkombinátja újság-, kézirat-, csomagolópapírt és cellulózt exportál Japánba, Indiába, Vietnamba, Algériába. A Tűrés Öböl partján tengervízzel hűtött erőmű termeli a főváros villanyszükségletét, az áramot vezeték továbbítja Juzsno-Szahalinszk tengeri kikötőjébe, Holmszkba, s már épül észak felé is. Észak—déli irányban vasút halad, a sziget közepén még 70 kilométeres szakaszt kell megépíteni. Juzsno-Szahalinszk és Holmszk között a két és fél órás úton 18 alagútban tűnik el a vonat.

Szívósan folyik a sziget feltárása. Találtak már aranyat és ezüstöt is, bár ipari szempontból még nem jelentős mennyiségben. 1964 szeptemberében az SZKP Központi Bizottsága és a szovjet kormány a Szahalini Terület fejlesztéséről határozatot hozott, mely mindenekelőtt az olaj- és a gáztartalékok feltárását szorgalmazza. Az olajbányászat eredményét 1970-re 1963-hoz viszonyítva 84 százalékkal kell növelni, a gáztermelést pedig meg kell hatszorozni. Ugyancsak hét év alatt másfél millió tonnával növelik a széntermelést. Szahalin szigetét a Vanyino és Holmszk közötti kompjárat megindulásával még szorosabban bekapcsolják a Nagy Föld vérkeringésébe.

Valamikor a szahaliniak fő tápláléka a hal volt — amelyből ma évente 400 000 tonnát fognak ki — s a tengeri káposztának nevezett, erősen jódos vízinövény, amiből a szahalini salátát készítik. Ma már, akármerre

jártunk a szigeten, mindenfelé polietilénnel takart melegágyakat láttunk, amelyekben sárgarépát, uborkát, paradicsomot termelnek. Az utóbbi 10—12 évben a sziget önellátó burgonyából, zöldségből, a hal mellett már jelentős élelem a hús, de termelése még nem elegendő. A párt- és kormányhatározat intézkedik a hústermelés fokozásáról, s egyúttal megszabja, hogy 1966 és 1970 között 26 600 hektár földet kell mezőgazdasági művelésbe vonni, lényegesen többet, mint az elmúlt 15 évben.

A nemzetközi piacokon nagyra értékelik a vadtenyésztő szovhozokban nevelt nyesteket, a kék- és a feketerókákat. Ahogy változik a világpiaci kereslet, úgy módosítják a tenyésztést. Nemrégiben tértek át a feketerókáról a kékrókára.

Amikor Csehov Szahalinon járt, már megvolt az a település, amiből Juzsno-Szahalinszk, a főváros kifejlődött. Csehov összesen 91 lakost talált itt.

A japánok a mai fővárost Tojaharának, a Nap Völgyének nevezték. Minket azonban nem sok napsütés fogadott. Az első reggelen szinte a városon ült a felhő, kissé nyomasztó volt a hangulat. S azután, ahogyan lassan felszállt vagy talán inkább szétoszlott, előbukkant a nap, amit először üdvözölhettünk a Nap Völgyében, s megvilágította a Hegyi Levegőnek nevezett kirándulóhelyet a város fölé nyúló hegy oldalában. Kiderült a hangulatunk is.

Juzsno-Szahalinszkban a japánok kis faviskókat építettek. Bontás közben láttunk még egyet-kettőt. Nem fagerendákból épültek, mint a szibériai házak, hanem vékony falemezekből. Érthetetlen, hogyan éltek ezekben a barakkokban télen, amikor hatalmas hóviharok dúltak.

A város szélére szorult faviskókon kívül még néhány épület emlékeztet a japán megszállásra, köztük egy tiszafák mögé bújt, előkelő, piros tetős emeletes japán ház. Valamikor a japán kormányzó palotája volt, most óvoda. A vörös téglás múzeumot is a japánok építették 1939-ben; bejáratát egy Porth Arturban használt hatalmas orosz ágyú őrzi.

Japán faházak helyén épült az Úttörőpalota, a legszebb, amit Szibériában láttam. Ha az igazgatónő nem figyelmeztet arra, hogy a gyönyörű épület háta mögött még lebontásra váró faházak szégyenkeznek, észre sem veszem őket. Valamikor itt volt a város vége, ide jártak néhány éve még a tanuló gépkocsivezetők gyakorolni, de most már innen is modern

lakónegyedek húzódnak a Tengeri Levegő kirándulóhely felé. Szahalin terjeszkedik, a sziget 630 000 lakosából 90 000 itt lakik.

Az Úttörőpalota, melyet a Komszomol Központi Bizottsága ajándékozott Juzsno-Szahalinszknak, Szahalin jövőjét mutatja. A legimponálóbb a halászati szakkör szobája, falait stilizált mozaikhalak díszítik. A környező tengerek s a szahalini folyók bő választékával ismerkednek itt a gyerekek; a hajómodellező szakkörben halász- és hadihajómodelleket barkácsolnak. A szahalini gyerekek körében a halászat, a tengerészet a legnépszerűbb. Orosz, koreai, japán gyerekek játszanak és tanulnak, úgy, ahogy felnőtt korukban is teljes egyetértésben dolgoznak majd együtt.

Jeges szél vágódik le a hegy tetejéről, fázósan húzzuk össze kabátunkat, de Miska, a ketrecbe zárt, jól megtermett barnamedve — az egyetlen példány, amit sikerült látnunk Szibériában — ebben az időben szemmel láthatólag jól érzi magát, vidáman hempereg.

A két ugrósánc, ahol telenként a japán versenyzőkkel mérik össze tudásukat a legjobb szovjet síugrók, most üresen ásít. Télen, az akkor kitűnő hóúton ezrével kapaszkodnak fel ide a juzsno-szahalinszkiak, hogy élvezzék kedvenc sportágúk, a síugrás és a lesiklás legjobbjainak versenyeit. De most a hegyi levegő s a kilátás tavaszias. Felszállt a felhő a Nap Völgyéből, szélesen terpeszkedik lent a város a hegyek gyűrűjében. Fejünk felett a toronydaru lassú mozgással emelgeti a köveket, lent aprónak látszó társai szorgoskodnak egy új lakótelep építkezésén. S ahogy a fából épült hangulatos turistaház erkélyéről fürkésszük a ködbe vesző horizontot, a hegyek karéjában egy hasadékon át nyugat felől felbukkan a tenger.

Ez az első találkozásunk hosszú utunkon. S a közelebbi megismerkedésig még hátravan egy kis ízelítő a tenger csemegéiből. Ízelítő a szó szoros értelmében is.

Heringek aranylanak a szahalini halkombinát füstölőjében, szemünket facsarja a füst, de ínyünket csiklandozza a kínálkozó íz. Kővé fagyott tengeri óriáshalakat, rhombushalat, tengeri pisztrángot is bemutatnak a szabályos kis heringek ellenpárjaként. De feldolgoznak itt lazacot, sőt bálnát is. Évente 36 500 tonnát. A kombinát konyhájának üstjei és kemencéi az éjszakai műszakra várnak, amikor megindul a nagyüzem, hogy reggelre az üzletekben legyenek ízletes készítményeik, a sült és rántott

haltól kezdve a vagdalt halon keresztül a kagylóig. Szahalinon a halfogyasztás fejenként évi 23 kilogramm (ebbe persze nem számít bele, amit a szahaliniak maguk fognak, itt csaknem minden férfi horgász), a kombinátban dolgozók évi fejadagja pedig 70 kilogramm.

Végigkóstoltuk a 23 féle készítmény jó részét.

De most már e szahalini ízelítő után a tengerre vágyunk. A Tatár-szorosról így írt Csehov:

„Azt hiszi az ember, itt a világ vége, tovább hajózni innen már nem lehet."

Egy japán csodálkozik

— Utazásunkat holnap vonaton folytatjuk!

Juzsno-Szahalinszkban, Szahalin fővárosában ezzel búcsúzott vacsora után Paramoskin főszerkesztő, szahalini vendéglátónk, aki rendkívül hasonlít Pécsi Sándor jeles színművészünkre. Meglepődött azon, hogy mi örömmel fogadtuk a vasúti utazást.

Budapest óta immár több mint 15 000 kilométert repültünk s néhány rövid autókirándulást leszámítva, semmi más közlekedési eszközt nem vettünk igénybe, mint az Aeroflot százezres gépparkjának néhány típusát. Az igazat megvallva örömmel tekintettünk egy kis vasúti zötyögés elé, mert bármilyen gyors, kényelmes és megbízható is a repülés, az ember többet lát a vasúti kocsi ablakából. Juzsno-Szahalinszkból, a sziget fővárosából Holmszkba, a sziget egyik legnagyobb kikötővárosába utazva átszeljük majd „Kelet gyöngyét".

Kora délután indultunk. A két Volga a szálló elé kanyarodott s elrepített bennünket a vasútállomásra, amely nem volt messzebb 300 méternél. A vasút a szentendrei HÉV-re emlékeztetett, de valamivel keskenyebb nyomtávon haladt. E vonal felét még a japánok készítették, s mivel Szahalin vasúti hálózatának kiépítése sürgető feladat volt, mellőzték az európainál szélesebb orosz nyomtávot, tovább építették a japán vasutat.

A 120 kilométeres vonalat már villamosították. A vendéglátó állomás-

főnök jóvoltából az út első részét a motorkocsiban tettük meg, csak sötétedés után tértünk vissza a fülkébe, amikor már semmit sem lehetett látni a külső világból. Az állomásfőnök megengedte fotoriporterünknek, hogy a szerelvény világítását mindannyiszor kapcsolja be, illetve ki, valahányszor a vonat alagútba rohan s ez szakadatlan munkára kényszerítette, tekintve a számtalan alagutat és viaduktot, mely a vonalat tarkítja s az utazást még izgalmasabbá teszi.

— A sajtónak nagy tekintélye van Szahalinon — súgta kísérőnk.

A közlés nem lepett meg, mert már hallottuk, hogy a távoli sziget a legnagyobb újságfogyasztó terület a Szovjetunióban. Három napilap jelenik meg a fővárosban, közülük egy koreai nyelven; három vidéki napilap, tizenhárom kerületi és hét üzemi újság. A példányszámok olyan magasak, hogy minden szahalini lakosra másfél újság jut naponta. A lapok frissek és tájékozottak. A „Pravda" szahalini kiadásának matricáit rádiófotó továbbítja Moszkvából Habarovszkba, onnan repülőgép hozza át a szigetre. A „Pravda" cikkei Szahalin szigetén nyolc órával korábban olvashatók, mint Moszkvában.

Szerelvényünk eleinte szelíd, hullámos tájon haladt a látóhatáron magasló, szaggatott vonalú hegyek felé. Az óceáni párától nedves talajon már dolgoztak a főváros környékén levő kolhozok emberei és gépei.

— Az első növény, amit elvetnek — magyarázta Paramoskin főszerkesztő —, egy szahalini hibrid. Itt kísérletezték ki s állították elő nagyüzemi úton. A karórépát keresztezték a káposztával és ebből kiváló, ezen az éghajlaton is pompásan termő takarmánynövény született, amely hektáronként 400 mázsa tápdús gyökeret és 200 mázsa siló- és zöldtakarmánynak egyaránt alkalmas levelet ad. Itt még megterem, a hegyek között azonban már csak bokrok vannak...

Vonatunk áthaladt az első alagúton, s a fotoriporter kötelességszerűen lekapcsolta a világítást, majd ezt a műveletet még sokszor megismételte. Csak a végállomáson derült ki, hogy mindig túl korán oltotta el a szerelvény világítását, amikor a motorkocsi orra kibukkant az alagútból. A kocsik és utasok tehát mindaddig sötétben voltak, amíg az egész szerelvény el nem hagyta az alagutat. De senki nem szólt egy szót sem, mert a vendéglátás Szibériában szent dolog, s a vendég baklövését mosolyogva nyugtázzák.

Az út mind regényesebb tájon vezetett. Erős kaptatókon csikorgott fel a szerelvény, hogy nyomban eltűnjön egy alagútban, majd az előbbi pályaszint alatt, egy viadukton haladjon át. Néha úgy éreztük, zárt körben keringünk a huszárdolmány vitézkötésére hasonlító hurokpályán. Az alagútakat, viaduktokat, kitérőket és vasúti őrházakat fegyverrel a vállukon őrizték a szahalini bakterok, többnyire asszonyok.

— Minek a puska? — kérdeztük Paramoskint, aki elmondta, hogy a hegyekben sok a medve, s ezek a magányos vasutasasszonyok fegyvertelenül nem lennének biztonságban.

Akkor már láttuk Juzsno-Szahalinszk mellett a „Hegyi Levegő" nevű téli sporttelepen a ketrecben felnevelkedett hím medvét. Három és fél méter magas példány volt, ingerülten döngette a karvastag acélrudakból rótt ketrecet, tavaszi jogait követelve, de ápolói már lemondtak arról, hogy összeházasítsák egy ifjú medvehölggyel, mert addig már két menyasszonyt szereztek az óriás számára, de mindkettőt szétmarcangolta. Így már érthető volt a hosszú puska, amely némelyik apró termetű sorompóőrnőnek a bokájáig ért.

A hegyek majdnem kopárak voltak, csak a nedves mélyedésekben terjengett némi bozót, és a zsombékos mocsárfoltokban nyitogatta óriási, fehér kelyhét a szahalini vízililiom. Az ég alacsonyra ereszkedett le a fejünk felett, néha eső seperte végig a szerelvény ablakait. A Csendes-óceán felől a Tatár-szoros és a kontinens, a Nagy Föld felé utaztunk, tehát utazásunk legtávolabbi pontjától már visszafelé. Fotoriporterünk csakhamar elszunnyadt a csöndesen kaptató vagy neki-nekilendülő szerelvényben. Az egyik állomásnál azután felriadt, s félálomban, lehunyt szempillákkal érdeklődött:

— Hol vagyunk?

— Pomáznál — mondta küldöttségünk vezetője, s az álmos fotoművész dünnyögve tudomásul vette:

— A Margit-hídnál szóljatok...

— Majd szólunk, de az még soká lesz...

— Mikor?

— Úgy három hét múlva...

Ettől felébredt, s érdeklődéssel nézett ki az ablakon. Sötét volt, zuhogott az eső, s nagysokára felbukkantak az első lámpák, mintha csak egy

gyöngén világított falucska tűnne elő az alföldi éjszakából. Fél óra múlva kiderült, hogy hátulról, a hegyek felől közelítettük meg Holmszk kikötővárost. Vonatunk nekiiramodott, raktárházak, hajójavító műhelyek során, egyhangú külvárosokban zakatolt át, azután befutott a végállomásra.

Népes fogadóbizottság örvendezett érkezésünknek, s autókkal a szállodába vittek, amely éppoly közel esett a vasúthoz, mint juzsno-szahalinszki szállásunk.

Vacsora előtt kisétáltunk a kikötőbe. Az első medence egyes számú rakodóállásában hórihorgas daru ágaskodott egy bolgár tengeri gőzös fölött. A daru gémnyakán meghökkenve olvastuk a Ganz—Budapest felírást. Az acélból készült szerkezet jó hosszú utat tett meg az angyalföldi gyárteleptől a Tatár-szorosig.

A táj a parttól lépcsőzetesen emelkedik azokig a hegyekig, amelyeken átjöttünk. Minden lépcső egy utcasort jelentett, s így, a villanylámpák füzérének fényes rajzából nyertük az első képet Holmszk városáról, Szahalin legnagyobb tengeri kikötőjéről, halászatának fontos bázisáról s tudományos központjáról.

Lehet, hogy túlzottan felajzott érdeklődéssel érkeztünk az első távolkeleti kikötőbe, de az esti séta némi csalódást okozott. Korán fekvő, csöndes vidéki városkának tűnt Holmszk, ahol nyoma sem volt a kikötők nyüzsgésének, éjszakai életének, beszivárgó egzotikumának, amelyet a matrózok hoznak magukkal. Egyetlen színfolt villant ki ebből az esti sétából, egy nagy önkiszolgáló élelmiszerbolt, amelynek pénztárában kék öves, hófehér kimonóban, szénfekete haját hagyományos frizurába fésülve és teknőcfésűkkel erősítve japán szépség csörgette a pénztárgépet.

— Pillangókisasszony a szahalini Közértben — mormolta fotoriporterünk, aki hivatásánál fogva is nagy tisztelője a női szépségnek, s a kirakaton át le akarta fényképezni a holmszki Cso-cso-szánt, de az szemérmesen elfordította a fejét. Bizonyára fontosabbnak tartotta, hogy az esti záráskor ne legyen pénztárhiánya.

Vendéglátóink elszomorodva vették tudomásul, hogy a juzsno-szahalinszki halkombinát igazgatójának jóvoltából már végigettünk egy huszonhárom fogásos halebédet, így újat már nem tudnak kínálni, tehát főételként „dohány-csirkét" kaptunk, az orosz konyha egyik legízletesebb fogását.

A fiatal, rántani való csirkét hosszában kettévágják, borssal és apróra vagdalt fokhagymával meghintik, vajjal megkenik s palacsintasütőhöz hasonló, de zárt edényben megsütik. Az edény fedelét szorosan lenyomtatják, a csirke valóságos présbe kerül s mire puhára sül, olyan vékony lesz, mint néhány összepréselt dohánylevél. Talán innen származik első pillanatban megfejthetetlennek tetsző elnevezése.

Vacsora közben, hogy azért mégse maradjon távol a hal, elmondották, hogy a szahalini halászok évi terve 4,5 millió mázsa.

Egyik vendéglátónk erre poharat ürít, ősi halászhagyomány szerint inni kell arra, hogy a tenger megadja a halászoknak a zsákmányt. Alig hangzik el a pohárköszöntő, a koreai fiúkból álló tánczenekar tust húz, akár egy vidéki magyar kávéházban. Megtiszteltetésnek vesszük a zenekar ünnepélyes közbeszólását, amely már a vacsora kezdete óta minden pohárköszöntőnél ismétlődik, és ezt meg is köszönjük Paramoskin barátunknak, aki csodálkozó képpel szabódik.

— Nem ünneplés ez. A koreai muzsikusok minden számot így kezdenek...

Sietve visszatérünk a halászathoz.

A holmszki kikötő tulajdonképpen két nagy halászflottilla bázisa. A halászflották működési területét nem határozzák meg, minden kapitány maga jelöli ki a halfogásra legalkalmasabb területet, amely a parti vizektől a Kuril-szigetekig, az Aleutákig és a nyílt óceánig, a sarki vizekig terjed. Az állami halászflottillában 13 szkuner és 35 széler típusú halászhajó dolgozik, ehhez csatlakoznak a fogadóegységek, amelyek a zsákmányt a nyílt vízen átveszik és a kikötőbe, a feldolgozó üzemekbe szállítják, de holmszki az a tizennégy vadászhajó is, amely az Ohotszki-tengeren tengeri emlősökre: fókákra, rozmárokra, bálnákra s tengeri vidrára vadászik, valamint a két nagy úszó halgyár, amelyen egyenként 450 ember dolgozik.

A „Feliksz Dzerzsinszkij" naponta 5000 mázsa halat vesz át és dolgoz fel. A szkunerek és szélerek halkereső radarral felszereltek. A legmodernebb egységek évi terve 20 000 mázsa. A „Komarov" széler kapitánya azonban ebben az évben már 30 000 mázsánál, a „Sziljucsin" kapitánya 40 000 tonnánál tart, Han kapitány pedig 55 000 tonnát fogott.

A hatvankét éves Han kapitány koreai származású és — asszony, a

VIRÁGZIK A SZIBERIAI ALMAFA A HABAROVSZKI UTCÁN

AZ AMUR PARTJÁN

LAZACHALÁSZOK A TATÁR-SZOROSBAN

A SZERZŐK TENGERI KIRÁNDULÁSON

SZIBÉRIAI MACKÓ A RÁCS MÖGÖTT

A SZAHALINI HALÁSZOK ZSÁKMÁNYOLTÁK EZT A FÉLELMETES TENGERI SZÖRNYET

A TENGERI KAPOSZTA 8—10 MÉTERES LEVELEIT VIZSGÁLJÁK A HOLMSZKI ÓCEÁNKUTATÓ INTÉZETBEN

ZENEKARI PRÓBA JUZSNO-SZAHALINSZK ÜTTÖRŐPALOTÁJÁBAN

Kommunista Munka Hőse, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának képviselője.

A tengeri halászok ma már tudományos módszerekkel dolgoznak. A szajra nevű halat például éjjel, villanyfény mellett fogják, sőt — villanyfény segítségével. A vezérhajó mellvédjén nagy fényerejű lámpák sorát szerelik fel, amelyeket akkor kapcsolnak be, amikor a tengeren a legsötétebb az éjszaka, s amikor a „halnavigátor" gazdag vizeket jelez. A fény a hajó felé csalja a halak millióit s ezt az eleven halfolyót a kisebb hajók között kifeszített óriáshálók befogják, majd a fogást daruval a hajó fedélzetére emelik, ahol nyomban megkezdődik a feldolgozás. A halászok csípőig érő gumicsizmában gázolnak a fedélzeti rekeszekben nyüzsgő haltömeg közt, ahol azonban ajánlatos vigyázni, mert majdnem minden fogásban a fedélzetre kerül egy-két kisebb vagy nagyobb cápa, s a szárazra vetett tengeri farkas veszettül küzd az életéért.

Egészen más módszerrel fogják azt a halóriást, amely másfél mázsára is megnő, a tenger fenekén él, s megint más módszerrel az Amurban ívó szibériai lazacot, s a tenger legfontosabb halát, a heringet.

Látogatásunk idején a lazachalászok készülődtek a július elején kezdődő lazacívásra, amikor az édesvízben született, de a tengerben élő lazacok ismét visszatérnek a „szülőfolyóba" vagy patakba, lerakják az ikráikat, amit a hímek teje megtermékenyít s ezután a világ legjobb ízű halának milliói percek alatt elpusztulnak. Tetemüket partra sodorja a víz, madarak s vadak tömege gyülekezik ilyenkor a parton. A medvék, rókák kövérre híznak, a madarak elnehezednek.

— Mivel egy négyzetméteren csak egy lazac ívhat eredményesen, s mivel a természetes elhullás rendkívül nagy, átlagban minden százezredik lazac tér vissza a tengerből. Ezért a mesterséges tenyésztéshez folyamodnak. Szahalin szigetén 26 mesterséges lazackeltető állomás működik, amelyek évi egymilliárd életképes lazacot adnak vissza a tengernek.

A lazac halászatát egyébként nemzetközi egyezmények szabályozzák, amelyek módot adnak arra, hogy a tengerből az édesvizű folyók felé tartó halat befogják, ikráját lefejjék, s megtermékenyítve a hímek tejével, keltetőállomásokon helyezzék el. A kalinyinszki telep, amelyet később meglátogattunk, egymaga évi 600 millió lazacivadékot termel. A sza- 81

halini haltenyésztők nevéhez fűződik egy lazachibrid előállítása. A szibériai lazac példányait keresztezték a kisebb, de szaporább púpos lazaccal. A 2—3 kilós anyaállatoktól és 15—20 kilós apaállatoktól származó utódok 7—8 kilósra növekednek ivarérett korukra, vagyis arrá az időre, amikor életük véget ér.

Ezt a hibridet áttelepítették az Északi-Jeges-tengerre is, ahol az Ob és a Pecsora vízrendszerében szépen szaporodik. Már lefelé is terjeszkedik, s norvég, valamint svéd halászok is fogtak belőle.

A svédekkel és a norvégokkal megkötötték a lazac-békét, de annál több kárt okoznak a japán orvhalászok, itt, Szahalin szomszédságában. A japánok sok kilométeres hálókat húznak ki a tenger alatt, ezeket még éles horgokkal is felszerelik, amelyeken fennakad az édesvizek felé úszó hal. Szahalini halászok sűrűn találnak olyan lazacra, amelynek bőrét és húsát foszlányokra tépték. Ezek már a japán horgokról szabadultak.

— Mi értelme van ennek a rablóhalászatnak?

— Az ikra... A japánok kiszedik az elfogott halakból a kaviárt, konzervdobozokba csomagolják és eladják. A hal testét trágyának használják fel, holott a szakszerűen kezelt halhús, a füstölt lazac a világ legjobb csemegéi közé tartozik.

A japán halászok sűrűn megsértik a szovjet felségterület óceáni határait, az üzleti kapcsolat azonban igen élénk a két ország között. Japán kereskedők jönnek át Szahalinra, s akad közöttük, aki még a japán megszállás idején e szigeten élt.

Holmszk a japán időkben jelentéktelen kikötő volt, csupán a két sziget között bonyolított le némi forgalmat. Tavaly érkezett Holmszkba egy japán cég megbízottja, aki ebben a városban majdnem húsz évig élt. Türelmesen folytatta tárgyalásait, majd a negyedik napon udvariasan megkérdezte: „Holmszk városába mikor utazhatnék el?" ... Az orosz tárgyaló fél meglepetten hallgatta a kérdést és felvilágosította, hogy most is Holmszk városában tartózkodik... A japán csodálkozva nézett körül: „Valóban, ez a város hasonlít arra a Holmszkra, ahol én laktam. De annyira megváltozott, hogy nem ismertem rá."

Ebből a történetből anekdota kerekedett, s ha valaki nagyon rácsodálkozik az eleven, forgalmas és egyre terjedő városra, akkor a holmszkiak elnéző mosollyal azt mondják:

— Úgy csodálkozik, mint az a bizonyos japán..

Csodálkozásra nekünk is éppen elég alkalmunk nyílt, pedig akkor láttuk először a távoli szigetet, a letarolt erdők helyén keletkezett gleccsereket, amelyek szintén a gátlástalan japán rablógazdálkodás emlékét hirdetik, a kikötőket, a tudományos intézeteket. Holmszki tartózkodásunk második napján a város vezetői fogadtak bennünket, s elmondották, amit már tudtunk: Holmszk a halászat és a tengerészet városa, egyébként arról is nevezetes, hogy lakói fejenként másfél mázsa halat fogyasztanak évente. Megnyugtattak bennünket, hogy a rengeteg halat nem „szárazon" fogyasztják, mert a tenger értékes salátával is kiegészíti a fehérjegazdag halételek választékát. A tengerparton később megmutatták a sekély parti vízben is termő tengeri káposzta nevű növényt. Széles, bőrszerű levelei a fikuszra emlékeztettek. Ezek a levelek a mélyebb vizekben 8—10 méter hosszúra nőnek, és tenger alatt működő kombájnokkal aratják. Ebből a különös növényből frissen készítenek salátákat, de konzervben is kapható. Olyan fontos növényi sókat és vegyi anyagokat tartalmaz, amelyek az emberi élet szempontjából döntőek.

Egyik este alkalmunk volt megízlelni a tengeri káposztából készült salátát. Körülbelül olyan íze volt, mint a jóddal átitatott fényezett kartonpapírnak. Ez az alapja egy ritka óceáni ínyencségnek, a medúza-salátának is, amelybe a tengeri káposztán kívül a medúzák csápjait is belefőzik. Inkább maradtam a laposra préselt fokhagymás csirkénél...

A városi tanács épülete a domboldalon áll, ahol Holmszk új települései kezdődnek, s meghódítják a kopár vidéket. Az épületből csodálatos kilátás nyílik a Tatár-szorosra, azt azonban csak a képzelet játékának tudhattuk be, hogy a párás távolban felködleni véltük a szibériai szárazföldet.

— A Nagy Föld messze van — mondta a területi pártbizottság első titkára, majd hozzáfűzte: — A következő ötéves tervben megindul a kompjárat a kontinens és Szahalin között. Egész vonatokat és autókonvojokat szállít majd. Az anyaországból származó árukat eddig hajóval hozták át. Ez roppant költséges, mert minden árut a tengeri szállítási szabályzatban előírt „tengerálló" csomagolással kellett ellátni. A kompjárat ezt fölöslegessé teszi, s így pusztán a csomagolási költséggel évi

3 millió rubelt takaríthatunk meg. Erre a pénzre nagy szükségünk van, mert a japánok után elhanyagolt város maradt, amelyre még mindig rengeteget kell költeni.

Az elmúlt húsz év alatt a régi japán város 80 százalékát lerombolták és helyébe modern várost építettek. (Érthető a japán üzletember csodálkozása.) A papírgyárakat automatizálták. Két magasépítő vállalat, négy szakipari építővállalat, két javító-építő vállalat gondoskodik a város állandó fejlődéséről. A japánok által kiürített városban nem volt semmiféle közmű, egyetlen négyzetméter útburkolat. Azóta Holmszkban tej- és húsüzem épült, sör- és üdítőitalgyár, környékén hat szovhoz kezdett munkához, amelyek közül kettő marha- és sertéshúst termel, kettő prémes állatokat tenyészt, egyik a keresztezéssel előállított színescobolyt, kettő gyümölcsöt és zöldséget.

— Egyre jobban élünk és egyre közelebb kerülünk a világhoz — mondja a terület párttitkára. — Az önök fővárosa, Budapest most 10 órára fekszik, de vegyék számításba, hogy 1957-ben még Moszkvából is csak 36 óra alatt lehetett eljutni szigetünkre.

Ebéd után a várostól minegy 30 kilométerre levő Csendes-óceáni Kutatóintézetet kerestük fel. Az út a tengerparton vezetett. A homokos dombokon friss fenyődeszkából házakat ácsoltak, állványokra hálókat teregettek s az asszonyok, a lányok a hálókat javították. A hálóktól eltekintve, a látvány ahhoz a tavaszi kirajzáshoz hasonlított, amikor odahaza a hevesi dinnyetermelők elindulnak az egész országba, kunyhókat emelnek s munkához látnak. Itt azonban a tavaszi felvonulás nem a dinnyének, hanem a lazacnak szólt, a titokzatos halnak, amelynek roppant tömegei már elindultak az édesvizű folyók és patakok felé.

Az intézet vezetői szibériai szokás szerint a kapuban fogadtak s bevezettek az épületbe, amely inkább klinikának vagy kémiai kutatóintézetnek tűnt, mint tengerkutató laboratóriumnak. Az igazgató szerényen megjegyezte, hogy nem ez az igazi óceánkutató intézet, mert a központ Vlagyivosztokban van, de halgazdasági és oceanográfiai kutatók működnek Kamcsatkán, Magadánban, Habarovszkban. Itt, Szahalin szigetén, főleg a közeli tengeri területek, a Kuril-szigetek és a tengerek életét vizsgálják.

 A négy laboratórium a következő stúdiumokkal foglalkozik: tengeri ha-

lak, lazactenyésztés, halászat gerinctelen állatokra, ipari halászat. Munkájukat 40 000 kötetes könyvtár segíti, valamint a japán, amerikai, angol, kanadai, francia tengerbiológusokkal való kitűnő kapcsolat. Legfontosabb munkájuk az évi halprognózis elkészítése a halászok számára. Tudományos pontossággal kell megállapítani, hogy hol, mikor és milyen mennyiségű halfogás várható, hogy a halászflottillák felkészülhessenek és a helyszínre hajózhassanak. Az egész nagyüzemi halászat éves tervét az intézet előrejelzésére építik.

Végigkísértek bennünket az intézet laboratóriumain. Ez az út kezdetben csalódást keltett, mert titokban látványos akváriumokra és mindenféle tengeri állatra számítottunk.

Csalódásunk csakhamar eloszlott, mert az oceanográfusok így „szárazon" is rendkívül érdekes emberek.

A legérdekesebb munkát a heringszakértők végzik. Az intézet igazgatója is heringbiológus, aki ebben a tudományban kandidátusi rangot szerzett. A munkatársak általában 5—7 hónapot töltenek kinn az óceánon, a halászhajók fedélzetén, figyelik, jegyzik, vizsgálják a heringrajok útját, minőségét.

A heringhalászat, a világ táplálkozásának egyik legjelentősebb forrása a mértéktelen kihasználás miatt válságos volt. Nyolc évvel ezelőtt a heringfogás a felére csökkent, s a tengeri halászat szakértői aggódtak, hogy egy napon elfogynak az embermilliókat tápláló heringmilliárdok. A legfontosabb feladat volt a pusztulás okainak felderítése, a második a pusztulás okainak megszüntetése, a harmadik az újratermelődés megszervezése. Bármilyen furcsán hangzik, a végtelennek tartott világtengerek roppant víztömegeiben is beavatkozhat az ember az életbe.

A halmennyiség pótlásának másik módszere az új halászterületek felkutatása. 1957-ben felderítő expedíció indult Szahalinról, amely újabb kiváló halászterületeket fedezett fel.

Megkértem, mondják el, hogyan készül például a lazacprognózis, hiszen éppen a lazacívás előtt vagyunk, s a halászok már készülődnek.

— Az édesvízi lazac visszatér ívni abba a vízbe, ahol született. A szahalini folyók és patakok a Csendes-óceán nyugati medencéjében a lazacbölcsők. Az intézet azt is gondosan figyeli, hogy milyen hatással vannak a folyókat övező erdők a lazacivadék fejlődésére, de azt is pontosan meg-

állapítja, hogy mennyi az ívásra hazatérő lazac, s ebből ki lehet mutatni a várható ivadékmennyiséget. E kettő arányából azután már meghatározható a kifogható halak mennyisége.

A lazac-népszámlálást egyébként helikopterekről végzik, fényképezőgépekkel, amelyek olyan pontos felvételeket készítenek a lazactól hemzsegő folyókról és patakokról, hogy a kockákra osztott képeken meg lehet számolni a halakat s ezeket a számokat már csak be kell szorozni az ívásra alkalmas folyók területével.

Szahalin legnagyobb ivadéknevelő telepe tulajdonképpen egy alacsony, beton gátrendszer, amely számtalan kis medencére osztja a patakot. A medencerendszer fölé faházakat emeltek. Ennek a pataknak a vize olyan sebes folyású, hogy a legnagyobb télben sem fagy be.

Az ivadéknevelő telep igazgatója kétméteres óriás, akinek tenyerén alig látszottak az egyik medencéből kimerített 4—5 centiméteres halacskák.

— Amikor az öreg halak feljönnek a folyóba, a fiatalok kimennek a tengerbe. Az élet megújul — mondta merengő kék tekintetét a vízben rajzó halacskákra vetve.

— Menjünk enni, mert jönnek a medvék és eleszik előlünk — mondta.

— Medvék?

— Fönn a hegyekben annyi van, hogy már alig lehet tőlük fát vágni. Ha kidob az ember egy halat a szemétre, biztos lehet, hogy reggelre eltűnik, s a földön ott maradnak a medve nyomai.

Kikanalaztuk a borsos szibériai halászlét, majd két óriási tálat tettek elénk. Az egyiken legalább százötven roston sült pisztráng kínálta magát, a másikon három-négy királyrák.

Nehéz volt a döntés. Jobbról a roston sült pisztráng ingerlő illata csábított, balról a pipacspirosra főtt rákok fehér húsa. Végül is kompromisszum mellett döntöttünk, elpusztítottuk az óriási pisztránghalmot — a halakat a ház körül fogták fél óra alatt —, azután a királyrák ollóit vettük munkába. Nemhiába nevezik ezeket a félelmetes külsejű szörnyeket királyráknak, az ízük valóban fejedelmi.

Később kihajóztunk a tengerre. A Tatár-szoros vize sűrű volt és olajzöld, teljes nyugalommal pihent a sziget és a Nagy Föld távoli partjai között. A szoros felől még szebbnek és nagyobbnak tűnt Holmszk, mint

amennyit a partról láttunk. Szélesen elnyúlt s felkúszott a hegyek oldalára.

A távolban egy kis gőzhajó s néhány nagy tengeri bárka mozgott a vízen, de nem a gőzös vontatta a bárkákat, hanem a bárkák rajzották körül a gőzöst. Lazachalászok. Most rakják a hálót.

Mi egy kis kikötői őrhajó fedélzetén álltunk, s gyorsan közeledtünk a halászokhoz. Fél kilométerre sem voltunk, amikor az éles szemű Paramoskin felkiáltott:

— Micsoda szerencse... Éppen Han kapitány van a vízen...

Motorosunk néhány perc múlva a halászbrigád parancsnoki hajójához simult, s mi átugráltunk Han kapitány hajójára. A kapitány vastag ködmönt, csizmát s menyecskésre kötött kendőt viselt, mint egy magyar parasztasszony, aki a disznótor körül segédkezik. Ez a széles járomcsontú, széles nevetésű, férfias kézfogású asszony volt a szahalini vizek legendás halászbrigádjának vezetője, a világ egyetlen női tengerész brigádvezetője. Hatvankét éves, még tíz évig akar halászni.

— A férje hol van és mit csinál? — kérdeztük, mire nevetve így válaszolt:

— Otthon ül és pipázik... Nyugdíjas...

A legénység közben a bárkák oldalát végigrakta jókora homokzsákokkal, amelyekre köteleket kötöttek. Ezek a tenger fenekére bocsátandó homokzsákok tartják kifeszítve a kilométeres lazachálót, amelyet Han kapitány és legénysége pontosan ott helyeztek el, ahol az óceánkutatók prognózisa előírta. Han kapitány még egy percig állta a fényképezést, azután barátságosan visszatuszkolt bennünket a magunk hajójára...

— Elnézést, a lazacok nem várnak...

Elhangzott a vezényszó, s a bárkák oldaláról a vízbe zuhant kétszáz homokzsák. A tenger nyugalma megtört, a gyűrűk sebesen tágulva futottak szét az olajszínű vízen. Valahol a víz mélyén sűrű tömegben jöttek a halálra szánt halak.

Tizenegy óra repülés

A szahalini gép reggel indult vissza a szárazföldre. A halak szigetén, amelynek az alakja is egy megtermett kecsege vonalait követi, esett az eső. Langyos tavaszi eső volt ez már, átitatva az óceán sós páráival, de azért eső volt a javából, eléggé sűrű ahhoz, hogy a látási viszonyokat arra a kis katlanra szűkítse, amelyben a szahalini repülőteret építették.

Gépünk a kifutón állt, az eső csordogált az ablakon, s mi búcsút intettünk a szahalini barátoknak, akik ott álltak, dacolva a sűrű esővel, a csapkodó széllel. Megkezdődött az a majdnem huszonnégy órás repülés, amely északra vitt bennünket, s amelynek egyes szakaszain alkalmunk volt megbámulni a szovjet pilóták nyugalmát, találékonyságát és terepismeretét.

Tíz óra volt, amikor a motorok búgása elmélyült, s mi a magasba emelkedtünk. A gép csigavonalban fúrta magát felfelé a sűrű ködben, azután rátért az egyenesre s elindult Habarovszk felé. Szahalinból többé nem láttunk semmit.

Alig egy óra múlva, mintha késpenge metszette volna ketté, eltűnt a köd, s ragyogó, nyárias napfényben fürdő táj tárult fel a mélyben. Szibéria partvidéke, a tenger ónszínű tükre, majd a zöldre váltó dombok s a távolban az Amur kanyargó vonala. A gép zsinóregyenesen szállt, a légikisasszony végigment a gépen az elmaradhatatlan üdítő cukorkával s lefelé mutogatva közölte, hogy balról már Kína fekszik.

Az óriási habarovszki repülőtéren majdnem eltűnt a gépóriások között a kis szahalini „légi vicinális". Néha úgy éreztük, egyszerűen elgurul Iljusin vagy Tupoljev tervező valamelyik hatalmas alkotásának szárnyai alatt. A tranzit váróteremben kötöttünk ki, ahol az előzékeny Aeroflot tisztviselőnő percek alatt megállapította, hogy csak másnap reggel tudunk továbbutazni, mivel az északi járatok aznap már elmentek.

Pénteki nap volt, ami Szibériában is víkendnek számít, hiszen a bányák, üzemek már régen áttértek az ötnapos munkahétre, a péntek délután tehát már szabad idő. A nap ragyogóan sütött, kellemes hőmérséklet fogadott s óriási forgalom. Szemüveges fiatal japánok vártak a tokiói csatlakozásra, egy népes amerikai turistacsoport Hongkongba készült s onnét

San Franciscóba. Ezekkel az idősebb amerikai világutazókkal harmadszor találkoztunk már utazásunk során. Először azon a MALÉV gépen, amelylyel Budapestről Moszkvába utaztunk, másodszor Irkutszkban. A magyar gépen sült csirke volt ebédre hideg köretekkel, amelyeket az egyik amerikai utas, egy rendkívül magas és sovány hölgy, méltatlankodva utasított vissza, mondván: a rettenetes magyar konyha elhízással fenyegeti. Szikkadt, totemoszlophoz hasonló termetén nyoma sem volt ugyan a hízás jeleinek, de azért visszaküldte a köretet és mély megvetéssel ette a csirkét. Most ugyanabban a zsabós csipkeblúzban ült a tranzit étteremben, száraz halat evett s arra panaszkodott, hogy a rettenetes orosz konyha elhízással fenyegeti. Útitársai mély egyetértéssel hallgatták fojtott panaszkodását s akkora ráksalátákat kebeleztek be, mint egy-egy kisebb csónak...

Útunk váratlan megszakítása nem okozott különösebb nehézséget, mert percek múlva a repülőtérre érkezett a habarovszki újságíró-szervezet titkára, aki egy négyemeletes, modern szállodába vitt bennünket, majd intézkedett, hogy ebédet szolgáljanak fel. Feltűnt, hogy élénk és fürge tolmácsunk szótlan s néha könnybe lábad a szeme. Faggatásunkra csak ennyit mondott:

— Nem jó a fogorvosokkal tréfálni...

A rejtélyes mondatot később megmagyarázta.

— Juzsno-Szahalinszkban, a szállodával szemközt egy rendelőintézet volt. Az ablakomból éppen beláttam a földszinti fogorvosi rendelőbe, az ott dolgozó fiatal orvosok és asszisztensek is észrevettek s kialakult köztünk egy tréfás jelbeszéd. Ők azt mutogatták, hogy menjek át, én azt jeleztem, hogy eszem ágában sincs, mert nem fáj a fogam... Ma hajnalban, elutazás előtt arra ébredtem, hogy őrjítően fáj. És most még jobban hasogat.

Elemér barátunk és tolmácsunk öt perc múlva a szálló egyik nagyon csinos japán titkárnőjének társaságában már úton volt a habarovszki poliklinikára, ahol a kínzó bölcsességfogat gyorsan és szakszerűen eltávolították. Fájdalmai lassan enyhültek, s mi azzal vigasztaltuk, hogy kevés ember mondhatja el magáról: leszállt Habarovszkban fogat húzatni...

Ebéd után sétára indultunk a keleti nagyvárosban, amelynek elsősorban a tágassága volt meglepő. Roppant méretű terek, széles és árnyas ut-

cák, amelyeken már javában virított a szibériai vadalma. Ez a fürtös virágzatú, alacsony törzsű fajta gyümölcsöt nem terem, de illatos, fehér virágai sokáig díszítik az utakat. Olyanok a habarovszki utak, mint a mi utcáink akácvirágzás idején.

Átvágtunk a téren, Habarovszk központi terén, amely kétszer-háromszor akkora, mint a Hősök tere Budapesten. Szökőkutak vize porzott a levegőben, kisbabákat sétáltattak a fiatal mamák. A térből nyílegyenes út vezet az Amurig. A vonala egyenes, a szintje annál hullámosabb. Valamikor, amikor az Amurt még nem szabályozták, a mai mederrel párhuzamosan mellékágak futottak. Ezeket a szabályozás elvágta a folyótól, kiszáradtak — és beépültek. A villasorok most ebben a hullámzó vonalvezetésben követik az Amur útját.

Régi, vörös téglás orosz épületek és modern negyedek váltakoztak, majd kitárult előttünk az Amur. Olyan volt, mint a tenger. Magas kőfalak között hömpölygött Szibéria egyik legjelentősebb folyama. A vízen óriási hajóforgalom. Motorcsónakok rajzottak, kiránduló- és sétahajók indultak negyedóránként, a folyam közepén vontatók pöfögtek felfelé mély merülésű uszályokat cipelve. Délkelet felé, a kiszélesülő kanyarulatok fölött óriási iparváros terült el, Új-Habarovszk. A távolban magas, kékes hegygerincek. Azok lábánál folyik az Amur egyik mellékfolyója. Az innenső partja a Szovjetunió, a másik Kína.

A folyóparton már egészen lombos őspark fogadott, amelyben óriási hangárszerű épületek bújtak meg. Kiderült, hogy ez az árnyas, barátságos szibériai Margitsziget, a város üdülőparkja, a hangárok pedig tornacsarnokok, fedett uszodák, kiállítási termek és művelődési klubok. Egy tisztáson szabályszerű Vidám Park. A körhintán sikongó lányok és önérzetes kamaszok pörögtek, a ringlispilt a kisebb gyerekek lepték el, de működött céllövölde, robogó és hajóhinta is.

Ösvényeken sétáltunk, szobrok között. Az egyik sétány mellett, bronz mellszobrokon az orosz és a szovjet tudomány valamennyi nagy tudósa. A tudósok sétánya egy dombhoz vezetett, amely feketéllett az emberektől. Közelebb érve mély, feszült csönd fogadott, amelyet különös csattogás tört meg.

— Itt kártyáznak — mondta küldöttségünk vezetője, aki nagy híve az ultinak. Közelebb mentünk. A kibicek szoros gyűrűjében L alakú aszta-

lok sorakoztak, s az asztalok mellett három-négy tagú csapatok dominóztak. Itt azonban a dominó nem a töprengő megfontolás, hanem a szenvedély játéka. Egy-egy parti alig másfél-két perces. A kezdő játékos keményen az asztalhoz csapja az indító követ, a játékosok sorban hozzávágják a következőt. Olyan irama van a játéknak, mint nálunk egy ultiparti végjátékának, amikor már biztos, hogy valaki megcsinálta a betlit.

Lementünk a homokos partra, elhaladva egy zenepavilon mellett. Itt van a térzene vasárnaponként. A pavilon meredek sziklához tapadva kiugrik az Amur fölé. A sziklában emléktábla, amely annak a tizenhat magyar hadifogoly zenésznek az emlékét örökíti meg, akit ezen a helyen végeztetett ki Kolcsak admirális, a fehér ellenforradalom véres tengernagya. A fehérek a polgárháború során egy alkalommal visszafoglalták Habarovszkot a vörös gárdáktól, s Kolcsak megparancsolta a magyar hadifoglyokból alakult zenekarnak, játssza el a cári himnuszt. A magyarok megtagadták, mire a zenekar minden tagját agyonlőtték és a folyóba dobták.

A parton rengeteg ember élvezte a nyárias időt. Napimádók hevertek a homokban, néhányan már meg is mártóztak a vízben.

Ültünk a kőlépcsőn, iszogattuk a kvaszt, amelyet gördülő tankokból mérnek, de ugyanilyen módon sört is lehet kapni. Fürdőruhás fiatalok rúgták a labdát, fiúk és lányok vegyesen. A lányok a szélső és csatárposzton voltak jobbak, a fiúk a védelemben. A parton kocahorgászok áztatták a zsinórt, egy overallos festő hatalmas vásznon, olajban örökítette meg a nyári amuri délutánt, de járt arra nehéz gépével egy alkalmi fotografus is. Az üzlet azonban nem nagyon ment, amin aligha lehet csodálkozni. Alig láttam embert a parton, akinél nem volt fényképezőgép. Eszembe jutott egy irkutszki mondás:

Szibériában az ember háromféleképpen szórakozik. Horgászik, fényképez vagy vodkát iszik. Aki horgászik, az nem fényképez, aki fényképez, az nem horgászik, de mindegyik megissza a vodkát.

Este volt már, amikor visszabandukoltunk a szállodába.

Reggel ötkor keltünk, fél hatkor már kimentünk a repülőtérre. Hideg hajnal volt, a szabadban éjszakázó gépek ablakait vastag dér borította. A repülőtér karbantartó személyzete géptől gépig járt egy forróvizes tartálykocsival és megfürdette az útra készülő óriásokat. Az Aeroflot tisztviselőnője sajnálkozva közölte, hogy ezen a napon nem indul közvetlen

gép Jakutszkba, a Jakut Autonóm Köztársaság fővárosába, így az utazás elég hosszadalmas lesz, bár a távolság meglehetősen kicsiny.

— Mennyire vagyunk Jakutszktól? — kérdeztük.

— Ó, Jakutszk itt van a szomszédban. Mindössze 1900 kilométer... Egy ugrás. A gép többször le fog szállni, de még a mai napon megérkeznek.

Akkor még nem tudtuk, hogy ez az 1900 kilométeres „ugrás" tizenegy óráig tart s felér egy viharos tengeri úttal. A repülőtér szélzsákjai egyenletes északi szelet jeleztek, amikor a magasba emelkedtünk s néhány kört leírva az Amur fölött — vajon viszontlátunk-e valaha Amur? — elindultunk előbb nyugati, majd északi irányba.

Gépünk alacsonyan szállt, alig 3000 méter magasságban s 3—400 kilométeres sebességgel. Tisztán kivehető volt a változatos szibériai táj, a folyók és erdők, egy emberi település vidám füstszalagja, egy kiszélesülő folyón megakadt fauszadék, megművelt földek, amelyeken apró bogarakhoz hasonlítottak a traktorok.

Az útnak ezen az első szakaszán éreztem először azt, ami később s ma is nagyon sokszor elővesz: erről a tájról s ezektől az emberektől nem lehet úgy elutazni, hogy a távozás egyúttal szakítást is jelentsen. Útunknak még a derekán tartottunk, de már megszületett az a titkos kapcsolat, amely bizalomra és vonzalomra épült. Úgy éreztem, hogy a barátság kissé megkopott szó, nem fejezi ki azt, amit a szibériai ember és a szibériai világ nyújtott. Most, hónapokkal később, budai lakásomon az írógépnél ülök, felidézem Szibériát, s egyre határozottabban érzem, hogy jó lenne egyszer visszatérni. Életem egy hónapja telt el azon a messzi földön, kemény napokban és fáradalmakban, de felejthetetlenül. De ez az út már hazafelé vezet, s most már határozottan érzem, hogy visszakívánkozom Szibériába.

Gépünk utasai többnyire asszonyok, s mint kiderült, bevásárolni voltak Habarovszkban. Vasút errefelé már nem jár, a vízi utak nem nyíltak meg, hiszen az északi folyók még nem vetették le a jégpáncélt. A csomagtartó hálóban elhelyezett táskákból konzervdobozok kandikáltak ki, áruházi csomagok.

A szél erősödött.

A két motor egyenletesen húzta kis AN-24-esünket, amely az Aeroflot gépparkjának egyik legkényelmesebb alkotása. Kis területen, beton nél-

kül is le tud szállni s mintegy 24 utast vihet. A szabadon száguldó szibériai szél azonban alányúlt a könnyű gépnek, megdobálta és leejtette, így az utazás meglehetősen „göröngyös" volt.

Blagovescsenszk városkában szálltunk le először, a határ közelében, ahonnan látni lehetett Hejho kínai város körvonalait. A szél erejét itt a földön még jobban éreztük, mint a levegőben. Valamennyi utas kiszállt, sőt a gép személyzete is eltűnt a faházban, a repülőtér szélén. Körülnéztünk a váróteremben, amely egyszerű volt és célszerű, mint egy nagyobb alföldi falu vasútállomása. Volt egy parányi étkező, ahol teát ittunk és frissen sült saslikot ettünk. Később a gép első pilótája közölte, hogy a továbbutazás bizonytalan.

— Szicsasz — mondtuk megértéssel s kimentünk napozni a házikó elé. A repülőtér talaja keményre gyalult agyag volt, s a repülőtér szélén több gép várakozott, főleg kétfedelű egymotorosok, amelyek az egészen kicsiny tajgai repülőterekre szállítanak 6—8 utast. Egy óra múlva az egyik kétfedelű begyújtotta a motorját s a starthelyre gurult. Néhány bőrzekés, puskás, csizmás ember kászolódott be az ülésekre, s a kis gép billegve és bukdácsolva elrepült valamerre vadász-utasaival, akik a hétvégi pihenőn medvét, szarvast keresnek az erdőben. A prémes állatok vadászatának időszaka elmúlt, a nyestek, cobolyok nemsokára vedlenek, így az apróvad helyett a nagyok kerülnek puskavégre.

Az orosz utasok türelmesen várakoznak. A férfiak szunyókálnak, az asszonyok beszélgetnek, mint mindenütt a világon, ahol az utazást meg kell szakítani. A hűvös tavaszi napsütésen kissé áthűltünk, jó lett volna egy korty vodkát inni, de a repülőtéren tilos szeszt árusítani, sőt az étkezőben a dohányzást sem engedik.

Sajátos szokás.

A nagy étteremben néha vágni lehetett a füstöt, de a büfékben, étkezőkben mindenütt ott függenek a „Nye kurity" tiltó táblák. Már azon gondolkodtunk, hogy besétálunk a városba — később kiderült, hogy 70 kilométerre van a repülőtértől —, amikor váratlanul a gépre szólítottak.

Reggel hétkor indultunk Habarovszkból, most tizenegy óra, s alig tettük meg utunk egynegyedét. Mikor érünk Jakutszkba?... A légikisasszony kedvesen és megnyugtatóan mosolyog:

— Még a mai napon...

Ismét repülünk, egyre erősebb széllökések dobálják a gépet, de a kis AN-24 remekül állja a szibériai tavasz fürge szélrohamait. Az utasok többsége szundít, vagy szemét lehunyva, teljes mozdulatlansággal védekezik a tengeri betegség ellen. Alig egy órát repültünk, a gép falán kigyullad a tábla, amely betiltja a dohányzást és figyelmeztet arra, hogy kapcsoljuk be az öveket.

Leszállunk.

A kifutópálya itt is erdővel övezett agyagsíkság, a repülőtér faház. Kis étkezde, diszpécser iroda és segélyállomás. A város egyelőre láthatatlan, a neve azonban nagyon tetszik: Magdagacsiban vagyunk. Megiszunk egy csésze teát s kisétálunk a repülőtér szélére, ahol már közel van az erdő. Mulatságos baktatással nyúl szalad, aztán hirtelen vad vágtában menekül. A száraz fűből felemelkedik egy kis hegyes orr, s kígyózó mozdulattal siklik tovább egy karcsú, barna test. Coboly vagy nyest volt, de a zsákmányt eltévesztette.

Az épület felől integetnek.

Felszállunk.

Széllökések, váratlan liftelések, csúszások jobbra és balra, de a pilóták mindig urai a gépnek. Fölöttünk ragyogó kék az ég, csodálatosan szép, tavaszi az idő, csak a szél okoskodik. Most szembefordul velünk, vízszintesen rohamozza a gép orrát. Érezni lehet a motorok felfokozott erőfeszítését, de a gép legalább nem dobál bennünket. Egy órai birkózás után újból megjelenik a felirat a pilótafülke falán, s újra leszállunk.

Fehérre és kékre meszelt faház.

Taktamigda.

A légikisasszony azt tanácsolja, hogy ebédeljünk meg, mert lehet, hogy nem szállunk le Jakutszk előtt, vagy ha mégis, esetleg olyan repülőtéren, ahol nem lesz alkalmunk étkezni.

Tehát megebédelünk.

Tejfeles uborkalevest eszünk, többféle hússal. A szoljanka kitűnő. Utána vagdalthúst burgonyával és szibériai áfonyát, cukrozva. A fekete-vörös áfonya rendkívül fanyar, de jóízű s állítólag óriási vitamintartalma van. Éppen az áfonyát kanalazzuk, amikor a velünk ebédelő pilótákat kihívják, majd bennünket is szólítanak.

— Elnézést, de indulni kell... Az idő javul...

Felszállunk.

Tolmácsunk órája megállt. Annyira lekötötte a fogfájás és a habarovszki műtét, hogy elfelejtette felhúzni. Hány óra lehet?... Reggel hétkor indultunk, de habarovszki idő szerint, ami egy órával több, mint a szahalini. Szahalin óta nyugati irányba repülünk, most mögöttünk van a napkelte... Hány óra lehet most?

A repülőtereken és a repülőgépeken a hivatalos órák a moszkvai időt mutatják az egész Szovjetunió területén, mert a menetrend erre épül. Furcsa eset, hogy az ember éjfélkor érkezik Szahalinra, ahol akkor a repülőtér órája szerint még csak délután két óra van.

Útitársainkkal való hosszas és beható megbeszélés után beállítjuk óráinkat. Eszerint délután két óra van. Körülbelül a fele úton vagyunk. Ha nincs ekkora szél, már régen Jakutszkba érkezünk. De szél van. Egy órája sem repülünk, amikor a fülke falán derengeni kezdenek a baljós betűk.

Leszállunk.

Kikászolódunk a gépből, bemegyünk a repülőtér épületébe. Tiszta szép büfé, citromfa virágzik és egy óriási fikusz teregeti a leveleit. Kissé törődöttek vagyunk, csak egy teát kérünk, azután kimegyünk rágyújtani, mert a dohányzás itt is tilos. Állunk a repülőtér előtt, egy kiskertben, amilyet kisebb vidéki állomásokon ültetnek, szívjuk az utolsó Fecskék egyikét, amikor tolmácsunk döbbenten felkiált.

— Beleállt a fogadba a fájás? — kérdezzük.

— Nem... Tudjátok, hol vagyunk?

Böngésszük a repülőtér tábláján a cirillbetűs írást:

ALDAN...

— Aldan... Az aranyváros...

Egyszerre nem sürgős a jakutszki továbbutazás. Az irodában megnyugtattak bennünket, hogy van idő, de azért messzire ne menjünk...

Az állomás körül láttuk először a szibériai „sárvédelmi" berendezést. A szó nem elírás. Egyes tajgai, sőt tundrai repülőtereken deszkapalánk közé szorított 70—80 centiméter magas homokgátakkal védekeznek a sár ellen. Mert a tavaszi olvadással a talaj fölázik, valóságos sártenger támad, amelynek útját kell állni, hogy el ne öntse a repülőteret. A szibériai helyi járatok gépei meghökkentően kis helyen is leszállnak, de a sárra nem...

Körülnéztünk a repülőtér környékén, mivel a város itt kezdődik, a sárvédelmi palánk mögött. Az utcákat már elég mélyen feláztatták a tavaszi esők, a gyalogjárók cölöpökre szerelt deszkajárdán közlekednek, a gépkocsik tengelyig sárban. Itt mindenki magas szárú gumicsizmát visel.

Ez a város az egyik legnagyobb szibériai aranybánya városa. A bánya messze van, a távolban csak a meddőhányó kopár dombjait lehet felfedezni. A házak fából épültek. Itt van a repülőtér mellett a mozi, az élelmiszerüzlet, egy különálló pavilon, amelyben sört mérnek. Gumicsizmás bányászok állják körül a sörmérést és felhajtanak egy-egy korsó sárga italt, akárcsak Várpalotán. Csakhogy ezek az emberek nem szenet, hanem sárga aranyat bányásznak.

Visszatérünk a repülőtérre, hogy megérdeklődjük, milyen módon kaphatnánk engedélyt az aranybánya megtekintésére, mivel ezt kihagytuk az útitervünkből, mondván: Aldant már megírták, de Mirnijt, a gyémántbányát még nem. A repülőtéren azzal fogadnak, hogy különösebb akadálya nincs a bánya megtekintésének, de a gép öt perc múlva indul, ha óhajtjuk, átírják a jegyünket. Ez esetben a repülőtéren éjszakázhatunk. Szálloda még nincs.

Felszállunk.

Az út háromnegyed részét már megtettük. A szél is csendesedett, s alkonyodott, amikor alattunk újabb folyó tűnt fel, a Léna. Már Jakutföld felett repültünk. Az autonóm köztársaság területe 3 millió négyzetkilométer, harmincszor akkora, mint Magyarország, s háromnegyed része a sarkkörön túl fekszik. Ezt a beláthatatlan területet szeli át a 4700 kilométer hosszú Léna...

Gépünk alacsonyabbra ereszkedett, s jól láttuk Szibéria leghosszabb folyóját, majd a szélesen elterülő város is feltűnt. A folyó szürke szalagként hever a kizöldülő tájon, de a szürke szalagot keskeny fehér szegély kíséri. Másnap, az első sétán láttuk, hogy a partokat még magasan feltorlódott jég borította, pedig a vontatók már elindultak.

Habarovszkból jöttünk, ahol virágzottak az almafák, és megérkeztünk Jakutszkba, ahol a Léna partján méteres a jég. 1900 kilométert tettünk meg tizenegy óra alatt. Kissé megviselten kászolódtunk ki a gépből. Ketten vártak: Dmitrij Ivanovics Pesztyerev főszerkesztő és Innokentyij Ivanovics Artamonov, a kiadóvállalat igazgatója, egyébként neves jakut

JAKUTFÖLDI TÁJ

JAKUT MUNKÁSLÁNY KESZTYŰT SZAB RÉNSZARVASBŐRBŐL

D. D. KRASZILNYIKOV — JAKUT VADÁSZ FIA — AZ ŰRFIZIKA KANDIDÁTUSA

VÍZERŐMŰ ÉPÜL AZ ÖRÖK FAGY HAZÁJÁBAN

AZ ERŐMŰ ÉPÍTŐI MEGZABOLÁZTÁK A SZILAJ VILJUJ FOLYÓT

VASBETONSZERELŐ A TURBINAHÁZ ÉPÍTKEZÉSÉN

AZ ÉPITKEZÉS EGYIK MUNKÁSA

OLVADÁS A LÉNÁN

költő és fordító, aki az első vacsoránál elmondotta nekünk azt a két Petőfi verset, amelyet oroszból jakutra ültetett át. Meglepően hangzott az „Akasszátok fel a királyokat" dübörgő forradalmi pátosza a lágy és dallamos jakut nyelven. Inkább szerelmi suttogásnak hatott, mint viharzó indulatnak.

Fél óra múlva megérkeztünk a Hotel Lénába, Jakutszk nagyszállójába. Háromemeletes, eléggé egyhangú építmény. Itt találkoztunk először a hármas ajtók és ablakok rendszerével. A bejárat mellett — mint mindenütt Szibériában — két ezüstszürkére festett szemétgyűjtő urna állt. A földön egy cigarettavéget sem lehetett látni.

Kísérőink a szobáinkat intézték, közben rágyújtottunk a hotel halljában, de odajött egy idős asszony és erélyes hangon közölte, hogy a dohányzás tilos. A hallban és a folyosókon nem szabad dohányozni, a szobákban lehet. A hallból nyíló reggelizőben tilos, az étteremben szabad.

Elfoglaltuk szobáinkat. Megkerestük a folyosó végén a mosdóhelyiséget. A szobaasszony bejelentette, hogy mikor van víz. Különösnek találtuk a szakaszos vízszolgáltatást a világ egyik legbővebb vizű folyója, a Léna tőszomszédságában.

— Víz van — mosolygott jakut kísérőnk —, de a vízvezeték építése rendkívül nehéz. Önök az örök fagy hazájába érkeztek, ahol a talaj több száz méter mélységig fagyott.

Fagyos föld, kozmikus sugár

A montreali világkiállításra küldött csipkefinomságú mammutcsont faragványok és modern stílusú linometszetek mellett a színeket, kifejezési eszközöket kereső fiatal festészet termékei között a Jakut Művészet Múzeumában van egy festmény. Fiatal orosz nő veszi le a beteg ágya mellett bundáját, kivillan alóla fehér orvosi köpenye, s a sarokban meghunyászkodva vonul vissza a sámán. Jakutföld történetével ismerkedve, ez a kép a legújabb kor történetét idézi fel. A forradalom előtt ezen a Szovjetunió egyhetedét kitevő óriási területen több volt a vak, mint az írástudó. Ma

már múzeumi tárgy a sámán 33 kilós öltönye is, csengőkkel, csörgő láncokkal, zörgő vaslemezekkel. Múzeumba került az urasza, az előkelők díszes, több helyiségből álló szétszedhető nyári sátra, s vele együtt az osztálykülönbségek az egyszerű vadász és a kétezer rénszarvassal rendelkező nagygazda között.

Sok mindenről beszélnek a jakut múzeumok (három is van belőlük Jakutszkban). Mindenekelőtt a hatalmas terület zord éghajlati viszonyairól. Jakutföld nagy része a sarkkörön túl terül el. Itt, Ojmakonban van a föld leghidegebb pontja. Pedig ezen a területen a jégkorszak előtt afrikai éghajlat uralkodott, a sarkkörön túl a jégbe fagyva rénszarvas és víziló csontvázakat találtak. Különösen sok a mammutmaradvány. Egy-egy agyar súlya 100 kilogramm.

Okladnyikov professzor ásatásai azt bizonyítják, hogy 10—12 000 éve élnek ezen a tájon emberek. Ősi kardok, lándzsahegyek kerültek elő a földből, csonkések, beillesztett nefrit pengével. Ezeknek a leleteknek a korához képest a jakutok nem régi jövevények északon. Az enyhén sárgás bőrű, kissé ferde szemű, mozgékony, alacsony nép valamikor a Bajkálon túl lakott, a törökök északkeleti csoportjához tartozott, s a XIII. század elején, valószínűleg a tatárok elől menekülve vonult fel északra. Vallásuk az anonizmus volt, a természet erőinek tisztelete, foglalkozásuk: vadászat.

Jakutföld vadban rendkívül gazdag. A fehér (sarki) medvétől, mely a Jeges-tengerben él, de sokszor 500 kilométerre is bemerészkedik a szárazföldre, a tigrisig minden szibériai állatfajta megtalálható itt. Már amennyire szibériai állatnak lehet nevezni a tigrist. A Jakutszki Múzeum állattárában látható példányt Jakutszktól 400 kilométerre lőtte 1904-ben egy Pjotr Szofronovics Zaharov nevű vadász, aki 60 évvel később halt meg, s még 110 éves korában is vadászott. Úgy látszik, a tigrisvadászat rendkívül egészséges sport. Sok az őz, a farkas (egy beszolgáltatott farkasbőrért jutalomként 50 rubelt fizetnek, egy fehérrókabőrért 70 rubelt), a vadmacska, a vidra, a mókus, a coboly, különlegesség a hegyi juh és a jávorszarvas, amely csak külön engedéllyel lőhető.

Jakutszk városát a kozákok, akiket Szibéria gazdagsága vonzott, 1632-ben a főváros jelenlegi helyétől 80 kilométerre, a Léna folyó jobb part-
 ján alapították. Nem számoltak azonban a méltóságosan hömpölygő Léna

változékony természetével, azzal, hogy tavaszi áradások idején 15 kilométer széles, s elönti a várost. A mai Jakutszk őse 1680 és 1686 között épült 130 × 130 méteres négyszögön, fafallal körülvéve, melyet 9 fából készült zömök bástyatorony erősített meg. Egyikük mutatóba a mai napig is megmaradt. Igazi idegenforgalmi látványosság lenne, ha Jakutszkban volna idegenforgalom. A város azonban kiesik a turistaútvonalakból, nincs is turisták fogadására berendezkedve, hírét csak a jakut művészek, Jakutföld kincsei, elsősorban az arany és a gyémánt, s legújabban az eterbesznek nevezett prémcsizma viszi el az országhatárokon túlra. Csodálkoztak is a jakutszki bőr- és cipőkombinátban, amikor Belgiumból megrendelést kaptak több száz párra. Mit akarnak az eterbesszel Belgiumban, amikor az 50 fokos hidegre való, ott meg inkább csak eső esik télen is? Az eterbeszt egy jó szemű belga kereskedő láthatta meg a moszkvai népgazdasági kiállítás jakut pavilonjában, s bizonyára nem tévedett: a hagyományos népi díszítésű, rénszarvasbőrből készült rövid csizma divatújdonság lehet Belgiumban. Persze a Szovjetunióban is nagy a kereslet, a kombinát azonban akkor is csak 20 000 párat tud évente előállítani, ha minden itt elejtett rénszarvast feldolgoznak. Egy csizma tizenkét darab bőrből készül, s egy pár lábbelihez három szarvas szükséges, mert csizmakészítésre csak az alsó lábszár való.

De nem is az a lényeges Jakutföldön, ami exportcikk, hanem ami a jakut népet gazdagítja, s a szovjet gazdaságot erősíti. S hogy mennyi a jakut földben a kincs, arra éppúgy, mint Szibéria sok más részén, még bizonytalan a felelet. Még mindig vannak fehér foltok, feltárásra váró ásványi kincsek. Az arany és a gyémánt mellett a legújabb a gáz és az olaj, nagy lelőhelyet fedeztek fel Jakutszktól 400 kilométerre, s onnan vezetik a gázt a fővárosba.

Milyen is a főváros, Jakutszk? Az első benyomás, a modern repülőtér az egymás mellett sorakozó óriásgépekkel, igen kedvező. A főutca csupa kőépület, ez már az új Jakutszk. A mellékutcákra még nemigen futotta az igen nehezen építhető betonburkolatból. A város aljában soksok holtág között folydogál a Léna. A kis szigeteken egymásra torlódott jégtáblák. Csak május vége felé indul meg a hajózás ezen a hatalmas, 4700 kilométer hosszú folyón. A felhőtlen égbolt már tavaszias, a szélesen terpeszkedő folyó még a tél végének sebeit sínyli, csak két napja,

hogy jégtörő hajók szaggatták szét páncélját, de holtágában már jókedvűen gázolnak a gyerekek — van, aki mezítláb. Igaz, hogy ezek a gyerekek — 50—60 fokban edződnek.

Ilyen körülmények között persze gond az építkezés, az ipartelepítés, hatalmas erőfeszítésekkel modernizálódik Jakutszk, melyet azért tartott fenn a cári kormány, hogy biztosítsa az értékes prémek beszerzését. 1865-től kezdve politikai száműzötteket küldtek ide. Itt élt Pjotr Alekszejev Korolenko, Lenin szerint az első munkásforradalmár, itt készítette el a száműzött Pekarszkij az első orosz—jakut szótárt, itt töltött 12 esztendőt Csernisevszkij, itt éltek száműzetésben Babuskin, Urickij, az első bolsevikok — abban a faházban, ahol a Forradalmi Múzeumot rendezték be. Itt számos magyar internacionalistáról is vannak emlékek. A század elején 18 napig tartották magukat a túlerővel szemben a kegyetlen körülmények ellen fellázadt forradalmárok.

Jakutföldön 1918. július 1-én győzött a forradalom. Másfél hónap múlva megérkeztek Kolcsak csapatai, s diktatúrájuk 1919 végéig tartott. Újra győzött a forradalom, de csak hosszú, szívós munkával lehetett elűzni a sámánok hatalmát. 1934-ben nyílt meg Jakutszkban az első felsőoktatási intézmény, a Pedagógiai Főiskola, s csak a hatvanas évek első felében kezdődött meg a modern Jakutszk építése. Le kellett győzni az örök fagyot, vagy legalábbis meg kellett ismerni tulajdonságait. Arról, hogy ezen a vidéken örök fagy van, régi források tanúskodnak. A jakutszki vajdák a cárhoz írott jelentéseikben már hivatkoznak arra, hogy nyáron sem enged fel a talaj, s ezért nem lehet mezőgazdasággal foglalkozni. (Ez az állítás később megdőlt, mert délen sikerült a mezőgazdasági kultúrákat meghonosítani, de észak az állattenyésztésé maradt.)

Az 1937-ben alapított Fagykutató Intézet fehér épület a város szélén. Harminc éve még csak kis tudományos intézet volt, s a Fő Északi Tengeri Útvonal elnevezésű intézményhez tartozott, melynek legfontosabb feladata az északi vidékek meghódítása. Később a Tudományos Akadémia irányítása alá került, s a Moszkvai Fagykutató Intézet leányvállalata lett. 1960 decemberétől önálló tudományos intézet, s jelenleg az egyetlen a Szovjetunióban, mely komplex módon vizsgálja az örök fagy problémáit.

A város határában az intézet épülete előtt két munkás porhanyós föl-

det forgat virágok alá. A mesterséges tavat, melynek vizét 325 méterről vezették fel, hogy csónakázhassanak s a legmelegebb nyárban fürödhessenek az intézet munkatársai, tajga öleli körül.

325 méteres fúrás az örök fagyba! Serginnek csak 116 méterig sikerült. Ez is kilenc évbe telt, de vizet végül nem talált. Sergin kútjának történetét minden látogatónak elmesélik a Fagykutató Intézetben. Az egykori gazdag jakutszki kereskedő, aki 1829-ben látott a kutatáshoz, vizet nem talált, de akaratlanul is hasznot hajtott a tudománynak.

Az örök fagy felfedezését azonban nem Sergin kútjának köszönhetik. Először a transzszibériai vasútvonal építkezésekor kellett megküzdeni az örök fagy nehézségeivel. Az akkori építkezési tudomány szerint készült épületek, főleg a fűtöttek, megrepedtek, sokszor meg is dőltek. Kezdték kutatni az okát.

— Minél beljebb mégy az erdőben, annál több tűzrevalót találsz — idézi az ősi orosz közmondást Feliksz Ernsztovics Are, az intézet igazgatóhelyettese. — Minél jobban kutatták az okokat, annál több lett a probléma. Middendorf akadémikus különböző mélységekben végzett méréseket, hogy felderítse az örök fagy törvényszerűségeit. De az örök fagyot sokan akkor még a tudományos világban is kitalálásnak minősítették. Ma már cáfolhatatlan tudományos tény. A Szovjetunió területének mintegy fele, mint a térkép mutatja, az örök fagy birodalma.

A falon, szemben az ablakkal, a Szovjetunió térképe. Vastag piros vonal határolja az örök fagy területét. Szahalin szigete nem tartozik ide — pedig ott sem ritka a — 50 fokos fagy —, de szemközt, az Amur torkolatvidéke már igen. Az örök fagy zónájában fekszik az északi sarkkörön túl Norilszk, szibériai utazásunk utolsó állomása, de a térkép jelzi, hogy Norilszk közelében egy terület mentes az örök fagytól. S egy feltűnő piros karika lent a Kaukázusban, a hegyvidék, túl az örök hó határán.

Érdemes feljegyezni az intézet fő kutatási problémáit.

1. *Az örök fagy elterjedése.* Az új ásványi kincsek feltárásához, vízerőművek építéséhez ismerni kell az örök fagy helyi problémáit.

2. *Az örök fagy kialakulásának, változásainak hőfizikai törvényszerűségei.* A laboratóriumokban fizikai, hőfizikai kísérletekkel vizsgálják, hogy milyen körülmények állnak elő, ha az ember beavatkozik ebbe a természetes folyamatba.

3. *Hegyi kőzetek természetes szilárdságának vizsgálata.* Fagyott állapotban a hegyi talaj a sziklához hasonló. A kutatások legfontosabb területe: milyen eszközökkel lehet a leggazdaságosabban bányászni, milyen az örök fagy övezetében a kőzetek teherbíró képessége, lehet-e rájuk építkezni.

4. *Hőfizikai számítási módszerek.* Gyakorlati jellegű mérnöki feladat: milyen módszerekkel kell utakat, házakat, gázvezetékeket építeni. Az örök fagyba beágyazott cölöpökre épült házak alatt — így építkeznek Jakutszkban — mekkora „csészét" kell hagyni, nehogy télen a föld átvegye az épület melegét. Ezzel a módszerrel építik Jakutszk új, háromemeletes házait, melyek, amikor elolvad körülöttük a hó, szinte lebegnek a tartócölöpökön. Ugyancsak a helyi viszonyoknak megfelelően határozzák meg, milyen mélyen kell besüllyeszteni a cölöpöket az örök fagyba.

Ennek a sokoldalú munkának az elvégzéséhez sokfajta tudományos felkészültség szükséges. Geológusok, matematikusok, geofizikusok, fizikusok, geográfusok dolgoznak az intézetben, összesen kétszázan, közöttük négy doktor, húsz kandidátus. Az intézetnek két kirendeltsége van, az egyik Igarkában a krasznojarszki, a másik Csernisevszkijben a viljuji vízerőmű építkezésén.

Feliksz Ernsztovics Are, az igazgatóhelyettes építészmérnök, másik vendéglátónk, Pjotr Andrejevics Danyilovcev tudományos titkár, geográfus.

Az örök fagy nem szovjet probléma. Az Egyesült Államok, Kanada, Ázsiában Mongólia, Dél-Amerikában Chile és Argentína is kisebb-nagyobb mértékben az örök fagy zónájába tartozik. Két évvel ezelőtt a Jakutszki Fagykutató Intézet több munkatársa tanulmányúton járt az Egyesült Államokban. Melnyikov igazgató Kanadába készül, egy évvel korábban két kanadai tudós már volt Jakutszkban. Tudományos kapcsolataik széles körűek. Még hazánkból is érdeklődnek az örök fagy problémái iránt, mert — mint az igazgatóhelyettes mondotta — valamikor Közép-Európát is jég fedte, s bizonyos ásványi lerakódásokat csak az örök fagy törvényszerűségeinek ismeretében lehet megfejteni.

Még egy érdekes kép az igazgatói iroda falán, az örök fagy elterjedését ábrázoló térkép kiegészítője. A Jana folyó partjának rajza arról a szakaszról, ahol a víz lemosta a partot, s feltárta az örök fagyban álló sziklatömböket. A hatalmas jégcsapok a talajnak mintegy felét alkotják, s a közöttük levő kőzetek körülbelül ötven százalékban jeget tartalmaznak.

— Mielőtt közelebbről is megismerkednének az örök faggyal, ha van kedvük, nézzék meg laboratóriumainkat — invitál az igazgatóhelyettes.

Az örök fagy szinte misztikus problémái a laboratóriumokban górcsövekben és elektronikus számítógépekben, mérésekben és grafikonokban oldódnak fel. Így követik nyomon azt a lassú, talán csak a vízmosás kitartó, szabad szemmel nem észlelhető aprómunkájához hasonlítható folyamatot, melyet az északi és északkeleti részeken évezredek alatt megindult olvadás hatása jelez: a talaj megereszkedett, sok helyütt 15—20 méterrel süllyedt, medencék, tavak keletkeztek.

Rendkívül aprólékos számításokat végeznek az egyik laboratóriumban, a hidraulikus integrátor mellett. A talajok hőtartalmát vizsgálják. Az átfagyott talaj tulajdonságai a víz áramlásának törvényszerűségeivel határozhatók meg. A talaj ellenállása megfelel bizonyos vízellenállásnak, amit a górcsövekben levő különböző magasságú vízoszlop jelez. A méréseknek megfelelően rajzolódnak be a jelek a hosszan kiterített grafikonba. Így folyik a munka: egy gát hőállapotának kiszámítása, annak pontos meghatározása, hogyan lehet a felduzzasztott vízzel a szomszédos rét rendszeres öntözését biztosítani.

A következő teremben hatalmas kapcsolótábla, éppen olyan bonyolult, mint egy erőmű központi kapcsolóterme. Itt az elektromos és hővezetés viszonyát mérik. Beérkezett adatok alapján megállapítják, hogy egy folyómeder vagy tó alatt hogyan fog megolvadni a talaj. Itt számították ki az örök fagy honában a Viljuj folyón épülő első vízerőmű vízgyűjtőjének olvadási fokát is.

A harmadik teremben analógikus számítógép, az építmények körüli és alatti fagyott talaj hőmérsékletének meghatározására. Az északi vidékeken föld alatti hűtőházakat építenek, melyek nemcsak a nyári meleg, hanem az erős téli fagy ellen is védenek. E gépekkel határozzák meg, szükség van-e mesterséges hűtésre, vagy elegendő-e bizonyos körzetekben a mesterséges hideg.

Kis faház az intézet udvarában, itt lehet leszállni az örök fagy birodalmába.

— Kabátot ne vegyünk?

Vattakabátot és prémsapkát vártam, mert kiskabátban voltunk mindannyian. Az igazgatóhelyettesen nyáriasan könnyű ruha.

— Kabátot? Nem szükséges. — 3 fok van lent. Télen oda járunk melegedni.

Meredek falépcsőn lépegetünk óvatosan lefelé. A fagyott homok — valamikor a Léna medre volt itt — ezüstösen csillog, az egyik oldalon jégfal. Tíz méter mélyen, a műszeres polcokkal telt, föld alatti laboratóriumban — 3,2 fok a hőmérséklet, tél és nyár között csak 0,5 fok a különbség. Az előbb hallott tréfa valóság lehet télen. Amikor kint — 50—60 fok van, valóban felmelegedhet, aki ide leszáll. Mi viszont kissé didergünk, de máris indulunk tovább, egy még meredekebb lépcsőn 5 méterrel mélyebbre. Tágas tárnába érkezünk, melynek falán a reflektorfényben ezüstösen csillog a megfagyott pára. Itt télen-nyáron — 2,8 fok a hőmérséklet. Ha sötétebb lenne a falak csillogása, szénbányában érezhetnénk magunkat. Meghajolva kell járnom, ha nem ügyelek, beverem a fejem a jégkeményre fagyott homokfalba. A sarokban bányaácsolat. A reflektorok fényéből kilépő emberek árnyéka hosszan elnyúlva vetődik a falra. Van valami ebben a tizennyolcszor húsz méteres helyiségben — ezüstös csillogás, árnyak játéka, reflektorfényben, pászmákban úszó lehelet, gerendákról függő súlyok — az alkimisták műhelyeinek hangulatából. Pedig igen gyakorlatias kísérleteket végeznek. Azt tanulmányozzák például, milyen terhelést bírnak ki az örök fagyba épített cölöpök különböző típusai, hogyan áramlik a folyadék a fagyott talajba fektetett csövekben. Annyit megtanulok, hogy az örök fagynak nemcsak hátrányai vannak, hanem előnyei is, s ezek kihasználása is az intézet feladata. Homokra építeni nem lehet, fagyott homokra azonban igen. Keménnyé fagyott homokrögök roppannak a lábam alatt, ahogy azokat az öt centiméter átmérőjű lábazatokat kerülgetem, amelyekkel a beton és a fagyott talaj szilárdságát hasonlítják össze.

A fagy örök itt, de a titkait kutató, föld alatti laboratóriumok lassan elavulnak. Újakat építenek, tizenegy méter mélységben, ahol kompresszorokkal minden hőmérséklet előállítható — 40 fokig.

Az örök fagy föld alatti birodalmából a világűr birodalmába, az Űrfizikai Kutatások Intézetébe érkeztünk. Safer professzor, a kutatóintézet vezetője fogad bennünket.

A professzor szobája megtelik orosz és jakut tudósokkal, a laboratóriumok vezetőivel. Magyar tudóstársaikat és barátaikat emlegetik szeretet-

tel, Somogyi professzort, Jánossy Lajos akadémikust és Tihanyt, „a Balaton legszebb helyét", ahol 1963-ban kozmikus sugárkutatási konferenciát tartottak, s ínycsiklandozóan beszélnek a szegedi halászléről. A bemutatkozás zavara pillanatok alatt feloldódik. Nyikolszkij kandidátus a táblához lép, s rövid magyarázat közben gyorsan írja a számokat... a 10^{13}—10^{16} elektrovoltos területet tanulmányozzák, feltételezik, hogy 10^{18}—10^{20} erősségű jelenségekkel is foglalkoznak majd. Valószínűleg a világ legnagyobb gyorsítóberendezését fogják elkészíteni, nagyobbat, mint ami jelenleg az Egyesült Államokban van. Igaz, Ausztráliában még nagyobbat terveznek. De remélik, hogy a jakutszki lesz a világon a legelső.

Miért éppen Jakutszkban végzik ezeket a vizsgálatokat?

Az éghajlati viszonyok itt kedvezőek. Nagyok a hőmérsékleti ellentétek, s az atmoszféra nem igen viharos. Egyre inkább törekszenek észak felé, mert ott másfajta kozmikus sugarakat tanulmányozhatnak. Északon más a mágneses anomália. Az északi fény különlegességei, a mágneses mezők hatnak a rádióhullámokra. Sarki kutatóállomást létesítettek Tyiksziben, ahol a Nap és a Föld kölcsönhatását tanulmányozzák. Jakutszk körül is van néhány ilyen állomás. A Föld körüli és az űrtérség, az elektromágneses viszonyok vizsgálatát, a Föld közelében és a felső atmoszférában levő változások mérését földi műszerekkel és szputnyikokkal végzik. Állandó mérések szükségesek, s ezekhez rendkívül pontos, biztos, nagy teljesítményű gépek kellenek, amelyeket saját laboratóriumukban készítenek.

Safer professzor irodája szinte kitágul, hiszen ettől az íróasztaltól 170 embert igazgat — egyharmaduk tudományos munkatárs —, állandó kapcsolatban van a sarkköri állomással, ahonnan jégtáblákról megfigyelő léggömböket indítanak, a szputnyikokat felbocsátó központtal és a világűrrel. Az általa szerkesztett műszerek mérik a Földre zúduló különböző energiájú kozmikus részecskéket, ő tervezte azt az irodája fölötti toronyban levő ASZK 1 jelzésű, gömb alakú, lábakon álló ionizációs kamerát, melynek adatait film rögzíti, és ahol skála mutatja a kozmikus sugarak intenzitását. Ebből a műszerből mindössze három példány készült, az első itt Jakutszkban, a másik kettő Moszkvában és Pekingben van.

Teleszkópok működnek a föld alatt, melyekkel különböző mélységekben a földfelszín alá betörő sugárrészecskéket tanulmányozzák. Óránként in-

dul az elektronikus számítógép és perforált szalagon rögzíti a beérkezett adatokat. A különböző energiájú sugarak tanulmányozásából a mágneses tér erősségére következtetnek. A munkatársak többsége a jakutszki egyetem hallgatóiból kerül ki.

A maximális energiájú sugarak részecskéinek tanulmányozása összszövetségi jelentőségű vállalkozás 1963 óta. A fényjelenségeket fotokatóddal veszik fel. A megfigyelőhálózat 25 négyzetkilométerre terjed majd ki.

— Ismerik a Friedmann-féle elméletet? — kérdezi tőlünk váratlanul Kraszilnyikov a második laboratórium vezetője. — Már 1923-ban megmondta, hogy az egész galaktika pontokból áll, és Einstein relativitás-elmélete 1925—1926-ban ezt a tételt be is bizonyította.

Papírt vesz elő zsebéből és a szcintillátor üveglapján rajzolgat:

— Metagalaktika — százmilliárd Naphoz hasonló csillag, százezer galaktika... Nagyon divatos probléma, kozmológiai világnézeti kérdés, sokan érdeklődnek iránta. Moszkvában, Helsinkiben, Tokióban találkoztam Somogyi professzorral. Rendkívül nagyra becsülöm a munkáját, mindketten azonos témakörrel foglalkozunk. Nagy terület, száraz éghajlat kell hozzá, ez nálunk megvan, akárcsak Ausztráliában. Ott szép eredményeket értek el, de mi sem maradunk le mögöttük. Itt van a gyorsítóberendezésük terve. Még az ő tervükről sem döntöttek. A mienk talán még modernebb lesz. A kormány érdeklődik munkánk iránt. Jöjjenek el néhány év múlva, majd meglátják.

A sztratoszférai és a sztratoszférán kívüli kutatások laboratóriumának főmérnöke jakut, mérnöke odesszai. A műszerészek csaknem kivétel nélkül a jakutszki rádiótechnikumot végezték. A „házilag készített" műszerek társai korábban már megjárták 500 kilométer magasságba emelkedő vertikális geofizikai rakéták berendezéseként a világűrt. A beépített csövek félfordulatot végezve számolják a kozmikus sugarakat, az adatokat rádió továbbítja a Földre.

— Ilyen műszereket használunk azokban az oxigénnel töltött léggömbökben is, amelyeket az Északi-tengeren jégtáblákról engedünk föl a sztratoszférába. Beváltak.

Gyémántváros a tajgában

Őszintén szólva nem sok kedvünk volt Mirnijhez, a gyémántvároshoz. Pedig amikor még Budapesten bekerült az útitervünkbe, nagyon számítottunk rá. De Jakutszkban már másként alakult a helyzet. Megtudtuk, hogy Mirnijbe repülőgépen is négyórás az utazás, és egy nap alatt kell megtenni. Mennyi időnk marad a gyémántvárosra? Nem is szólva arról, hogy még minden idegszálunkban éreztük a habarovszk—jakutszki tizenegy órás fárasztó utazást.

A területi pártbizottság osztályvezetője, akivel a tervünket megbeszéltük, kicsit meghökkenve nézett ránk:

— Itt járnak és nem nézik meg a gyémántbányát? Hiszen Jakutföld gyémánt nélkül elképzelhetetlen.

S már vette is a telefont, s hívta az Aeroflot helyi kirendeltségét:

— Van közvetlen járat Mirnij és Krasznojarszk között? Igen? Köszönöm.

Letette a kagylót.

— Nem kell visszajönniük Jakutszkba. A repülőgép reggel 5 óra 30 perckor indul, Mirnijben tölthetik az éjszakát, másnap reggel mehetnek tovább Krasznojarszkba. A jegyüket becseréltetjük. Rendben van?

— Igen.

Mintha az idő is kedvezni akart volna, másnap fagyos, de tiszta volt a reggel. Jakutszk még alig ébredezett, amikor gépünk elindult. A Léna vonalán szálltunk, lent zöldesbarna domborművű hegyvonulatok, a folyó túlsó partja levágva, a szentgyörgyhegyi bazaltorgonákra emlékeztető sziklák. Azután déli irányban feltűnt s hosszan kísért végig útunkon a közép-szibériai hegyvidék havas vonulata.

Az első „megállóig", Olekminszkig 1 óra 20 percet repültünk, s nem láttunk magunk alatt egyetlen épületet sem. Újabb 45 perc s leszállunk Lenszkben. Ragyogó kék ég, a repülőtér faállomás egy tajgai tisztáson. Mínusz 1 fokban kellemesen sütkérezünk a napfényben. Lenszk, a gyémántvidék báziskikötője, valahol a fák mögött rejtőzködik.

Mirnijhez közeledve már a repülőgépről feltűnik a külszíni fejtés. Exkavátorok, zöldes föld, pocsolyák, faházak, beljebb modern épületek.

Távolabb salak- és homokhegyek. Ahogy leszállunk, mindennek friss a színe, új a szaga. Míg előteremtik bőröndjeinket, irodájába tessékel a repülőtér egyik tisztje. Olyan, mint az egykori híres hollywoodi filmszínész, Clark Gable repülőegyenruhában.

Előkerülnek a bőröndök, autóval indulunk a városba. Meddőhányók mellett haladunk. Ez az, ami a gyémánt tartalmú kimberlitből megmaradt.

A háttérben kocka alakú épület fénylik ezüstösen. De nem arra megyünk, befordulunk a városba. Emeletes fa- és kőházak, pezsgő forgalom, dömperek, teherautók, taxik. Ez a Moszkovszkaja ulica, a Leningradszkaja ulica, magyarázza kísérőnk. Valamikor csak vágás volt a tajgában, melyet moszkvaiak és leningrádiak irtottak.

— Ez pedig a kis szálloda — mondja, amikor gépkocsink földútra kanyarodva megáll egy faház előtt. „Kis szálloda"? Milyen lehet Mirnijben, ebben a néhány éve született városban a „kis szálloda"?

Hamar meggyőződhettünk róla, hogy igen kellemes. Belépéskor papucsok várnak az ajtónál, remekül berendezett, háromszobás kis faház, perzsaszőnyegekkel, szamovárral, világvevő rádióval. Alighogy felfrissülünk a hideg-melegvizes fürdőszobában, jön a házvezetőnő és érdeklődik, mit készítsen ebédre-vacsorára.

— Mit lehet?

— Amit parancsolnak.

Gyorsan megegyezünk, hiszen bennünket a gyémánt érdekel. Bár bizalmatlanságunk még nem oszlott el egészen. A város érdekesnek ígérkezik, de mit láthatunk a végtermékből? A gyémántot hét lakat alatt őrzik, s egyébként sem itt dolgozzák föl. A gyártási folyamat pedig aligha érdekes.

A külszíni fejtésnél kezdjük. A hatalmas tölcsért, melynek hossztengelye 400, a rövidebb 300 méter, lépcsőzetes rétegekben fejtik körül. Egy-egy lépcső 15 méter magas. A gödör alján fúrógépek, kosaras traktorok dolgoznak. Robbantással fejtik ki a mészkőből, agyagos talajból álló hegyoldalt, melyből zöldesbarnás sávokban válik ki a kimberlit. A fúrógépek a következő robbantást készítik elő, melyet most csak Szofiadnyin verse idéz:

Felrobbant
a csend,
A por —
égre tör.
Rög
rögöt
gyötör.
A föld
szerte
hull —
A lég
lángra gyúl.
Robbanások.
Minden zilált.
A füstöt napfény
töri át.
A légben már
csend mennydörög.
A Béke kráter
Békén füstölög.

Mi történt addig, míg az első robbanás megrázkódtatta a Béketölcsért?

Először 1869-ben találtak gyémántkristályt az Urálban. A rendszeres gyémántkutatás azonban — ugyancsak az Urálban — csak a XX. század harmincas éveiben kezdődött meg. 1938-ban Perm körzetében több, nem túlságosan gazdag gyémántmezőt fedeztek fel, a háború idején tárták fel őket. Az iparnak azonban ennél sokkal több gyémántra volt szüksége.

A legenda és a tudomány a szibériai tábla felé mutatott. Régi jakut legendák szóltak a „tüzes kőről", s a harmincas évek végén két szovjet geológus, Vlagyimir Szobolev és Alekszandr Burov elméletileg is megalapozta a kutatás irányát.

„... ha Dél-Afrikáról beszélünk, a dél-afrikai területre leginkább a szibériai táblának a Jenyiszej és a Léna folyó közötti vidéke emlékeztet... különös figyelmet kell szentelni a gyémántkutatásnak Norilszk környékén és a Viljuj mentén" — írta 1940-ben Szobolev.

A sebes jakutföldi hegyi folyó, a Viljuj völgyében 1947-ben megkezdődött a kutatás. Két év múlva már-már úgy látszott, hogy a sikertelenségek miatt más vidéken folytatják a munkát, amikor Fajnstein, az egyik kutatócsoport vezetője egy Viljuj menti kis faluban táviratot kapott: „Megdöglött a jávorszarvas." Fajnstein mérgelődött: mit érdekli őt, hogy megdöglött a jávorszarvas. Csak amikor a második távirat érkezett, jött rá, hogy ez a nagy titokban kutató expedíció jelmondata arra az esetre, ha gyémántot találnak. A lelet nem volt jelentős, de folytatták a kutatásokat a Viljuj völgyében. Az expedíció három tagja Lenin-díjat kapott. Fajnstein most tudományos munkatárs Irkutszkban, Belov az Urálban keres gyémántot, a harmadik, Szokolov is elkerült a szibériai gyémántmezőkről.

A következő évben indult útjára az amakai expedíció. Amaka jakutul medvét jelent, így hívták Jakutföld egyik területi központját. Négy évig kudarcok és kisebb sikerek kísérték a munkát. 1954-ben egy fiatal geológusnő, Popugajeva, aki a gyémánt kísérőkőzetének, a vörös színű piropnak a nyomán végigkutatta a Kengurjah patak völgyét, megtalálta az első kimberlittölcsért. Popugajeva Lenin-rendet kapott.

Fajnstein expedíciójának tagja volt Jurij Habargyin, ugyancsak Lenin-díjas, Mirnij vezető geológusa.

Habargyin 1948-ban kezdte a gyémántkutatást Jakutföldön. Nagyon nehéz idők voltak ezek. Ahogy a fagy felengedett, vitorlás hajókon indultak útnak a sebes folyókon. Heten vállalkoztak arra, hogy átkelnek a Viljuj legveszélyesebb zuhatagán, az Ulah Hanon. E vállalkozás rendkívül kockázatos volt, de a kockázat hozzátartozik a geológus foglalkozásához. Egy csónak tatja letörött, de túljutottak a zuhatagon. Gyémántot azonban nem találtak.

Teltek az évek, a geológus hétköznapok évei. Derékig süllyedtek mocsarakba, szúnyogfelhőkkel küzdöttek. Semmit nem találtak. De hallottak Popugajeva sikeréről és folytatták a kutatást.

1955 nyarán geológuscsoportok tucatjai keltek útnak. Habargyin a 132. számú térképező csoporttal délnyugatra indult. Ezt a körzetet sokáig nem tartották „perspektivikus"-nak. De két évvel korábban Natalja Vlagyimirovna Kind geológusnő egy kis tajgai patak torkolatától 50 kilométerre a part menti lejtőn gyémántokat talált, s Popugajeva felfedezésével egy

időben folytatta a munkálatokat. A 132. számú csoport térképezte fel ezt a körzetet, ahol nem volt út, még vadcsapás sem, csak sűrű, áthatolhatatlan tajga. S a csoportnak mégis át kellett hatolnia. Egy jakut kolhozból szereztek kajurokat — kísérőket — és rénszarvasokat. Három geológus, két munkás, öt jakut kísérő, hetven rénszarvas — ebből állt a csoport. Telephelyükről június 10-én indult el az első csapat, Jurij Habargyin, Jekatyerina Nyikolajevna Jelagina, Vlagyimir Petrovics Avgyejenko geológusok, Innokentyij Nyikoforovics Ijelev, a jakut kísérő és két munkás. Tizenöt rénszarvas állt rendelkezésükre.

A második napon egy tajgai folyóhoz értek. Elindultak a parton. Minden 500 méteren talajmintát vettek. A mederlerakódásban gyémántra és piropra bukkantak.

Habargyin bizakodott:

— A piropok nyomán fogjuk keresni a kimberlittölcsért. Meglátjátok, ma vagy holnap megtaláljuk, és „Mir"-nek nevezzük majd.

Harmadnapra már 30 kilométerre voltak a telephelytől. A folyót kutatva egy völgybe értek. Sekély patakocska folydogált itt. Letáboroztak, s a geológusok hozzáláttak a völgy felkutatásához. Jelagina a patak medrében, Habargyin a bal parton, Avgyejenko a jobb parton haladt. Habargyin egy rókalyukra bukkant és nem hitt a szemének. A rókalyukban zöldessárga föld: kimberlittölcsér.

Az első kapavágásokra a humusz vékony rétege alól zöldesbarna, szétporlott kimberlit bukkant elő.

Egyszerre elmúlt a fáradtságuk, s bár esteledett, munkához láttak. Kis próbaárkokat ástak. Egész éjjel dolgoztak. Egy kimberlitdarabban gyémántkristályt találtak. Reggelre körvonalazták a tölcsért s berajzolták a térképre. Habargyin lehántotta a tölcsér közepén álló magas fának a kérgét, s ceruzával fölírta:

Mir tölcsér
Amakami expedíció
132. számú csoport
1955. VI. 13.

A völgyet ma Habargyin völgynek nevezik. A tölcsért úgy ahogy Habargyin felírta a fára, Mir, vagyis Béke tölcsérnek. A Magyarországnál

nagyobb körzetnek — ma mirniji körzet — akkor összesen 1000 lakosa volt, most 38 000. A tölcsérből, melyet a 132. számú expedíció azon az éjszakán körvonalazott, eddig 13 millió köbméter meddőt termeltek ki, s ki tudja, mennyi gyémántot. Ha elérik a 300 méteres mélységet, áttérnek a föld alatti fejtésre. 1200 méterre már lefúrtak, ott is van gyémánt. Ahogy Mirnijben mondják: még a dédunokáknak is jut...

Szabad szemmel a gyémánt nemigen látszik. Ámbár előfordult már, hogy egy exkavátorkezelő csak úgy felemelt egy darabot a földről. Mégpedig nem is kicsit. 45 karátost.

— És mi történt?

— Mi történt? Beadta.

— Jutalmat kapott?

— Nem. Nem is kért. A gyémánt ott volt, valakinek meg kellett találnia. Feljegyeztük, hogy Korabljev exkavátorkezelő munka közben 45 karátos gyémántot talált. Marija Konyonkina séta közben egy 106 karátost fedezett fel. Ez már egészen szép darab. Elneveztük Marijának.

Nem várnak pénzt a gyémántért.

Mirnij fiatal város, 1957 februárjában a jakut gyémántmezők feltárására alakult Jakutalmaz trösthöz 19 embert irányítottak a jakutföldi aranybányákból, az Uralalmaz 12 szakembert küldött, s még 20 érkezett a Léna és az Amur vidéki bányákból. Őket követte a jakutföldi kommunisták egy csoportja, majd moszkvaiak és leningrádiak jöttek. Március 8-án a tröszt hozzákezdett Mirnij város építéséhez. Május elsejét abban az évben az első kétlakásos ház átadásával ünnepelték. Nem kőművesek, ácsok építették Mirnij első lakóházát. Július 17-ére elkészült a repülőtér. Két év múlva Mirnij munkástelepből város lett. 1960. szeptember 27-én a mirniji vállalatok villanyt kaptak a Lenszkben felépített villanyvonatokból.

Fiatal ez a város. Lelkes emberek építették, lelkes emberek dolgoznak itt, akik a várost a magukénak vallják, s igen jól keresnek.

Az amerikai Oppenheimer szerint olyan költséges Mirnij feltárása, hogy az ide vezető utakat akár gyémántból lehetne kirakni. Ez a kijelentés túlzás. A szovjet iparnak szüksége van gyémántra és a befektetés megtérül.

 Andrej Fjodorovics Galkin, a területi pártbizottság titkára szerint „a

KÉSZÜL AZ ETERBESZ, A RÉNSZARVASBŐR CSIZMA

HÚSZTONNÁS MARKOLÓGÉPEK KIMBERLITET,
GYÉMÁNT TARTALMÚ KŐZETET RAKNAK A TEHERAUTÓKRA

HOLDKRÁTERHEZ HASONLÍT A MIRNIJI GYÉMÁNTBÁNYA KÜLSZÍNI FEJTÉSE

FAGYKUTATÓ LABORATÓRIUM JAKUTSZKBAN A FÖLD ALATT...

MÁSFEL KILÓ NYERS GYÉMÁNT A MIRNIJI BÁNYÁBAN

CSISZOLATLANUL IS ÉKKŐNEK HAT A NYERS GYÉMÁNT

fejlődés nem volt zavartalan. A mesterséges gyémánt előtérbe helyezése gátolta a fejlődést. Egy időben csökkentették a költségvetést és késleltették a fontos építkezések átadását. A helytelen tervezés miatt Mirnijnek ma sincs kielégítő építőipari bázisa. A szovjet tudósok által felfedezett mesterséges gyémántelőállítás nem akadályozhatja a mi munkánkat. Gyémántból még távolról sem tudjuk kielégíteni az ipari szükségletet. A tudomány és technika fejlődésével a legérzékenyebb műszerekben, különleges keménységű alkatrészek aprólékos kidolgozásában, a gyors fúrásokban növekszik a Szovjetunió és a szocialista országok vállalatainak, üzemeinek igénye. Ilyen viszonyok között a mesterséges és a természetes gyémánt nem versenytársak, hanem édestestvérek, egyik a másikat kiegészíti. A mesterséges gyémánt jól felhasználható a csiszolásban, de vágásban és fúrásban nem pótolhatja a természetest. S ezenkívül az eredeti briliáns szilárd valuta."

A gyémánttermelés növekedése rendkívül gyors volt. A „felfutás" idején, a hétéves tervben 16,9-szeresére növekedett, a jelenlegi ötéves tervben 5,9-szeresére emelkedik. A gyémántipari befektetések gyorsan megtérülnek, minden karát 20—200 rubelt takarít meg a népgazdaságnak.

Mirnij legnagyobb befektetése a „Jéghegy a tajgában", vagy prózai néven: a Hármas Üzem. Ez az ezüstösen fénylő, kocka alakú épület már érkezésünkkor feltűnt. Egy találékony újságíró nevezte el jéghegynek. Lehet, hogy télen járt itt. Tavasszal olyan a színe, mint az olvadt ezüsté, szerényen, lágy szikrázással csillog a zöld-fehérbe öltözött fiatal erdőben. Ezüstös csillogását az alumíniumlemezektől kapta, melyeket Irkutszkból repülőgépen szállítottak ide. Ez a legegyszerűbb szállítás. A Léna Mirnijtől 235 kilométer, onnan a vasút még 1000 kilométer. S a folyó csak három hónapig hajózható. A legegyszerűbb szállítóeszköz tehát a repülőgép.

Nem luxus-e ez a hipermodern, talán azt is mondhatnám, világkiállításra kívánkozó építmény a jakut tajgában? A műanyaggal szigetelt alumíniumborítás igen praktikus, rendkívül szilárd, hőálló. Lehet, hogy akkor is luxus. De a mirniji Hármas Üzemet éppen úgy jelképnek éreztem, mint az Úttörőpalotát Juzsno-Szahalinszkban. Mintha mind a kettő azt akarná kifejezni: ilyen lesz Szibéria.

A Béke tölcsértől a „jéghegyig" kitűnő műút vezet, 25—27 tonnás bil-

lenőkocsik szállítják a kimberlitföldet. A gyárat — az örök fagy miatt — sziklára kellett építeni, s így nem volt könnyű kiválasztani a helyét. Most, a városon kívül úgy vonz maga felé minden tekintetet, mint Brüsszelben az Atomium ultramodern építménye.

A billenőkocsik egymás után állnak meg a gyár főbejáratánál levő két hatalmas aknatoroknál s öntik ki terhüket, ugyanolyan szakszerűen és szenvtelenül, mint néhány száz méterrel arrébb a meddőt, vagy a csernisevszkiji vízerőmű építkezésénél az őrölt szikladarabokat vagy a kavicsot. A tölcsértől a dúsítóig nyitott kocsiban utazik a gyémánt. Nemsokára áttérnek az elektromos targoncákra, mert télen a teherautók füstje leszorul a tárnába.

A gyár nemcsak külsejében, de belül is rendkívül modern. De van benne valami ridegség. A kihalt csarnokokban zúgó-dohogó 500 tonnás bunkerek, 200 tonnás őrlőmalmok, a nagy erővel zuhogó vízsugár, a modern, teljesen automatizált nagyüzemi berendezések, melyekkel a negyedszáz tonnás billenőkocsikkal érkező zöldesbarna masszából valahol, a folyamat végén kibukkannak a gyémántszemek, mindez nagyméretű, impozáns — de hiányoznak az emberek.

Az aknán keresztül, amelybe a billenőkocsik öntik terhüket, a durva darabolóba kerül a kimberlitföld. Innen 250—300 milliméter átmérőjű darabok jutnak tovább a finomdaraboló 500 tonnás bunkereibe, onnan a golyós őrlőmalom 200 tonnás hengereibe, melyekben kisebb-nagyobb golyók súrolják, ütik-lökik a bekerült kőzetet, hogy lefejtsék a gyémántról felesleges útitársait. E módszer igen sok, napi 30 000 tonna vizet kíván. Az egyik oldalon futószalagon kis sárga szemcsék formájában ideszállított anyagot, melyet egy automatikus mérleg lemér, a másik oldalon óriási erővel fecskendezi ki a vízsugár. Innen az egyre tisztuló anyag tovább kerül a szemcsésítőbe, ahol zsírzó választja el kísérőkőzeteitől a gyémántot s lumineszkáló berendezés azonosítja.

A folyamat egyszerűnek látszik, mert teljesen automatizált, s mégis titokzatos. Csak hatalmas aknákat, zöldesszürke malmokat, sárga iszapot, gejzír módjára fecskendező vizet látunk. Minden hatalmas és nagyvonalú, s tudjuk, de nem látjuk, hogy ennek az egyszerűnek látszó bonyolult s minden mozzanatában tonnákkal mérhető folyamatnak a végén megszületik a milligrammokban mért gyémánt. Szverdlovszkba és Nov-

gorod ősi városába kerül. A szverdlovszki briliánscsiszoló üzem hatalmas, mint a „jéghegy" a tajgában. Óriási, percenként 3000 fordulatot végző, mesterséges gyémántporral borított korong alatt válik a gyémánt briliánssá. Ehhez egy 1 karátos gyémántkristályon nem kevesebb, mint 57 felületet kell kiképezni. Pedig egy karát mindössze 200 milligramm. A gyémántüzem tapasztalt mesterei 100-nál is több felületet tudnak egy ilyen apró gyémántszemen csiszolni. S ha az 1 karátos gyémánt nem ékszerbe kerül, hanem ipari felhasználásra, 500 kemény öntvényből készült esztergakést lehet finomítani vele, vagy 3000 csapágyat készíteni szintetikus korundból vagy 10 000 négyzetcentiméter kvarcot szétfűrészelni vagy 1 millió méter ablaküveget vágni. Ha pedig fúrófejnek használják, tíz-tizenötszörösére növelhetik a fúrás gyorsaságát.

És mindez innen indul ki, az Irjelah folyó völgyéből, ahol 1955-ben Habargyin geológus egy rókalyukban felfedezte a kimberlit-tölcsért, ahol felépült a „jéghegy" a tajgában, ahol megalapították a szovjet gyémántipart.

A Mirnijből Csernisevszkijbe vezető műút mentén a „Na Ajhál" (Ajhál felé) feliratú tábla csapást jelez a tajgában. Ez még csak téli út, a műút a Csernisevszkij vízerőmű gátján keresztül vezet majd.

Ajhál jakut nyelven dicsőséget jelent. A Dicsőség felé vezető geológus felfedező út nagyon nehéz volt. A legnehezebb az amakai expedíció történetében.

Vlagyimir Tyimofejevics Izarov geológus az északi sarkkörön túl, a tundrában kutatott olajat. A Béke tölcsér felfedezésének évében érkezett Jakutföldre, s bízott abban, hogy egy újabb gyémántvárosra talál. Ugyanolyan makacsul hitt elképzelésében, mind Kind geológusnő, akinek elméleti munkája és kitartása alapozta meg Habargyin expedíciójának sikerét. Izarov bízott a Fekete Fennsíkban. Minden jelzés a Szokszoloch folyó felé mutatott. De nyolc évig hiába kutattak. Izarov is már negyedik éve várt a sikerre — hiába. S nyolcévi eredménytelen kutatás után számolnia kellett azzal, hogy a Fekete Fennsíkon, melynek a megostromlására indultak évről évre, amint elolvadt a hó, beszüntetik a kutatómunkákat. Ezúttal még megkapta az engedélyt, de az expedíció vezetőivel folytatott megbeszélésekből valószínűnek látszott, hogy utoljára.

A 213. számú csoport elindult. Akár esett az eső, apró, ragadós csep- 115

pekben vigasztalanul, akár perzselt a nap — s tavasz múltával igen erős a napsugár az örök fagy honában —, 30 kilométert tettek meg naponta, s 50 méterenként vettek talajpróbát. Éjjel pedig kiszedték a négy bőröndből a napi zsákmányt, s az amakai expedíció legkitűnőbb geológiai térképezőjének, Szergej Lagerevnek a segítségével összerakták a bejárt körzet térképét. Így dolgoztak Habargyinék is, csak nem ilyen aprólékosan. Ők csak 500 méterenként vették a próbát, s végül nekik sikerült. Pedig őket is kudarc fenyegette.

A Szokszoloch völgyében gyémántnak kell lenni. Arra vonul a piropok vonala, s piropok nyomán haladva fedezte fel Popugajeva a Zsarnyica tölcsért, s Habargyin a Mirt.

De amint kiértek a Szokszoloch völgyébe, a piropok vonala megszakadt. Kutattak, de hiába. Az egész nyár kárba veszett.

Egyik este Zsenya Csornyij geológus egy társával nem tért vissza a táborhelyre. A tábor nem tudott nyugodni. Helikoptert kellene segítségül hívni. De Dardin, az a település, ahonnan táviratot küldhetnének — több mint 100 kilométerre van.

Már pirkadt, amikor Izarov sátrába beesett Zsenya Csornyij. A szó szoros értelmében beesett, a kimerültségtől már nem tudott lábra állni. De annyi ereje még volt, hogy a hátizsákjából néhány sötét kőzetdarabot kotorjon elő. Izarov a ponyvából kivágott „ablak" felé tartotta.

— Kimberlit! Honnan?

Zsenya Csornyij és geológus társa előtte való nap térképezés közben néhány kimberlithez hasonló követ talált. Mit csináljanak? Az ásáshoz segítség kellene — a dinamit gyorsabb. De a dinamitot 15 kilométerre, a sátrukban hagyták. Visszarohantak — 30 kilométert rohantak a tajgában — és robbantottak. A tölcsér mélyén gyémántkőzet fénylett. Sokáig üldögéltek s nézegették. S közben erőt gyűjtöttek a visszainduláshoz. A tábor 40 kilométernyire volt.

Mikor Zsenya Csornyij kinyitotta a szemét, Izarov állt mellette.

— A kimberlitben nincs gyémánt. De a kutatást folytatjuk. Ez a Szokszoloch felé vezető vonal vége. A számítás helyes.

Beköszöntött az ősz, s az ősszel együtt a fagy. A kutatócsoportok visszatértek a bázisra, de Izarov csoportja a tajgában maradt, s berendezkedett a télre, már amennyiben a 60 fokos hidegre sátrakban be lehet

rendezkedni. December végén Borisz Afanaszjev, Alekszej Rukavisnyikov és társaik az Ilmenyitovij patak partján verték fel a sátrukat.

Idézzünk Afanaszjev naplójából:

„December 20.

Dermesztő hideg. Alik Krucsek és Aljosa Makovkin Izarov utasítására próbát vett. A próbában gyémánt volt. Kunyhót építettünk a közelben, vizet melegítünk, hogy a kőzeteket mossuk. A föld olyan, mint a gránit.

Január 4.

Köszöntöttük az Újévet. A hangulat nem volt valami jó. Kimberlit még most sincs. A munkások összeroskadnak a fáradtságtól. Zsenya Csornyij a légi felvételek alapján megállapította, hogy a tölcsérnek a mi partunkon kell lennie. Két kutatóárkot ástunk, de kimberlit sehol.

Január 10.

Szörnyű fagyok. A fiúk jól tartják magukat. Senki sem panaszkodik. Négy kutatóárkot ástunk. Kimberlit nincs.

Január 17.

Úgy tűnik, közeledünk a célhoz. Vologya Uljanov, az egyik legjobb geológus ásványt hozott, galenitet, ami a nagy gyémántlelőhelyek közelében szokott lenni. Szergej Sztaricsenykov a hatodik kutatóárok ásását a part tetején kezdte meg.

Január 26.

Makovkin a part tetejéről cédulát küldött. Nincs ott semmi. Minden olyan furcsa; — 60 fok körüli hideg van.

Hurrá, hurrá! A hatodik kutatóárok gyémántkőzetbe harap! Kék, mint az Ojur tó, amikor tükröződik benne az ég. Megvan a tölcsér! Megittunk egy üveg fodormenta likőrnek nevezett mérget.

Február 13.

Képtelen dolgok történnek. Aljosa Harkiv egy próbából három gyémántot szedett ki. Én magam is széttörtem egy kimberlitdarabot és gyémántot találtam. Hihetetlen. Megtaláltuk a titokzatos kincset."

A hónap végén Izarovot váratlanul az expedíció főhadiszállására, Nyurbába hívták.

Izarov szó nélkül átnyújtotta a csoport munkájáról szóló beszámolót. Csumak beleolvasott, rácsodálkozott Izarovra, újra és újra elolvasta. Megvan a gyémánttölcsér.

És meglesz a gyémántváros. A második. Ajhál. Mirnijtől 500 kilométerre.

„A Jakut ASZSZK-ban a gyémántlelőhelyek feltárásában elért nagy sikerekért és bázisukon a hazai gyémántkitermelő ipar létrehozásáért a Szovjetunió Színesfémipari Minisztériuma Jakutalmaz Trösztjét Lenin-renddel tüntettük ki.

Moszkva, Kreml.

1966. május 16.

N. Podgornij,

a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa **Elnökségének** Elnöke

M. Georgadze,

a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének Titkára"

A Kettes Üzem az alumíniumlemezekkel borított hármas számú óriáshoz viszonyítva szerény, akárcsak Mirnij most épülő modern, emeletes iskolájához képest a város első házai. Az emeleten vakító fény fogad, film- és fényképfelvételekhez szolgáló reflektor egy világosító kezében. Az irodában az igazgató és két fehér köpenyes nő. Előttük három zacskó, amit lassan megnyitnak, s tálcákra öntik a gyémánthalmazt. Azt hiszem, a tálcák feketék voltak, nem emlékszem pontosan, mert elszoruló lélegzettel figyeltem a gyémántok csillogását a reflektorok fényében. Nézzük szabad szemmel és nagyítóval, káprázik a szemünk, pedig a gyémántok még nem is csiszoltak. Hidegen villognak, míg a két fehér ruhás nő mosolyog. S ajkuk még szélesebb mosolyra húzódik, amikor valamelyikünk megkérdezi:

— Mennyit érhet ez a gyémánt?

Az igazgató diplomatikusan válaszol:

— Ennyi gyémántot újságíró egy halomban még nem látott Mirnijben. S talán máshol sem, soha.

Még káprázik a szemem, amikor a repülőtéren a parancsnok jó utat kíván, s megnyugtat, hogy beszélt Krasznojarszkkal, estére van csatlakozás Mirnij felé. Éjfélkor már az északi sarkkör közelében járunk.

Amikor felemelkedő repülőgépünkből lepillantottam Mirnijre, a Hármas Üzem valóban úgy csillogott, akár egy jéghegy.

A májusi tajga pedig olyan üdezöld volt és hívogató, hogy az avatatlan azt hihetné, élvezet itt a mélyben gyémántot kutatni.

Északon semmi sem lehetetlen

A mirniji dácsában, szállásunk barátságos ebédlőjében ültünk, reggeli teánkat iszogattuk a sokféle harapnivalóval és az előttünk álló nap eseményeit latolgatva azon tűnődtünk, érhet-e még bennünket meglepetés a gyémánttal való találkozás után? Mit mutatnak még barátaink és vendéglátóink, akik olyan féltékeny szigorral osztották be az időnket, mintha attól tartanának, súlyos bűnt követnek el, ha valamit nem mutatnak meg az örök fagy országának emberi alkotásaiból?

— Ma felkeressük a Csernisevszkij vízerőmű építését — mondta Vecserin kollégánk. — Ez az első vízerőmű a világon, amelyet az örök fagy világában, mélyen átfagyott talajra építenek.

— Lehetséges ilyesmit felépíteni? — kérdeztük bizonytalanul, mert bár a jakutszki fagykutatók részletesen elmondták és tudományos alapossággal megindokolták az örökké fagyott földön végzett építőmunka lehetőségeit, műszaki képzelőerőnk már a vége felé közeledett.

— Északon semmi sem lehetetlen — mondta Pável Petrovics Vecserin.

Felkészültünk tehát az útra.

Levettük a kényelmes posztó mamuszokat, amelyeket napközben viseltünk, mert a dácsa házirendjéhez tartozik, hogy a tükörfényesre lakkozott padlóra cipővel nem szabad rálépni. A bejáratnál egy polc áll papucsokkal s egy láda, amelyet mi önkiszolgáló cipőtisztítónak neveztünk

el. A ládában mindenféle cipőtisztító szerszám. A lábbelik karbantartását mindenki maga végzi. (A szahalini szálló halljában ezen a ládán egy kis persely is volt, amibe mindenki bedobott két kopejkát a krémek és kefék használati díjaként.)

Hagyományos autókonvojunkat most egy GAZ terepjáró egészítette ki, jelezve, hogy kis csoportunk népesebb kísérettel utazik a nevezetes helyre. Útközben csak annyit árultak el, hogy az erőmű építkezése mintegy 100 kilométerre fekszik Mirnijtől, természetesen az örök fagy határán túl. Ezen a kiránduláson aztán megtanultuk, hogy az a munka, amelyet az örök fagy határán túl végeznek, kissé a lehetetlenség határán is túl fekszik, de hát Szibériában vagyunk, annak is északi területén, ahol semmi sem lehetetlen.

Az út, amelyen haladtunk, fokozatosan romlott. Hideg és fényes tavaszi nap ragyogott a fejünk felett. Az utat az őserdő kísérte volna, ha két éve le nem égett a környék egész erdősége. A kiégett tajga nyomasztó látvány, ha nem tudná az ember, hogy itt ez a néhány ezer hektár annyit sem jelent, mint amikor otthon, Magyarországon a kipattant szikrától a vasúti töltés oldalában leég a gyep és néhány fűzfabokor.

Megszenesedett fenyőnyársak, kormos fiatal nyírek látszanak az elhamvadt bokrok között. Az aljnövényzet már a következő évben kinőtt, de a fák nehezebben születnek újjá. Még komorabbá teszi ezt a látványt a szél pusztítása. A tűz megfosztotta a fákat természetes ellenálló erejüktől, s ahol még talpon maradtak, ott is rendet vágott a szél. E ritkás, félholt erdőn — mint valami mértani ábrán, vagy meteorológiai térképen — pontosan le lehetett olvasni az uralkodó szelek irányát. Amit a tűz és a szél ledöntött, azt a természet sietve feldolgozza. A ledőlt fák egy-két nyáron elkorhadnak, s a következő tavaszon már humuszként szolgálják az erdő újjászületését.

Fél óráig haladtunk ebben a kietlen világban, amikor elértük az első folyócskát, az épülő vízerőmű tápláló vízrendszerének előőrsét. Meredek sziklakanyonban rohant, a parton sértetlenül megmaradtak a fenyő- és nyírfák, így romlatlan tajga kísérte a habzó vizet, a sziklákat görgető áradatot. Május második felében jártunk, ami itt, északon, koratavasz. Az olvadás most töltötte fel a medreket, már a legtöbb folyó elérte a legmagasabb vízállást.

— Az a folyó, amelyre a vízerőművet építjük, a világ legváltozékonyabb folyója, már ami a vízmennyiségét illeti. Télen másodpercenként 5—7 köbméter vizet szállít, tavasszal 15 000 köbmétert, nyáron 12 000-et, ősszel pedig 4000-et. Ezt a folyót kell megszelídíteni s akkora víztárolóba zárni, amelyben könnyen elfér 33 milliárd köbméter víz. Ennyit kell tartalékolni a vízben szegény téli hónapokra, mert a gyémántvidék télen és nyáron, de főleg télen, nagyon sok áramot igényel.

Olyan vidéken utaztunk, ahol az építés megkezdése előtt jakut vadászok sem laktak, csak néhanapján átvonultak.

A folyó és a meredek hegyoldal közé beékelt sziklába robbantott, de mélyen kimart — s a hegyoldalról csordogáló vizek miatt síkos sárral borított — úton haladtunk. Szemben velünk szüntelenül jöttek a 10—15—20 tonnás dömperekből és teherautókból álló karavánok, vezetőfülkéjükben azokkal a hetyke, prémsapkát viselő, örökké cigarettázó, nevetgélő és barátságosan integető legényekkel, akik ennek a lehetetlenség határán levő emberi vállalkozásnak is a leglehetetlenebb feladatát, a szállítást oldják meg.

— A tajgatűz elpusztította az építésre alkalmas fát, úgyhogy azt is 1000 kilométer távolságról kell hozni. A szibériai építések történetében ez az első eset, amikor az építőfa nincs kéznél. De a sofőrök szívós fiúk, és mindent elhoznak, amire szükség van.

Ezen a vidéken a hőmérséklet + 30 és — 62 fok között változik, az évi középhőmérséklet — 8,9 fok, és mindössze 59 fagymentes napot ismernek. Ilyen éghajlati viszonyok közt folyik a munka. A Mirnijből a vízerőmű építéséig vezető 100 kilométeres, ekrazittal épített út az egyetlen tartós közlekedési vonal, nemegyszer több ezer kilométerről szállítanak, nehéz teherautókkal és trélerekkel, amelyek a gépi berendezés roppant darabjait a helyszínre hozzák.

A téli utakon. A Lénától, ahová vízen érkeznek a szállítmányok, 1126 kilométeres szakaszon minden ősszel megépítik a téli utat, amely tavaszig tart. Akkor az egész út elolvad.

Szerencsére éppen megálltunk egy kitérőnél, mert szokatlanul nagy és nehéz gépegység haladt el, s így alkalmunk volt részletesebb felvilágosítást kérni erről az új fogalomról: téli út.

Ez olyan út, amely tulajdonképpen nincs is. Láttuk útközben, hogy

a tajgán lakókocsik állomásoznak, egész kis falvak, amelyeket csak a villanyvezeték köt össze a világgal. Ezek a kihelyezett lakókocsi-oszlopok jelzik a téli út nyomvonalát.

A téli utat bulldózerek készítik elő. A nagy havazások után, amikor beállnak az egyenletes fagyok, a bulldózerek nekierednek, legyalulják a havat s összetiporják a kidöntött fákkal, bokrokkal. Ez a hó- és gallytömeg betonnál szilárdabb útburkolattá fagy, amely a legnehezebb járművet is elbírja. Tavasszal sajnos elolvad, így a nehéz szállításokat télen kell lebonyolítani, mert vízi utak a Lénától északra és nyugatra már nincsenek, a folyók zuhatagos, hajózhatatlan mederben haladnak.

Egy forduló kilenc napig tart. A Léna-parti Lenszk kikötővároskából indulnak a konvojok. Lenszk falucska volt, amikor az építkezés terve felvetődött, innen még egy darabig vasút is vezet, de a vasút végállomásától már csak a téli utakon bonyolítható a szállítás. A gépkocsik személyzete a lakókocsi-oszlopokban pihen, ahol a hallatlanul megviselt járművek üzemanyagot kapnak és az emberek élelmiszert, pihenőt, némi szórakozást, tisztálkodási lehetőséget. Az állomások között 8—10 kilométerenként ősztől tavaszig óriási máglyák égnek, amelyekre minden arra haladó sofőr hajít néhány tuskót. Ezeknek a szibériai „Vesta-tüzek"-nek sohasem szabad kialudniuk, mert nem lehet tudni, mikor áll le valakinek a motorja — a motorokat egyébként a kilencnapos forduló alatt a szabályok értelmében egy pillanatra sem szabad leállítani, mert azonnal befagynak —, s akkor már csak egy feladat van, a személyzet életének megóvása mindaddig, amíg a következő konvoj odaér. Ezért lobognak a máglyák a tajgai téli út mentén szeptembertől májusig.

Kegyetlen éghajlat ez, kemény életmód. E térségtől 600 kilométerre viszont olyan kiegyensúlyozott időjárás uralkodik, mint Közép-Európában. Szibériában semmi sem lehetetlen, még az időjárás végletes szélsőségei sem okoznak meglepetést, még kevésbé az emberek minden akadályt leküzdő akarata, szívóssága és leleményessége. S éppen ez a találékonyság az, amire a legnagyobb szükség van.

Az utat szegélyező és a tajgát behálózó villanyvezetékek az áram jelenlétéről tanúskodnak, holott a vízerőmű még csak most épül. Honnan kapják az áramot, és hogyan lehet az, hogy amikor a sofőrök az első útnak nekieredtek, már várta őket az árammal világított és fűtött lakókocsi?

Honnan került áram a lakókocsi falára szerelt konnektorba, amelybe a csatlakozót elhelyezve zümmögni kezdett a szamovár s éltető, erős teát főzött?

— Az energiavonatok termelik ezt — mondta Vecserin.

Ismét új fogalom.

Az energiavonat az emberi találékonyság ajándéka. Öreg vasúti mozdonyok ezek, amelyeket vízi úton szállítottak fel északra s alkalmi sínekre helyeztek. Ezek a sínek nem indultak ki sehonnan s nem vezettek sehová. 80—100 méter hosszú „vaspályák", amelyekre ráhelyezték az öreg gőzmozdonyokat, befűtötték őket fával s a termelt gőzt árammá alakították.

Lakatlan területen megjelenik néhány ember és lefekteti a sehonnan sehová sem vezető síneket. A folyón megjelenik egy gőzös, amelyről partra tesznek fél tucat mozdonyt. A mozdonyokat befűtik, s másnap 500 kilométerrel távolabb, egy úttalan utakon felvontatott „kemping"-kocsiban kigyullad a fény, izzani kezd a villanykályha.

— Bámulatos — mondtam, s hozzátettem: Ön azt mondta, hogy a vidék lakatlan volt és teljesen felderítetlen. Valakinek mégis oda kellett találnia a folyó szűkületéhez, ahol a vízerőmű helyét kijelölték. Ki volt az első?

— Egy geológiai expedíció, amely 1951-ben járt erre. Az építkezés több mint tíz évvel később kezdődött. Az építők tudták, hova kell eljutnia az első munkacsoportnak, amely azonban nem követhette a geológusok könnyű vízi útját. A szárazföldön viszont nem ismertük a járást. Egy Ivanov nevű jakut vadász vállalkozott a vezető szerepére. Lovat ajánlottak neki, de Ivanov elutasította:

— A ló elsüllyed a mocsárban, de Ivanov átmegy a mocsáron.

Ezután puskát kínáltak neki a medvék ellen, de elutasította:

— Ivanov és a medve barátok, nem bántják egymást.

Elindult az első oszlop és a kitűzött időben a kitűzött helyre érkezett.

Szerettem volna beszélni Ivanovval, a jakut vadásszal, aki tulajdonképpen elvégezte az erőmű alapkőletételét, amikor az építők első dandárját a helyszínre vezette.

— Semmi akadálya... Itt él a szomszédban, 1200 kilométerre. Amint az első helikopter arrafelé indul, meglátogatjuk...

Időnk azonban ki volt számítva, így a találkozásból nem lett semmi,

amit ma is őszintén sajnálok. Szerettem volna beszélni egy igazi ős-szibirjákkal, a természet gyermekével, aki a szűz vadon meghódításához segítséget nyújtott, azután visszavonult a maga háborítatlan vadászterületére.

Az út egyre nehezebbé vált, ami azt jelezte, közeledünk a Csernisevszkij telephez. Telepre számítottam, néhány ezer ember szállásául szolgáló barakkvárosra, s egyszerre, mint egy hirtelen felbukkanó filmkép, feltűnt a város.

Első pillanatban nem is a város bukkant elő, hanem a gát, vagy még előbb, egy pillanattal megelőzve mindkét látványosságot, a sarkaiból kiforgatott őstermészet.

A sziklaszakadék, amelynek már csak a legfelsőbb régióiban látható a tajga maradéka. Mintha két kemény vonalú, tiszta kőből kimetszett óriási arcél nézne szemközt egymással, a két lefaragott meredek partvonal, homloka fölött a maradék növényzet gyér hajzatával. Ennyit árult el első pillanatra a táj. De hát sziklaszurdok akad még a világon, talán ennél látványosabb is. Mi volt mégis ennyire megragadó?

Nyilván az, hogy a vad és fenséges szibériai tájat abban az időben pillantottuk meg, amikor éppen vereséget szenved az embertől. A táj még vad és fenséges volt, ezt a fenséget és vad szépséget azonban már az emberi kéz munkálta ki. A szelídített és idomított őstermészet egy emberi mű keretébe foglalva semmit sem vesztett bájából és nagyságából, de mint valami színpadi háttér, kiemelte a vízerőmű építésének roppant vállalkozását. A természet visszavonult a színpad hátterébe, míg az előtérben az építés zajlott.

Soha ennél zajosabb építéssel nem találkoztam. Itt minden zengett, sivított, hörgött, recsegett és bőgött. Úgy tűnt, a természet már megadta magát, de a vereség fájdalma rekedt hangokra kényszerítette. Pedig csak a gépek, a robbantó brigádok, a jelzőszirénák zúgtak.

Az út lejtett, majd hegyre kaptatott. Balról kagyló alakú mélyedésben egy fából ácsolt város lapult, kissé már fakón. A gerendaházakat egy-két év alatt belepi ez a fagyszítta szürkeség. Ez a városrész még meglehetősen összevissza épült, hevenyészett dácsatelepnek tűnt. Nem volt öt-hat évesnél idősebb, de itt már ez az óváros. Jobbfelől rézsút emelkedett a talaj, s ennek a ferde síknak az oldalát, a szerpentinszerűen

vezetett utakat már emeletes pontházakkal építették be. Az előtérben, mint holmi üdülőhelyi látkép, egy utca ragyogott fel vadonatúj, színes dácsákból, oly üdén és frissen, akár egy képes levelezőlap.

A városkép átmenet nélkül olvadt bele a gát és az erőmű rendszerébe. Legelőször a folyó magasabb túlsó partja tűnt elő, legyalult, vörös-szürke nyers szikla, amelyen ugyancsak szerpentinek kígyóztak, s bizonyos szinteken egy-egy porfelhőbe burkolt kőzúzó üzem dolgozott messzehangzó recsegéssel-ropogással. Legfelül, ahol még ácsorgott néhány fenyő, robbanás füstje lobbant, s a kőgörgeteg az alatta épült kőmalomig zúdult alá, hajszálpontosan. Volt ebben a kiszámított vakmerőségben valami megnyugtató. Az egész egy pillanatig tartott, mert alig ült el a robbantás füst- és porfelhője, máris a dömperek tucatjai kúsztak felfelé, hogy a kőzúzók termését a gátra szállítsák.

A gát akkor még körülbelül 20 méterrel alacsonyabb volt a tervezett magasságnál, így mintegy élő keresztmetszetben láthattuk bonyolult szerkezetét.

Ekkor a város szélén álltunk s egyúttal az építkezés szélén. Az építők és az építmény élettere itt összeforrt, jelezve, hogy a város nem távolodhat el az erőműtől, amely négy műszakban, éjjel-nappal épül.

Balról a még korántsem telt víztároló hevert, egyelőre kásás, szürke jég alatt, jobbról a meztelen meder, amelyben már nem folyt a víz, csak sekély erecskékben csorgott az a kevés nedvesség, amely még utat talál a gát résein. Ezeken a patakokon egykedvű nyugalommal hajtottak át a teherautók, dömperek, nem sokkal utóbb a mi Volgáink is. A gázlókban a víz sebesen folyt, de nem volt fél méternél mélyebb.

A város háromféle arculatát — a régi dácsákat, az új lakónegyedet és a pontházakat — különös vezetékrendszer kötötte össze. Emberderék vastagságú, üveggyapottal és kátránypapírral szigetelt kettős csőrendszer kígyózott mindenfelé. A két csövet szorosan egymás mellé fektették s újabb szigetelő réteggel fonták össze. A látvány olyan hatást keltett, mintha ezen a tájon valamikor ezeréves óriástölgyek nőttek volna, amelyeket eltávolítottak az útból, s napvilágra került az összefonódott gyökérrendszer.

Az egész városban ez a legfontosabb, ez táplálja az életet ivó- és meleg vízzel. Az egyik vezetékben ivóvíz van, a másikban a lakások fűté-

sére szolgáló forró víz. A kettőt azért kell szorosan egymás mellé fektetni, hogy a forró víz áramlása mentesítse az ivóvizet a megfagyástól.

A föld színén kell vezetni, mert a föld mindig fagyott. A vastag csőhálózat nem szép látvány, itt azonban a szépség hatodrangú tényező.

Majd ha felépül az erőmű, és már bőviben lesznek az áramnak, akkor föld alatti betonalagutakban vezetik az ivóvizet és a forró vizet. Természetesen az alagutat is állandóan fűteni kell, mert különben olyan hideget adna, mint egy hűtőszekrény.

Mielőtt a gátra léptünk volna, felkerestük hivatalában az építés vezetőjét. Hatalmas termetű ember, barátai és munkatársai ukrán medvének tisztelik. Méteres vállaival, döngő lépteivel, viharzó hangjával és nyájas, barátkozó természetével pillanatok alatt mindenkit meghódít.

A harmadik vízerőművet építi már Szibériában, s nem kis büszkeséggel tölti el, hogy őt bízták meg azzal, amely örök fagyra épül.

Minden furat és minden robbantó töltet helyét és szerepét aprólékosan ki kellett számítani.

Amikor a sziklát megmunkálták, hozzáláthattak a 70 méter magas gát felépítéséhez. Az előzetes munkák során 3 millió köbméter anyagot kellett a mederből kitermelni s ugyanennyit beépíteni, tehát 6 millió köbméter anyagot mozgattak meg.

Tizenkétezer építő dolgozik és a gépek. 32 darab 25 tonnás, 110 darab 10 tonnás dömper, 8 óriási exkavátor.

Az egész országból jönnek, főleg fiatalok. Szibériában minden nagy építkezésen így van. Minél keményebb a feladat, minél nehezebb a munka, annál vonzóbb a fiatalság számára. A legtöbb életében először végez ilyenfajta munkát, de becsületére legyen mondva, öt évnél hamarabb nem mennek el. A telep lakosságának átlagos életkora 30 éven alul van.

A természetről eddig csak azt hallottuk, hogy zord, rideg s néha kegyetlen. Most kiderült, hogy ugyanakkor bőkezű. Mivel itt mindenki halászik, a szibériai étlap egyik legfontosabb fogása, a friss hal megszerzése fáradságba sem kerül, inkább pihentető szórakozás. Az erdő bozótos aljnövényzetében rengeteg az áfonya, a som és a gomba. Nyár utóján az asszonyok és a gyerekek nagy mennyiségben gyűjtik az északi táj jóízű ajándékait, amelyet eltesznek télre. Nincs olyan család, ahol ne sóznának be másfél-két mázsa erdei gombát, ami a zakuszka egyik nélkülözhetet-

len kelléke, továbbá ne főznének fanyar-édes lekvárt a fekete áfonyából. S egy puskalövéssel bárki megszerezheti az egész télre elegendő húst, egyetlen szarvas elejtésével. Az ínyencek medvére is vadásznak, s a legendás medvetalp-kocsonya is az asztalra kerül.

Így élnek hát a gát építői.

De hogyan épül a gát?

A gerincet terméskő sziklák alkotják. A víznyomás oldaláról, tehát a duzzasztó felől erre a gerincre 3 méter vastag réteget terítenek 30 centiméter átmérőjű aprókövekből. Ezután 15 centiméteres kövekből újabb 3 méteres szűrőréteg kerül a gát külső falára, majd 4—5 centiméteres kövekből a második szűrőréteg. Erre jön a 4—5 méteres kavicsos agyagréteg, s a megcsúszás ellen a felső szűrőréteg. Az egészet újabb kőréteg zárja le. A gát egész hosszában alagutat építenek, hogy ha valahol vízszivárgás keletkeznék, ami könnyen megbonthatná a gát tömör szerkezetét, úgy az alagúton behatoló elhárító brigádok cementinjekciókkal akadályozzák meg a víz rombolását.

A víz magassága a gátnál 67 méter lesz, a vízszegény téli időben azonban a duzzasztó szintje 15 métert apad. A turbinákhoz a vizet négy, alumíniumlapokkal bélelt lejtős alagút vezeti, melyeknek a duzzasztó felé eső beömlőnyílását olyan mélyre kell elhelyezni, hogy a legalacsonyabb télvégi vízállásnál is biztosítsa a dinamók működtetéséhez szükséges víznyomást.

Az alagutak átmérője a beömlőnyílásnál 17 méter, a turbinához viszont már csak 6 méteres keresztmetszeten át jut a víz. A folyamatos szűkület a víz erejét és nyomását növeli, s a turbinákat mindig a kellő fordulatszámon működteti.

Hogyan dolgoznak itt — 65 foknál?

Sehogysem. — 53 fok alatt a munka megáll, mert bár a jól felöltözött emberek bírnák a munkát, a gépek felmondják a szolgálatot. — 50 fok alatt a legjobb acél is törik, s itt egy-egy alkatrész pótlása nem könnyű.

A gátba nemcsak követ, hanem agyagot és homokot is beépítenek. A legnagyobb gondot a beépítendő agyag hőmérsékletének biztosítása okozta. Fagypont alatt az agyagot nem lehet felhasználni.

Új módszer született.

A beépítendő agyagot az 59 fagymentes nap legmelegebb időszakaiban

hatalmas gúlákba halmozzák, víztartalmát 8—10 százalékra lenyomják, s ezt a már majdnem száraz agyagot részben a napsütés segítségével, részben mesterséges úton 18—20 fokig felmelegítik, ezt a hőtartalékot konzerválják arra az időre, amikor a hőmérő higanyszála már a — 40—50 foknál jár.

A víztartalom leszorítását, a hőmérséklet emelését azonban a napsütés egymaga nem képes elvégezni. Ehhez kiselejtezett MIG—17-es vadászgépek motorjait kérték a hadseregtől. Megkapták. A repülésre már nem alkalmas, de még mindig óriási hőlégsugarat lövellő motorokat traktorokra szerelték, s ezeket a „lánctalpas vadászrepülőket" vetették be az agyag ellen. A „légitámadás" teljes sikerrel járt. Az agyagkupacok kellőképpen átforrósodtak és megszikkadtak. Ez azonban csak amolyan nyári eredmény volt, viszont a hőmennyiséget el kellett raktározni télire.

A vegyészek kiszámították, hogy ha ezeket a felmelegített agyaghegyeket nátriumkloriddal fújják be, akkor a hőtartalékukat megőrzik, s — 50 fok alatt sem lesznek + 10—12 foknál hidegebbek. A nátriumkloridot ismét a vadászgépek fújták az agyagra, s ezzel a második bevetéssel lehetővé tették, hogy — 50 foknál vígan lehessen a gátra hordani és teregetni a forrónak tetsző s vadul gőzölgő agyagot, homokot.

Délre járt az idő, a szirénák váltást jeleztek, s az építésvezető azt javasolta, hogy mielőtt részleteiben megismernénk a különös vállalkozást, ebédeljünk meg. A munkásklubban terítettek számunkra, s az elmaradhatatlan, sokféle előétel közt nagy örömmel fedeztük fel a kolozsvári szalonna szibériai hasonmását, sok fiatal hagymával. Ma sem tudom, hogy túlzottan szerényeknek vagy bolondoknak tartottak-e bennünket, de a keleti különlegességek után lecsaptunk a hazai ízekre. Sem a szalonna, sem a hagyma nem okozott csalódást, utólag sem keltett kínos emlékeket, mint az a bizonyos jakutszki reggeli, amikor vékonyra szeletelt hideg pecsenyét kaptunk, amelyről csak az elfogyasztás után közölték barátságos csevegés közben, hogy nevezetes jakut ínyencfalatot ettünk: szopós csikó combját.

Ebéd után nekieredtünk az építkezés csodálatos zűrzavarának. A város központjából úgy sétáltunk fel a gátra, mint egy hídra, pontosan ott, ahol a már lefaragott sziklatuskóra a turbinaházakat építik. A szikla betonburkolatot kapott, s lenn a mélyben a vasszerkezet szerelői dol-

goztak. Hatalmas szövevény tárult fel, amelyből azonban minden szakértelem nélkül is ki lehetett venni a készülő csarnok körvonalait, a négy turbina alapépítményét, a központi irányítóhelyiséget s fenn a csúcson, mint valami épülő sasfészek vázát, a trafóházat. Meredek létrákon ereszkedtünk alá és billegő állványzaton közelítettük meg a nyirkos mélységet, ahol az építők dolgoztak. Fotoriporterünknek feltűnt egy fiatal férfi, aki a fején régimódi keménykalapot hordott, de még annál is feltűnőbb volt dús barna szakálla. Amikor megkértük, hogy engedje magát lefényképezni, kis zsebfésűt és tükröt vett elő, szakállát gondosan rendbeszedte, majd pincskalapját leporolta s könnyedén nekitámaszkodott egy hevenyészett korlátnak. Alatta 40 méter mélységben iramlottak el a gáton átszivárgó apró patakok. A fényképezés után megkérdeztük, hogyan került az építkezésre. Kiderült, hogy női fodrász volt Krasznojarszkban s azért jött, mert többet akart keresni, mint otthon.

A hegyoldalba vágott keskeny úton megkerültük a sziklatömböt és elénk tárult a mentesítő csatorna, amely a tavaszi-nyári áradások idején a fölösleges vizet elvezeti.

Ezt a csatornát a sziklába vágták azzal a bizonyos módosított sima robbantási módszerrel. Elképzelhető, hány számítást kellett elvégezni, hány fúrást a kőbe feszíteni, amíg az 1500 méter hosszú, 50 méter mély csatorna elkészült.

A fölösleges vizet 40 méter széles, 450 tonna súlyú zsilipkapun bocsátják át, másodpercenként 15—20 köbmétert. A csatornából nyíló zsilipkapun egy 80 méteres ugrósáncra jut a víz, onnan a mélybe zuhan, és találkozik a turbinákon már áthaladt, munkáját elvégzett vízzel.

A csatorna vize egyelőre állóvíz, amelyet már nem borított jég, mint a duzzasztó vizét. Az oldalfalakon épületeket zsaluztak, s a daru akkora lapokat emelt a helyükre, mint egy házgyárból kikerült nagyblokk, vagyis egy egész szobafal. A nehéz és bonyolult művelet idején a vízen úszó tutajon egy kucsmás tatár állt — szabadnapos munkás — és békésen horgászott.

Átkeltünk a medren, amelyben sekély víz folydogált. Nehéz úton kapaszkodtunk fel a túlsó parton, kerülgetve a szembejövő és előttünk haladó dömpereket, amelyek a túloldali kőbányákból és kőzúzókból hozták az építőanyagokat.

Rákanyarodtunk a gátra s gyalog mentünk tovább. Innen más távlatból bukkant elénk az erőmű, kezdett kibontakozni elegáns vonala és lendülete, az egész mű összhangja, amelyet a hegycsúcsra telepített trafóház zárt le, szinte gótikus lendületet adva az egész alkotásnak.

Fotoriporterünk felmászott arra a kagylószerű görbületben kiképzett betonrézsűre, amely majd a vizet tereli a csatornába. Egyszer az 50 méter mély csatorna fölött bukkant fel egy szál pallón, máskor a trafóház emelkedő falai között. Attól tartottunk, hogy fiatalos féktelensége boszszúságot okoz az építésvezetőknek, de az mosolyogva megnyugtatott:

— Az önök fényképésze nagyon szeretheti a munkáját, ha minden fáradságot és veszélyt vállal a jó felvételekért. Mi pedig nagyon kedveljük azt, aki ennyire szereti a munkáját.

Alkonyodott már, amikor útra keltünk, hogy a lehetetlenség határán tett kirándulásról megtérjünk mirniji dácsánkba, papucsot húzzunk a sáros és elnyűtt cipők helyett, csészénket a szamovár alá tartva teát csurgassunk magunknak s e szibarita kényelemben gondoljunk vissza erre a napra, amikor rövid időre bár, de tanúi voltunk egy nagy eseménynek: az ember győzelmet aratott az örök fagy fölött. Búcsúzóul megkérdeztem a főépítésvezetőt, meddig tart a gát, amelyet épít?

— A gát élettartama kétszáz év. Az erőmű berendezését majd az utódok megújítják, ha szükség lesz rá. De azt hiszem, sok felújítás nem szükséges. Egy vagy két évtized és az energiabázisok szerepét átveszik az atomerőművek. Remélem, még én is megérem.

— Hány éves, ha szabad kérdeznem?

— Ötvenkilenc múltam.

Tavasz, nyár, tél — fél nap alatt

Mirnijben tavasz volt.

Talán csak a gyémánttal való találkozásunk káprázata okozta, hogy az időjárást tavaszinak éreztük, amikor a repülőtéren kiszálltunk a kocsikból, de az is lehet, hogy valóban tavasz volt. A mirniji repülőtér szél-

járta fennsíkon fekszik, légvonalban jó néhány kilométerre a krátertől, amelyben gyémántot bányásznak. Fiatal repülőtér, nagyjából alig különbözik azoktól a tajgai állomásoktól, amelyeken Habarovszkból Jakutszkba menet többször leszálltunk. Az iroda itt is földszintes faépület, de valamivel távolabb már magasodik az új repülőtér központi épületének vasbeton váza.

A forgalom óriási.

Alig néztünk körül, amikor hatalmas hangorkánnal és szélviharral elhúzott a fejünk felett egy nagy helikopter. Nyilván a tundrákra kihelyezett geológiai csoportoknak szállított utánpótlást. A kifutón egymás után tűntek fel startra kész gépek, gyorsan a levegőbe emelkedtek, hogy helyet adjanak a leszállóknak.

Utunk — akkor még úgy hittük — észak felé vezet, a Sarkkörön messze túl fekvő Norilszk városába, utolsó szibériai állomásunkra, ahonnan majd Moszkvába utazunk. Csodálkoztunk, amikor a váróterem helyett a repülőtér parancsnokának szobájába kísértek bennünket. Minden formaság nélkül közölte velünk, hogy Iván Ivanovics a neve, szíveskedjünk e baráti módon szólítani. Fiókjából kivett egy csomag bolgár cigarettát, megkínált, tüzet adott, a másik kezével tárcsázott, utasította helyettesét, hogy a csomagjainkat hozzák az irodába, hogylétünk felől érdeklődött, majd aláírta egy szabadságos katona repülőjegyét, rádiótelefonon utasítást adott egy helikopter előkészítésére, azután a feje búbjára tolta tányérsapkáját és barátságos, mentegetőző mosollyal így szólt:

— Az önök utazásával egy kis baj van.

— Mi baj van, Iván Ivanovics? — kérdezte tolmácsunk.

— Az önök jegyét Moszkvában rosszul állították ki. Norilszk helyett Novoszibirszkbe szól.

Ettől lekókadtunk.

Norilszkba készülünk, a legészakibb iparvárosba, ahol rajtunk kívül még nem járt európai újságíró s helyette Novoszibirszkbe repülünk, abba a tudományos városba, amelyet már számtalan riportban megírtak, s amit éppen ezért mi kihagytunk útitervünkből. Iván Ivanovics sietett megnyugtatni, hogy az elcserélt városnevek kiigazítása érdekében már intézkedett, minden pillanatban megjöhet Moszkvából a helyesbítő rádiógram és akkor utazhatunk.

— Norilszkba? — kérdeztük feléledő reménységgel, mire Iván Ivanovics mosolygott s újabb cigarettát kínált.

— Nos, ekörül is van egy kis nehézség... Önök rossz időben érkeztek, amikor a közvetlen északi járatok még nem indultak meg, s Mirnijből nem lehet egyenesen Norilszkba repülni. Bratszkon keresztül lerepülnek Krasznojarszkba s onnan fel Norilszkba.

Útirányunk új változatát térképen is megmutatta. Hatalmas V betűnek tűnt, amelynek hegye mélyen lenyúlt a Bajkál vidékére, utazásunk első állomáshelyére.

— Észak — dél — észak! — határoztuk meg helyzetünket és várható útirányunkat, némi csüggedéssel, de Iván Ivanovics helyesbített:

— Tavasz — nyár — tél!... Én inkább így mondanám... Most pedig igyunk egy teát...

Kiváló teát ittunk, de ez sem oszlatta el kétségeinket és aggodalmunkat. Az idő vészesen fogyott, s mi szerettünk volna minél több napot a magas észak megismerésére fordítani. Mi lesz, ha elhúzódik az utazás? Zsebünkben volt a moszkva—budapesti repülőjegy, amelyet még nehezebb lenne átiratni, mivel ezen a vonalon hetekre foglalt minden hely.

Ittuk a teát és szívogattuk Iván Ivanovics kitűnő bolgár cigarettáit, amíg a rádiótelefon búgni kezdett, s a repülőtér parancsnoka örömtől sugárzó arccal közölte velünk: a jegyünk rendben van, indulhatunk Krasznojarszkba.

— Mikor indulunk?

— Azonnal... A bratszki gépet visszatartottam, hogy önök azonnal utazhassanak, amint a moszkvai jóváhagyás megérkezik. Tudom, hogy az újságíró türelmetlen lény, magam is gyakoroltam ezt a mesterséget. Most pedig szálljanak be. Jó utat.

Most azonban mi voltunk kénytelenek némileg késleltetni az indulást:

— Egy kis baj van... Krasznojarszk nem szerepel az útitervünkben. Mikor utazhatunk onnan tovább?

— Leghamarabb az éjszakai órákban... De ne nyugtalankodjanak, majd én mindent elintézek...

Öt perc múlva a gépen ültünk. Újabb öt perc, s 4000 méter magasságban Bratszk felé repültünk. Északnyugat helyett délnyugati irányba, hogy onnan majd valamikor éjjel folytassuk az utat.

Tiszta, tavaszi ég alatt repültünk, a látási viszonyok jók voltak, így aránylag sokáig láthattuk a gyémántváros mind apróbb és apróbb házait, a bánya kráterét, amelyet Mirnijben mindenki csőnek emlegetett, a meddőhányók sárosan csillogó vonulatait, azután ismét a tajga felett szálltunk, amelyet a következő száz évben megemészt a bratszki faipari kombinát.

Ilyen tiszta fényben még nem repültem a tajga fölött, így alkalmam volt alaposan megfigyelni a szibériai őserdőt, végtelenségét s változatosságát, mert azt felülről is látni lehetett, hogy a táj arculata változékony, az összefüggő erdőtömegeket váratlanul töri meg egy folyó vagy tó, s a zord fenséget szelíd báj váltja fel. Eltűnődtem a közeljövő fölött, amikor ezt az ember nem járta tájat felfedezik, amikor a folyók és tavak partján feltűnnek a kirándulók sátrai és tábortüzei, majd szállók és táborok épülnek.

A fülem pattogni kezdett, a gép lefelé ereszkedett, bár nem láttunk semmiféle repülőteret. A pilóta kibocsátotta a futóművet, amellyel szinte súroltuk egy magas hegygerinc fenyőüstökét, a hegy másik oldalán kibukkant Bratszk, a vörös agyagos repülőtér, s a gép egyetlen lágy huppanással földet ért. Harmincperces pihenő várt ránk. Amikor a gépből kiszálltunk, megcsapott a meleg. Bratszkban amolyan május végi magyar meleg volt. Sálat, sapkát, kabátot a hálókba hajigáltunk, s legényesen kisétáltunk a repülőtér kapuján. A vadonatúj önkiszolgáló étteremben, amely kísértetiesen hasonlított a Balaton-parti éttermekre és ABC áruházakra, húsos fánkot, forró pirozsokot ettünk és borssal bőven meghintett húslevest ittunk hozzá. Amikor a repülőtérre visszaballagtunk, az egyik éppen földet ért gépből barátságosan integetett egy törékeny jakut kislány, az Aeroflot kék egyenruhájában. Ő volt az a légikisasszony, akivel átrepültünk Szahalinra és akivel Habarovszkból Jakutszkba utaztunk. Volt már egy „visszatérő" ismerősünk Szibériában...

Dél jócskán elmúlt, amikor újra felszálltunk a rövid útra, amely Krasznojarszkba vitt. A város neve visszhangzott a fülemben. Az első világháborús hadifogolyregények sűrűn emlegették a „szibériai garnizont", ahonnan sok magyar hadifogoly lépett a forradalmárok közé. Félóra sem telt el, s gépünk körözve süllyedni kezdett. Kíváncsian nézegettem ki a kerek ablakon, de hol egy népes várost láttam, hol egy kopár fennsíkot, amelynek meredek szélén kápolna állt. A gép már egy magasságban szállt a fennsík peremével, azután vakmerő módon rárepült és — leszállt.

Krasznojarszk repülőtere a város közepén magasló hegy lapos hátán fekszik, mintha nálunk a Gellérthegy 5—6 kilométeres plató lenne s azon helyeznék el a — Ferihegyi repülőteret. A város szívében fekvő repülőtérről ragyogó kilátás nyílik a Jenyiszej két ágára, egy nagy szürke hídra, amely tört vonalával a Margit-hídra emlékeztet. Később megtudtuk, hogy Krasznojarszkban nemcsak a Margit-híd hasonmása található, de van Margitszigete is, sokkal nagyobb, de kevésbé kiépített és kultúrált, mint a miénk.

A lépcső alján világos trencskóban, kék tányérsapkában s fehér kesztyűben idősebb férfi állt, hozzánk lépett s közölte, hogy Iván Ivanovics, a mirniji repülőtér parancsnokának kívánságára ő fogad bennünket és arra kér, tiszteljük meg bizalmunkkal. Intésére csomagjainkat a protokoll-váróterembe szállították. Kissé rendbeszedtük magunkat a márvánnyal bélelt mosdóban, rágyújtottunk és — várakoztunk. Új pártfogónk elnézést kért s néhány percre magunkra hagyott bennünket, miután közölte, hogy gépünk este 10 óra 40 perckor száll fel Norilszk felé, addig bőven van időnk.

— De mit csinálunk addig? — tűnődtünk.

Ebben a pillanatban, mintegy válaszként néma gondolatainkra, kopogtak az ajtón, s belépett négy férfi, kissé ünnepélyesen bemutatkoztak, majd minden ünnepélyességet félretéve alaposan megmosták a fejünket, amiért Krasznojarszkot kihagytuk az útitervünkből.

Valentyin Fjodorovics Dubkov főszerkesztő vezette a krasznojarszki újságírók négytagú küldöttségét, amelyből hárman voltak újságírók, mint a villásreggelire gazdagon terített asztalnál közölték, s a negyedik, komoly megjelenésű férfira mutatva hozzáfűzték:

— Ő nem újságíró, ő a kiadó igazgatója. Azért hoztuk magunkkal, mert nála van a pénz...

A dolgok lassan tisztázódtak.

Iván Ivanovics, a mirniji repülőtér parancsnoka rádión érintkezésbe lépett a krasznojarszki repülőtérrel, s jelentette, hogy a déli géppel négy árva magyar újságíró érkezik, akiknek Krasznojarszk nincs az útiprogramjukban, csatlakozásuk viszont csak késő este van. Tessék feltelefonálni a helyi sajtószerveket, tessék azonnal megszervezni a magyarok fél napját.

Mozgósították a krasznojarszki újságíró-szövetséget, ahol azonnal kijelölték a vendéglátókat s érkezésünk után öt perccel már „kézben vol-

tunk", sodort bennünket az az ellenállhatatlan áramlás, amelynek Szibériában baráti vendégszeretet a neve.

A repülőtér külön éttermében bőséges reggelit kaptunk, amelyet jóízű csevegés közben minden ünnepélyesség nélkül végigettünk, végigittunk, néhány perc alatt olyan zavartalan barátságot kötve krasznojarszki pályatársainkkal, amilyenre még nem volt példa utunk során, pedig néhány viharosan gyors és mély barátkozás emlékét már őriztük.

Az elmaradhatatlan Volgák előálltak. De amíg a sztyeppen, az északi tundravidéken, a szahalini sárban bizony kopott és megviselt járműveken is utaztunk, itt két ragyogó és fényes kocsi gördült elénk.

— Először talán a vízerőmű építkezését nézzük meg — javasolta Dubkov főszerkesztő.

A kocsik áthajtottak a krasznojarszki „Margit-hídon", a Jenyiszej partján haladtak kifelé a városból, néhány pillanat múlva már a városig terjedő tajga útjain futottak.

Itt már nyár volt.

A nyírfák talpig halványzöld levélzetben lobogtak, a fenyők ágain új rügy, a fák alatt kihajtott a fű, amelyben sárga virágok égtek, mint a mécslángok. Az út alatt a Jenyiszej zengett, fölöttünk felhőkarcoló méretű vastraverzek tartották a távvezetéket. Egy tisztás mellett megálltunk, s új barátaink csokrokat szedtek a „Tajga tüze" nevű sárga virágból, amely leginkább a mocsári gólyahírhez hasonlít.

Az út mind magasabbra vezetett, csodálatos kilátás nyílt a tajtékzó folyóra, a vad és szép Jenyiszej vitézre, akiért a szelíd Angara megfeledkezett a gyermeki hűségről és megszökött Bajkál apótól. A táj és az idő, a viruló nyárias természet beleringatott a legenda hangulatába, s úgy éreztem, Angarának igaza volt...

A város eltűnt mögöttünk. A kitűnő út egy ápolt vadonba vezetett. A sűrűben nyírfajdok dürrögtek, apró lovon bőrruhás legény vágtatott át egy tisztáson, s a folyón rikoltó hangon szólt a hajókürt. A néptelen erdőszélen autóbuszmegállók tűntek elő, majd elszórt házak, amelyek lassanlassan házsorokká olvadtak össze, s az erdő hamvas zöldjét mintha vékony porréteg borítaná.

A kocsik az erdei útról a partra siklottak, s egyszerre benne jártunk egy sűrű, forgalmas nagyváros utcáinak szövevényében.

— Hol járunk — kérdeztük, s megállították a kocsit.

— A krasznojarszki erőmű építőinek a városában, 36 kilométerre az anyavárostól. Ez a város nem ideiglenes település. Az erőmű felépülése után is itt marad és otthont ad az erőműre telepedett gyárak munkásainak. Krasznojarszknak ebben a külvárosában néhány év múlva százötvenezer ember él...

Folytattuk az utat.

A táj szépsége, üde és nyárias tisztasága eltűnt. A fiatal lombokon vastag porréteg szürkéllett, az utak olyan állapotban futottak a kerekek alá, akár északon, a Csernisevszkij vízerőműnél. Barátaink mentegetőztek, de mi megnyugtattuk őket, tisztában vagyunk azzal, hogy az utakat az építés megfeszített iramának és forgalmának túlterhelése rongálja meg. A Jenyiszej kezdett összeszűkülni. A túlsó parton az előbb még sötétzöld erdőt láttunk — barátaink szerint Szibéria egyik legjobb medvevadász területét —, most pedig rőt kopárokat, kőtörmelékkel borított lejtőket, amelyeket iparvasutak acélszálai fontak át, porzó utak, barakkvárosok. Közeledtünk az erőmű építkezéséhez.

Egy pillanatra felötlött bennem a gondolat, vajon tud-e még újat mutatni a harmadik erőmű, amelyet meglátogatunk? A kétség egy pillanat alatt eloszlott, mert a Jenyiszej sziklaszorosában feltűnő erőműépítkezés megint merőben más volt, mint amit eddig láttunk. A folyó alig 300 méterre keskenyedett, s ezt a sziklatorkot egyetlen óriási betonlap zárta el. Minden vörös és szürke volt a terméskő és a cement porától, s minden nyirkos a vízpárától. Az építkezés fölött drótkötél darupálya húzódott, amelyet két akkora vasszerkezet tartott kifeszítve, mint a lakihegyi adótorony.

A gát már teljesen készen állt, éppen a zsaludeszkákat bontották, a gépházat falazták. A turbinák forgórészei, a gigászi méretű acélcsövek míniumvörös színe messzire kiütközött ebből a páratlan színkeverékből, s az egész fölött, mint valami oldószer, a gát alatt átbúvó s magasra csapó víztömeg párája habzott.

Megkerültük a gátat s megnéztük a víztároló építkezésének munkálatait. A Jenyiszej medrébe nyíló völgyeket 40—50 méter magas beton támfalakkal zárják le, a támfalakat kívülről hegy nagyságú földtöltésekkel támasztják meg, hogy kibírják a víztömeg iszonyatos nyomását. A meder

lassan megtelik. A felgyülemlő víz megemelte a kiirtott erdők hulladékát, amelyet kis motorok gyűjtöttek tutajokba. Olyan látvány volt, mint valami vízi terelőbemutató, amelyen a fürge motorcsónakok töltötték be a terelőpuli szerepét.

Sajnos éppen a munkahét végére érkeztünk, így az építkezés vezetői közül senkivel sem találkozhattunk.

De nem is bántam.

A hetedik vastag jegyzettömböm is megtelt már adatokkal és följegyzésekkel, s úgy gondoltam, hogy a beépített beton mennyisége, a munkaórák és munkások száma, az időpontok aprólékos jegyzetelése helyett többet ér élvezni magát a munkát, a teljesítményt, a hegy, a víz és a gát csodálatos összhangját, ha már ezt a délutánt ajándékba kaptuk Iván Ivanovicstól. Rengeteg diák nyüzsgött az építkezésen, krasznojarszki iskolák növendékei, akiket jobban érdekeltek a fantasztikus sziklaalakzatok, a hegymászás és a futkosás izgalma, mint a gát.

Sokáig néztük a gát magasságából a Jenyiszejt, hiszen ennek a hatalmas folyónak a deltavidéke lesz utolsó szibériai állomásunk a jeges északon. A gát alatt vontatók pöfögtek és azokat a nagy tutajokat cipelték lefelé, amelyeket a partra tolódott fatörzsekből állítottak össze. Kirándulóhajó is érkezett s megállt az erőmű alatt, hogy utasai kedvükre fényképezhessék és bámulhassák az óriást, amely éppen legyőzni szándékozott a másik óriást, Bratszkot.

Később kocsikkal bejártuk az építkezés egész területét, amelynek méreteire jellemző, hogy útvonalait szabályos nemzetközi forgalomirányító táblákkal szerelték fel. „Behajtani tilos" és „Átmenő forgalom tilos" jelzésű táblák között kígyóznak az építkezés útvonalai, amelyeknek együttes hossza meghaladja a 150 kilométert, ebben azonban még nincs benne az az út, amely Krasznojarszkból idáig vezet.

Késő délután visszatértünk a városba és bejártuk a forgalmas utcákat, amelyek teljesen európai benyomást keltettek, néha pedig pesti hangulatot árasztottak. A kávéházak elé már kirakták az asztalokat, a meleg estében ingujjas férfiak és ujjatlan ruhás fiatal nők fagylaltoztak.

Nyolc órakor ismét asztalhoz ültünk a repülőtéren, miután pártfogónk sietve közölte, hogy gépünk 10 óra 40 perckor indul Norilszk felé, ahová leszállás nélkül négy óra múlva érkezünk. Krasznojarszki kollégáink kö-

zül többen jártak már Budapesten, kölcsönösen kicseréltük tehát elismerő megjegyzéseinket, ittunk e váratlan, műsoron kívüli találkozásra és a viszontlátásra.

Fél tizenegykor felkapaszkodtunk az Il-18-as utasterébe, ahol — nyilván ezt is Iván Ivanovics előzékenységének s nagy hatósugarú baráti gondoskodásának köszönhettük — a harmadik szalonban kaptunk helyet. Kevés utas volt a gépen, így a tágas kajütöt mindössze egy útitárssal kellett megosztanunk, egy zömök, barna férfival, aki barátságosan üdvözölt bennünket s megkérdezte, nem okoz-e kényelmetlenséget? Tekintve, hogy a fülkében húsz ülés volt s abból tizenöt szabadon maradt, megkértük, hogy tartson velünk.

A gép végigrohant a fennsíkon, egyszerre elfogyott alóla a kifutó s merészen felfelé tört. Alattunk egy pravoszláv templom aranyozott kupolája villant el, majd a kivilágított város, de mindez csak percekig, mert a gép ráfordult az északi irányra, s egyszerre elmerültünk a szibériai éjszaka vaksötét tengerében. Útitársaim felgyújtották az olvasólámpát, megkeverték a kártyát és heves ulticsatába keveredtek, ami felkeltette egyetlen orosz útitársunk kíváncsiságát. Bemutatkozott és érdeklődni kezdett a játék szabályai iránt.

A krasznojarszki közjátékot egy üveg itallal koronáztuk meg, amiből természetesen megkínáltuk útitársunkat is. Némi szabódás után elfogadta. majd lenyúlt az ülése alá és sorban mindenki elé kitett egy-egy óriási, érett, vérbélű narancsot. Volt ebben a mozdulatban valami, ami a bűvészmutatványra emlékeztetett, annál is inkább, mert egyetlen kis táskán kívül semmiféle csomagja nem volt, azt is a hálóban helyezte el, a feje fölött.

Tolmácsunk tapintatos érdeklődésére jóízű nevetésre fakadt és megdöngette csizmáival a fülke padlóját.

— Seszty tonn — mondta.

Hat tonna narancs volt a talpunk alatt a gép áruraktárában, onnan varázsolta őket elő útitársunk egy kis csapóajtón... Ő volt a norilszki gyümölcskereskedő, aki a messzi északra Krasznojarszkból vitte a déligyümölcsöt. Elmesélte, hogy az élelmiszer egyharmadát repülőgéppel, kétharmadát hajóval szállítják Norilszkba, már amikor hajózható a Jenyiszej.

 Odakinn derengett.

Amíg beszélgettünk, az éjszaka sűrű szövedéke foszladozni kezdett és átadta a helyét valami könnyű, áttetsző ezüst fátyolnak, amelyen áttetszettek az erdők, a Jenyiszej kanyargó szalagja, mint egy selyemöv, amelyet a tajga zöld terítőjére hajítottak. Különös színe volt a levegőnek is. Halványzöld, amelybe észak felől sárga szálak fonódtak, s az ég egész boltozatát mind erősebben töltötte ki ez a pillanatról pillanatra változó fény.

— Éjfél múlt — nézett az órájára a fotoriporter, s útitársunk bólintott:

— Egy órán belül teljesen világos lesz. Odafenn most van az éjféli nap időszaka. Negyvenhét napig nem megy le a nap, negyvenhét éjszaka kimarad.

Eloltottuk a lámpákat, mert a piros hetest már a külső nappali világításnál is kitűnően lehetett látni. Abban az irányban, ahol a gép orra mellett a négy motor búgott, feltűnt a nap, s néhány felhőfoszlány között lebegve sárgás-vörös fénnyel árasztotta el a világot.

A narancskereskedő abbahagyta a kibicelést és elmesélte, hogy ukrán származású, a háború előtt nősült, két gyermeke született. A fronton megsebesült s Krasznojarszkba került kórházba. Elszakadt a családjától, a felesége Moszkvában maradt, s a háború után úgy határoztak, hogy elválnak. Amikor felgyógyult, munka után nézett. Mivel Moszkvában is kereskedelemmel foglalkozott, felment északra, ahol akkor népesedett be a város. Elvállalta Norilszk gyümölcs- és zöldségellátását s azóta utazgat az északi város és a déli városok között, hol hajón, hol repülőgépen...

Első norilszki ismerősünk elszundikált, mi azonban nem tudtuk követni példáját. A gép teljes nappali világításban úszott, alattunk a deres tajgát hólepte síkság váltotta fel. Megérkeztünk a télbe, amelyet negyvenhét napig szüntelen napfény ragyog be. Nyolcezer méter magasságban repültünk, odakinn — 45 fok hideg.

— Mennyi lesz a földön? — aggodalmaskodott fotoriporterünk, aki nem szívelte a nagy hideget.

— Enyhe idő — mondta félálomban a gyümölcskereskedő —, nemsokára tavaszodik. Legfeljebb — 10—15 fok.

Ez megnyugtató.

Két órakor jelezték, hogy a gép nemsokára leszáll. Eloltottuk a cigarettákat s bekötöttük magunkat az ülésekre. A gép lassan veszített magas-

ságából, mintha a vezérpilóta a leszállásra legalkalmasabb helyet keresné a végtelen hómezőn. Mert mást nem láttunk, csak a hó egyhangú síkját, amelyen lassan kivehetők lettek a szélhordta hófúvások tarajos bordái. De hol van a város?

— Messze — mondta vigasztaló mosollyal a kereskedő. — De önöket bizonyára várják. Én reggelig ülhetek a repülőtéren, amíg a kocsik megérkeznek, mert a narancsot nem lehet az éjszakai fagyban szállítani... A repülőtértől még 60 kilométer a város.

A pilóta egyre kisebb köröket írt le, s a gép ebben a puha csigavonalban ereszkedett a föld felé. Kivehetővé vált a repülőtér épülete, a kifutópályát jelző színes lámpák sora. A kivilágítás, amelyet másutt éjszakai leszállásnál alkalmaznak, azért szükséges, mert a vakító fényben könnyű elvéteni az egyhangú hómezőn a kifutó vonalát.

Leszálltunk, s amikor a gép rohanása lassúbbodott, felfedeztük, hogy a repülőteret még magas hó borítja, abba vágták a fel- és a leszálló pályákat.

Két norilszki újságíró várt bennünket füles prémsapkában, de könnyű tavaszi felöltőben, s nyomban arra figyelmeztettek, hogy vegyünk fel sapkát, mert „kissé friss" az idő. Amíg csomagjainkkal a repülőtérre siettünk, csakugyan éreztük. Lehetett — 17—18 fok. Körös-körül méteres hó, a hóba vágott utak s az egész téli kép fölött nyári napsütés.

Kissé megmelegedtünk, majd hatan bezsúfolódtunk egy kis GAZ terepjáróba, amelyet a sofőr — a hetedik utas —, gyorsan és ügyesen csúszkálva a jeges úton, egy vasútállomásra vezetett. Villanymozdony kanyarodott elénk, átrakodtunk s mintha Pomázra mennénk a szentendrei HÉV-vel, nekieredtünk a behavazott tájnak. A mozdony utasterében egy kis vaskályha melegített. „Különvonatunk" megállás nélkül száguldott Norilszk felé. A hósivatagban házsorok bukkantak fel, távolabb egy gyár kéményei pipáltak, s még távolabb a Rudnaja hegység püspöklila tömbje izzott, mint egy óriási öntecs, amelyet most fordítottak ki az öntőformából. A hegy lila ragyogása elvegyült a nap hideg narancs fényével s a hómező szürkés árnyalatával.

Egy óra múlva befutottunk Norilszkba, ismét átrakodtunk egy terepjáróra s tíz perc múlva megálltunk a Hotel Tajmir négyemeletes épülete előtt. Végighajtottunk egy utcán, amely nappali fényben ragyogott, de

egyetlen ember sem járt a fagytól töredezett járdákon. Alig múlt három óra...

A szálló halljában kondicionált meleg, virágzó dísznövények fogadtak, második emeleti szobáinkból pazar a kilátás. Norilszki barátaink asztalhoz invitáltak. Nehéz volt elszakadni a hármasablaktól, amelyekből a fényárban úszó, de teljesen kihalt várost bámultuk.

— Reggeli után — mondta kísérőnk —, ha nem akartok aludni, sétálhatunk egyet. Vagy ha kedvetek tartja, elmehetünk úszni...

— Úszni?... Ebben az időben?... Itt?

— Miért ne?... Kitűnő a fedett uszodánk...

Északi éjszaka — északi nappal

A leningrádi Nyevszkij proszpektre emlékeztető főutca közepén fű sárgállik — a tavaly elvetett zab maradványai. Norilszkban nincs fa, a rövid nyáron, amikor száz színben nyílnak az illat nélküli virágok a tundrán, gyorsan növő zab zöldje vidítja fel a főutcát.

Az ugyancsak Leningrádra emlékeztető Gárda téren lányok rakják kupacba télikabátjukat ott, ahol Norilszk első építőinek szobra fog állni. A lányokon sötét ruha, fehér kötény. Ballagnak Norilszkban, Észak Leningrádjában, ebben a furcsa, középpontjában klasszicista stílusú, életmódjában modern, múltjában ellentmondásos, jövőjében sokat ígérő városban.

Olvad a hó, hiába aszfaltos a főutca, ilyenkor legjobb gumicsizmában járni, hogy ne kelljen átugrálni a tócsákon. A norilszki „Nyevszkij proszpekt" fölé szikrázón és hidegen emelkedik a mindentudó Rudnaja havas, mely ősidőktől figyeli a tundra életét, s az események középpontjába került az elmúlt évtizedekben, amikor Norilszk reményben, szenvedésben és kitartó emberi munkában megszületett.

A múlt század második feléig csak nomádok szánjai siklottak errefelé a havon. 1866-ban egy Smidt nevű geológus érkezett a Tudományos Akadémia megbízásából Dugyinkába, hogy mammutcsontokat keressen. Dugyinka akkor kis település volt a Jenyiszej alsó szakaszán, néhány raktár,

kereskedők faházai és egy templom a nomádok sátrai között. Itt ismerkedett meg Smidt egy Szotnyikov nevű kereskedővel, aki úgy érezte, hogy a fiatal geológust az isten küldte. Szotnyikovnak ugyanis egy öreg evenk elmesélte, hogy a norilszki hegyekben, a Medve patak közelében talált valami furcsa fekete követ, amit, ha meggyújtanak — ég. Szotnyikov megitatta az öreget „tüzes vízzel", s részletesen kifaggatta. S attól kezdve a korabeliek elbeszélése szerint titokzatosan mosolyogva járt-kelt, nagyokat ivott és célzásokat tett arra, hogy milliomos lesz.

A geológus kapóra jött. Szotnyikov megfogadta őt konzultánsnak. Smidt kutatni kezdett a norilszki hegyekben, s az egyiken, mely ma az ő nevét viseli, nem szenet, hanem rezet tartalmazó kőzetet talált.

Szotnyikov azonban hiába küldözgette Pétervárra a kőzetmintákat, senki sem támogatta tervét: a sarkkörön túl bányát építeni — esztelenség. Nekivágott hát saját erejéből. Mindenekelőtt téglára volt szüksége. De hogyan lehet téglát szerezni Dugyinkában? Jól megvendégelte, leitatta a helybeli pópát, s megvette tőle az öreg templomot. Szotnyikov esküvel fogadta, hogy százszor szebbet építtet a helyébe.

1868-ban a templom tégláiból felépült a Smidt-hegy lábánál az első kohó. A legnehezebb viszonyok között, az örök fagyban sikerült is kiolvasztatnia valamennyi rezet. Hiába vitte a rezet gyorsfutár Pétervárra, Szotnyikovnak ezúttal sem akadt támogatója. A vállalkozás nem volt kifizetődő, a kemencét belepte a hó, összedőlt, de Szotnyikov rézolvasztó üzemét úgy tartják számon, mint a norilszki színesfémkohászat alapját.

Tíz évvel később megkezdték a kőszén fejtését. Rénszarvassal szállították a kitermelt szenet Dugyinkába, s eladták a transzszibériai vasút építéséhez anyagot szállító hajóknak. Ez a kísérlet is abbamaradt. Elfelejtették Szotnyikovot is, szenét is. Az orosz—japán háború alatt újra itt rakodtak a hadihajók, de a háború véget ért, s az Alekszandr Nyevszkij bányát is betemette a hó.

1968. július 2-án ötven éve, hogy a szovjet népbiztosok tanácsa Lenin javaslatára határozatot fogadott el az északi-tengeri útvonalról. S az útvonal feltárásához kőszén kellett. Nyikolaj Nyikolajevics Urbancev vezetésével geológiai expedíció érkezett Dugyinkába, s újra megkezdték a kutatást a Smidt-hegyen. Ezúttal megint kőszenet kerestek. Mellékesen tanulmányozták a kőzeteket is, és elhatározták, hogy vasútvonalat építe-

nek Dugyinka felé. Az expedíció háromezer szálfát vitt magával telefonépítésre a tundrába. Három évig nem sok említésre méltó történt. Akkor Petrográdban Viszockij professzor Urbancev kőzetmintáiban sok platinafélét talált. A szovjetországnak valutára volt szüksége. A népbiztosok tanácsa újabb expedíciót küldött a fémtartalékok meghatározására. Átkutatták a Rudnaja havas északi csúcsát, s szulfid tartalmú ércekre bukkantak. Újabb három év, újabb expedíció, amelynek Urbancev is tagja volt. Viszontlátta az első expedíció építette faházat, amelyet ma műemlékként őriznek.

Az expedíció meghatározta a Rudnaja északi csúcsának tartalékait. Egy évig dolgoztak, s megállapították, hogy az ásványi kincs nem túlságosan gazdag. Más helyen kezdtek kutatni. A mai Norilszktól 4—5 kilométerre felfedezték Norilszk II-t.

1930-ban Alekszandr Jemeljanovics Voroncov geológus szénpatakokat fedezett fel először Norilszk II-ben, azután Norilszk I-ben. Megvolt a népgazdaság számára olyan fontos réz és nikkel, s hozzá a szén is. 1935-ben az SZKP Központi Bizottsága és a népbiztosok tanácsa határozatot fogadott el a norilszki bányászati és színesfémkombinát építéséről. Ez az első bánya- és színesfémfeldolgozó üzem a sarkkörön túl. Az építkezés vezetésével Avraam Pavlovics Zavenjagint bízták meg, aki részt vett Magnitogorszk kohóinak megépítésében, azután Kujbisevvel és Ordzsonikidzével a nehézipari népbiztosságon dolgozott. A tervet sokan fantasztikusnak tartották. Zavenjagin vállalta a megbízatást.

Hosszas előtanulmányokat folytatott Moszkvában. A szállításokra két lehetőség volt, az Északi-tengeren keresztül, vagy délről, a Jenyiszejen. Az utóbbit választotta. Az építkezés bázisa Krasznojarszk lett. Zavenjagin újra elolvasta Csehov szibériai útijegyzeteit:

„... Ne sértődjenek meg a Volga féltékeny tisztelői, de én még soha életemben nem láttam pompásabb folyót a Jenyiszejnél. A Volga takaros, szerény, szomorú szép nő, a Jenyiszej meg hatalmas, szilaj vitéz, aki nem tudja, mit kezdjen túláradó ifjú erejével. A Volga mentén szilaj kedvvel kezdi az ember, de sóhajjal végzi, amelyet dalnak hívnak; aranyragyogású reményeit ernyedtség váltja fel, amelyet orosz pesszimizmusnak szoktak nevezni; a Jenyiszejnél pedig sóhajjal kezdődik az élet és olyan szilaj kedvvel végződik, amilyet álmodni se merne az ember. Legalábbis

így gondoltam én a széles Jenyiszej partján állva, mikor mohón néztem a vizet, amely szörnyű gyorsasággal és erővel rohan a zord Jeges-tenger felé. A Jenyiszej szűknek érzi a medrét. Alacsony hullámai kergetik egymást, összetorlódnak és csigavonalakat írnak le, szinte furcsának látszik, hogy ez a vasgyúró nem mosta még el partjait, nem fúrta át a meder fenekét. Az innenső parton fekszik Krasznojarszk, a legszebb és a legkülönb szibériai város; a túlsó parton hegyek emelkednek, amelyek a Kaukázusra emlékeztetnek — olyan párásak, ábrándosak. Ott álltam és azt gondoltam: milyen okos, merész és teljes élet ragyogja be idővel ezeket a partokat!..."

Zavenjagin Krasznojarszkba utazott. Megismerkedett a környékkel, tanácskozott helyi szakemberekkel, és döntött: megkezdik az építkezést. Mindenekelőtt a dugyinkai kikötőt kell fejleszteni, s vasútvonalat építeni Norilszk és Dugyinka között.

A keskeny vágányú vasútvonal építését a tundrában két irányból kezdték meg — télen. Éjjel-nappal folyt a munka. Ha a lánctalpas traktor befagy, többé nem lehet beindítani. Vattaruhában, vattaálarcban dolgoztak a traktorosok, kezüket a kipufogócsőnél melegítették. Míg az egyik dolgozott, váltótársa a szánra szerelt faházban pihent.

A gépek zajára összesereglettek a tundra nomád lakói. A traktorok vágta út mentén felverték sátraikat, s pipázva figyelték a munkát. A traktorzaj megvadította a rénszarvasokat, megfutamította a kutyákat, a sámánok hisztérikus táncba kezdtek, de a bennszülöttek között akadtak néhányan, akik megbarátkoztak vele, s még vállalkoztak is a vezetésére.

A megtisztított vágaton, hevenyészett hidakon keresztül az örök fagyban kővé merevedett földre fektették le a síneket. Sietni kellett, dolgozni a legnagyobb fagyban is. Az emberek egymásba kapaszkodva vágtak utat a hóban, ásták ki újra és újra a betemetett síneket. Talán soha a világon mostohább körülmények között nem épült vasút. De felépült. S elindult az első vonat. Ki tudja, hányszor csúszott szét a hevenyészve összetákolt sín a mozdony alatt. De a vonat eljutott céljáig, s tavaszig szakadatlanul járta az utat, míg csak meg nem tört a jég, kásás nem lett a hó, s nem változott ingoványá a kővé dermedt föld. De mire a talpfák elsüllyedtek a mocsárba, s a hidakat elsodorta a tavaszi ár, már Norilszkban volt az építőanyag.

TUTAJOK
A JENYISZEJEN.
KRASZNOJARSZK
ALATT

ÉPÜL A KRASZNOJARSZKI ERŐMŰ, AMELY FELÜLMÚLJA A BRATSZKIT

VADREGÉNYES TAJGA

NORILSZK. BÁNYAVÁROS A TAJMIR-FÉLSZIGETEN, A SARKKÖRÖN TÚL

VERSENYZŐK A SARKVIDÉKI USZODÁBAN

ÉLELMISZERÁRUHÁZ NORILSZKBAN

FÉLMILLIÓ REPRODUKCIÓT — KÖZTÜK SZÉP SZÁMMAL VANNAK MAGYAROK IS — GYÜJTÖTT ÖSSZE I. V. REHLOV NORILSZKI VASÖNTÖ

Megkezdődött Norilszk építése. Az éghajlat itt rendkívül zord. A nyár rövid, és 47 napig nem nyugszik le a nap, télen pedig 3 hónapig tart a sötétség.

A legnehezebb munkákra rabokat küldtek. Sokat ártatlanul. Zavenjagin emberségének köszönhető, hogy közülük jó néhányan ma is élnek Norilszkban, s vannak, akik azóta Lenin-díjat is kaptak.

Ehhez az időszakhoz, amit a „lenini normák helyreállítása előtti korszaknak" neveznek, fűződik „Észak Leningrádjának" a titka. Harmadmagával egy leningrádi mérnök, Nyepokojcsitszkij kapott megbízást az új város tervezésére. S a messzi északon tervekbe álmodta szülővárosának mását.

Ezt a korszakot nem sokat emlegetik, de nem is rejtegetik Norilszkban. Mert ez a korszak is hozzátartozik a város történetéhez. Mint mondják, sok kommunistának, akinek a zsebében nem volt tagsági könyv, nagy érdeme van abban, hogy Norilszk lett a legmodernebb város a sarkkörön túl, a világ legészakibb uszodájával, a világ legészakibb televízióállomásával, a Szovjetunió s egyben Európa második legnagyobb bányakohászati kombinátjával, mely ma Zavenjagin nevét viseli.

Milyen nehézségeket élt át ez a város a háború alatt! A háború kitörése után Zavenjagin, aki akkor már helyettes népbiztos volt, Moszkvából Norilszkba repült. Közölte a kormány döntését: minden erővel meg kell gyorsítani Norilszk építését. Üzemeket telepítenek ide a Kola-félszigetről, Ukrajnából, a Kaukázusból. Norilszknak kell szállítania a honvédelem számára nélkülözhetetlen nikkelt és rezet.

Az a tél különösen nehéz volt. Olyan hófúvás söpört végig a tundrán, amilyenre Norilszkben évtizedek óta nem is emlékeztek. A városra „normális" években 80 millió köbméter hó zúdul, ami ellen Potapov mérnök javaslatára már akkor is léces hófogókkal védekeztek. A réseken áttörő szél lesöpri a havat az utakról, s általában csak 3—5 millió köbméter kerül be a városba és a kombinát területére. De azon a télen ez a hagyományos módszer kudarcot vallott. A hó emeletes házakat borított be. Potapov új javaslatát elfogadták. Fejszével, fűrésszel nagy hótéglákat vágtak ki, s ezekből barikádokat építettek. A magasra tornyozódott hóhegyekbe alagutakat ástak. Óriási labirintusokba rejtőzött a város, hóval védekezve a hó ellen. S közben tisztították a felépítendő üzemek alapját. Fagyott

földben kellett leásni a sziklákig. Máglyákat raktak, hogy megereszkedjen a talaj, de a víz eloltotta a máglyákat. Minél mélyebbre hatoltak, annál sűrűbben kellett a máglyákat újra gyújtani. Új módszerrel kísérleteztek: felizzított fémékeket vertek a földbe. De ez csak néhány centimétert olvasztott meg, s kihűlt. Ekkor Glazunov mérnök javaslatára a földbe elektródákat vertek, a talajt sós vízzel leöntötték és az elektródákra rákapcsolták az áramot. Ez a módszer bevált. A felmelegedett pálcáktól megolvadt a föld, s a sarat ki lehetett merni. Sikerült 147 méter magas gyárkéményt építeniük az örök fagyra.

Amikor minden kész volt, nem tudták elindítani a gyárat. A rossz idő miatt a kénsav- és a benzinszállítmány nem érkezett meg. Maguk láttak hozzá kénsav gyártásához, üzemanyag előállításához.

S végül megérkezett a frontról átdobott első légi osztag, vitte a nikkel- és rézlemezeket a repülőgép-, a páncélkocsigyárakba.

A háborús erőfeszítésekre már csak néhány barakk emlékeztetett a külszíni fejtés területén. Az októberi forradalom ötvenedik évfordulójára ezeket is lebontották. Ez a hatalmas külszíni fejtés a legészakibb a világon. Igaz, hogy Kanadában is folyik külszíni bányászat ilyen magasságban, de csak a nyári hónapokban. Itt pedig egész éven át.

Óriási terület, kő, kő, szürke kő; kanyargós utakon kúszunk autónkkal egyre feljebb és feljebb, kétoldalt hatalmas sziklák, a hegyoldalakon hó, a Rudnaja havasra ráül a gyár füstje. A lépcsőzetes fejtésen öt villamosszerelvény egymás fölött, csehszlovák villanymozdonyok húzzák, amelyeket az északi vízi úton, Leningrádon, Gyikszonon át szállítottak Dugyinkáig, s onnan vonaton ide. A világ legészakibb vasútvonala, melynek építését Urbancev expedíciója határozta el és Zavenjagin kezdte meg, ma 450 kilométer hosszú.

A következő robbantásokat négy fúrógép készíti elő, piros fedelük ütemesen emelkedik-süllyed. Ez a világ egyik legkeményebb kőzete.

Fent állok a kivájt hegy oldalán, velem szemben óriási markolódaruk rakják a szerelvényeket. A zörgés, csörgés, motorzaj, kerekek csikorgása egybeolvadva és a távolságtól megszűrve érkezik ide. Lenn, a föld alatt is folyik a bányászás, csaknem olyan hosszúak a föld alatti vágatok, mint a Norilszk környéki vasútvonal. Van olyan hely, ahol a külszíni és a föld alatti fejtés már összeért.

Hegyeket mozdítanak el és raknak fel újra. Helyenként a meddő magassága már eléri a 100 métert, s a meredek kőrakás tetején lélegzetelállító ügyességgel hátrálnak a meddőt szállító billenőkocsik, hogy kiöntsék terhüket.

A szürke kövek között fekete sávok jelzik az érc tartalmú kőzetet, melyet a kombinátban dúsítanak. Tisztán kivehetőn válik el a meddőtől, de milyen lehet itt a munka a tél sötétjében? Kocsikra, exkavátorokra szerelt hatalmas reflektorokkal dolgoznak, reflektortornyok hálózzák be az egész telepet, kivilágítják az autóutakat. Reflektorokkal világítják meg télen éjjel-nappal a várost is.

A nikkelüzem előtt a fekete salakdombról úgy szivárog lefelé az izzó salak, mintha vér patakzana. Milyen szép lehet a téli sötétben.

A havassal koronázott, kanyargós utakkal felszántott, mindenfelé mozgó, zúgó, zakatoló külszíni fejtésben — ez alatt húzódik meg a gyár, s mögötte terpeszkedik a város — van valami lenyűgöző, vagy hogy a Szibériában oly sokat hallott kifejezést használjam: romantikus. Ennek a hatalmas, Norilszkon jóval túl terjedő gépezetnek a mozgatása azonban nem romantikát, hanem igen precíz munkát igényel.

A fiatal igazgató, akinek a vállán nyugszik e hatalmas körzetnek csaknem minden gondja, lelkes ember. A háborúban a kilencedik osztály elvégzése után kiszökött a frontra, hadnagy lett, két és fél év múlva megsebesült, hazakerült, elvégezte a tizedik osztályt, utána az irkutszki politechnikai főiskolát. Krasznojarszkban kezdett dolgozni, azután Norilszkban folytatta, mint főmérnök, s már az ő igazgatósága idején kapta a kombinát a Lenin-rendet.

— Minél tovább megyünk, annál jobb lesz. Pedig az örök fagyban építkezni igen nehéz. Felépítünk egy utat, két-három évig figyelni kell, nem árt-e neki a fagy. A legnagyobb gondunk a munkaerő. Új lelőhelyet fedeztünk fel Talnah környékén, amelyet mindenképpen fejleszteni kell, mert ez biztosítja Norilszk jövőjét is. A helyi állami ipari főiskola saját szükségletre „termel", utánpótlást kapunk más főiskolákról is és a munkásokat saját magunk is toborozzuk. Szakembereink a berendezkedéshez kéthavi fizetést kapnak, minden harmadik évben egész családjuk állami költségen utazik szabadságra, de az éghajlatot nem mindenki bírja. Akinek az egészsége megsínyli, bármikor elmehet, sőt ehhez segítséget is kap. Az

értelmiség egy része 20—25 éve itt él. De a város átlagos életkora fiatal, mindössze 30 év.

Egy kis ízelítő Európa második legnagyobb színesfém-dúsító üzeméből: az osztályozó 480 méter hosszú, 52 malom, 100 flotációs gép működik benne. Négy lelőhelyről kerülnek ide a rezet, nikkelt, kobaltot, platinaféleségeket tartalmazó ércek, s tízszeresen dúsított ércet adnak a kohászatnak.

Egyméteres darabokban kapják az ércet, amit a golyós malmok felőrölnek, az osztályozó forgó lapátkereke a nagyobb darabokat visszalöki az őrlőbe, a kisebbeket a zöld habot verő iszapos víz magával sodorja a szivattyúkba, s onnan a flotációs berendezésekbe. A lapátkerekek között sűrűn pufog az iszap, habzik, buborékokat vet, mint a láva, mert telefújtatták levegővel. Innen kúpos hengerekbe, a hydrociklonokba kerül, melyek az osztályozóhoz hasonlóan működnek, csak nem a szabadesés, hanem a centrifugális erő alapján. A zúgás olyan tompa duruzsolás, mint a repülőgépmotoroké az utasfülkében. A hydrociklonokban kavarog a sűrű massza, a gyors forgás közben a levegőbuborékokhoz tapadnak a fémrészecskék, a többi lesüllyed. A két legfontosabb fémet, a rezet és a nikkelt különválasztják, kobaltból, platinából ide is, oda is jut.

A szakemberek szabadsága évenként 45 munkanap, azonkívül 10 napot kapnak utazásra. A kombinátnak 100 kis házból álló üdülője van Szocsiban, 24 napra utalják be ide a családokat. Ilyenkor ellátogatnak Moszkvába, Leningrádba is, felkeresik a rokonokat. A szabadság után másfél-két hónap kell, míg ismét megszokják a norilszki klímát. A munka érdekes, a fizetés jó, még néhány évig itt maradnak, azután mennek délre.

Itt 30—40 százalékkal magasabb az életszínvonal, mint a Szovjetunió más vidékein. Több az alapfizetés, s ehhez északi pótlék, szolgálati pótlék is járul. Igaz, több kell ruházkodásra és élelemre, bizonyos élelmiszerek ára is magasabb, de ugyanakkor az ellátottság a szállítási nehézségek ellenére élelmiszerben és iparcikkben is igen jó. Vállalkozó kedvű, egészséges szervezetű, munkát szerető fiatal embereknek nemcsak romantikát nyújt észak.

A 600 000 szakkönyvet tartalmazó könyvtárban megtudtuk, hogy az igazgató rendeletére minden mérnök és technikus köteles hetenként egy napot a könyvtárban tölteni, ahol a legújabb külföldi szakfolyóiratok

rendelkezésükre állnak, s aki a nyelveket nem ismeri, annak tolmács is. Fiatal szakemberek olyan felelős feladatokhoz és beosztáshoz juthatnak, amire másutt éveket, esetleg évtizedeket kell várniuk. De Norilszk „titka" talán mindenekelőtt az alkotás, a munka, amivel a lakatlan tundravidéken, ahol a forradalom előtt mindössze 140 ház volt, korszerű ipari várost teremtettek.

Sokszor hallottam Norilszkban ezt a választ: „olyan, mint máshol", ha dicsértük a fővárosi igényeket is kielégítő, kitűnően felszerelt szállodát vagy az uszodát vagy a kultúrházat, melynek rendkívül szép berendezését leningrádi belső építészek tervezték, két 800 személyes színházterme, két 200 személyes kisebb terme van, s a meseszobától a bélyeggyűjtő szakkörig minden helyisége kényelmes. S éppen ez a mai Norilszk legnagyobb dicsérete, ez az öntudatos szerénységgel ismételgetett mondat: „Olyan, mint máshol." Mert az éghajlat egyáltalán nem olyan, mint máshol. A 47 napig tartó sarki éjszaka teljes sötétségét nem teheti jóvá a 47 napig tartó nappal világossága. S a sarki éjszaka után másfél hónapig csak dereng a Nap, igazán sohasem bukkan föl a horizont fölé, úgy, ahogy az északi nyárban sohasem bukik a horizont alá. A dermesztő hidegek, a havat söprő üvöltő szelek, amikor a gyermekeket nem engedik ki az utcára, s az új házakban külön erre a célra berendezett játszószobákban töltik idejüket, mindez egyáltalán nem olyan, mint máshol. Az évi átlaghőmérséklet — 8 fok, a tél oxigénszegény. Pótolhatják-e mindezt a vitamintabletták, a tonnaszámra szállított déligyümölcs, a munkahelyeken is rendelkezésre álló kvarclámpák, az óvodákba, az iskolákba beépített, napsugarat pótló fényívek?

Norilszkban tudományosan foglalkoznak az időjárás hatásával. A Tudományos Akadémia az 1965-ben vezető akadémikusok részvételével itt tartott vándorgyűlés anyagát a következő címmel adta ki: „Az ember egészsége és akklimatizációja északon." A hosszabb ideje itt dolgozó orvosok véleménye és tapasztalata szerint északon könnyebb az akklimatizálódás, mint a forró égövben. Általában másfél—két év így is szükséges, a Szovjetunió déli vidékéről, a Kaukázusból érkezetteknek még több. Nehezen alkalmazkodnak az úgynevezett meteolabilis emberek. A meteolabilitás öröklött hajlam, a szakorvosok ezt előre meg tudják állapítani, s az északi munkára jelentkezőket alapos orvosi vizsgálatnak vetik alá. Az egészsé-

ges szervezet is megérzi a hosszú sarki éjszakát, az ultraviola-éhséget besugárzásokkal próbálják kielégíteni. Igen hasznos a sport, fontos a friss gyümölcs, a zöldség, a vitaminban gazdag savanyúkáposzta s a friss kenyér. Nem ritka a meteoneurózis, tünetei: fejfájás, szédülés, csökkent munkakedv (gondolom nálunk divatos kifejezéssel frontátvonulásnak neveznék). Ha a tünetek tartósak, ajánlják az illetőnek, hogy menjen vissza délre. Erőszakkal senkit sem tartanak vissza Norilszkban.

A tavaszi fáradtság — orvosi vélemény szerint — múló jelenség. A betegségeket — leggyakoribb a magas vérnyomás és az infarktus — igyekeznek megelőzni. A kombinát üzemeiben rendszeres az orvosi vizsgálat, s az egészségre káros körülmények között dolgozókat orvosi javaslatra a szakszervezet 24 napra beutalhatja a kombinát előkezelő szanatóriumába, mely egyszerre 250 embert fogad be. A beutalás költsége 22,5 rubel, a norilszki fizetések 5—10 százaléka, az önköltség 10 százaléka. A beutaltak a szanatóriumból járnak autóbusszal munkahelyükre.

A szanatórium pálmaházhoz hasonló ebédlője éppúgy lehetne a Krímben, mint a virágfolyosó vagy a délszaki növényekkel díszített pihenősarkok, melyeknek virágait egy ukrán kertész neveli nagy gonddal a még május végén is hóba ágyazott virágházban.

S hogy Norilszk sarkkörön túli mintavárossá fejlődött, abban nagy részük van azoknak a fiataloknak, akik 1956-ban Leningrádból és Moszkvából Komszomol megbízólevéllel jöttek ide, hogy folytassák Norilszk első építőinek munkáját. Friss vér került Norilszkba, 1957—1958-ban évente 4200 gyerek született, a lakosság számához viszonyítva a szovjet átlag négyszerese. A szülési átlag még mindig igen magas, most 2580; a 139 ezres városban 20 000 a hét éven aluli. Évente két-három óvoda épül, de még így is kevés.

Norilszkban, ahol magas az élet- és a munkatempó, a mi programunk is pontosan, percre kiszámított. Mindent megnéztünk, amire csak időnkből futotta. Az egyik óvodában töltött óra igazi pihenés volt. 350 gyerek gyűlt körénk, s mesélt, énekelt a napsugarakat pótló lámpák fényében, fecsegett a papáról, aki a nikkelgyárban, fémgyárban vagy a bányában dolgozik. Kint minden kopár, május végén még olvad a hó, itt bent minden méterre növények, virágok, s jókedvű kisgyerekek.

A város szélén robbantják a sziklát. Itt épül az új városközpont, több

tizenkét-tizennégy emeletes házzal, amilyeneket még nem építettek a magas északon. Közepén nyolcemeletes lakóházak veszik majd körül a 800 személyes szállót. Itt lesznek a város legszebb épületei, mert sziklatalajon nem magas lábakra építik.

A norilszki építkezés is mintaszerű. A város építészeti vezetője 25 éve él Norilszkban. Mindent végigpróbált, épített házakat fából és kőből, épített üzemeket sziklára. Egyike annak a tizenegy építésznek, akik Norilszk építéséért Lenin-díjat kaptak. Itt volt már akkor is, amikor mocsár terpeszkedett a főutca helyén, amikor csak néhány ideiglenes ház állott, az emberek sátrakban laktak, s ha fújt a viharos tavaszi szél, a sátrakba kapaszkodtak. Azután hozzáláttak a főutca építéséhez. Másfél-két méter mélységben kicserélték a földet, s megkezdték a kőházak építését.

Itt lesz az új szálloda, a színház, az áruház, az új filmszínház, a csemegeáruház, itt állnak majd a tizenkét-tizennégy emeletes épületek, itt épül a három új lakótelep.

Ma még négyemeletes típusházakat építenek, 1962 óta nagy panelekből, télen téglából. Egy-egy ház négy hónap alatt beköltözésre kész. Jól bevált módszer; géppel fúrják a cölöpök helyét, a daru beállítja az oszlopokat, 8—16 méter mélyen „befagyasztják" az örök fagyba. Daruk rakják a 35 centiméteres, helyben gyártott hamubetonpanelt. Télen nagyon szeles napokon nem dolgoznak a daruk, — 45 foknál alacsonyabb hőmérsékleten külső munkát nem végeznek. — 20 fok alatt megfagy a habarcs, ha nem alkalmaznának különleges módszert, a ház nyáron összedőlne. Ilyenkor a földszintre, az első emeletre elektromos kemencéket szerelnek, s a habarcsot belülről megolvasztják. Tavasszal, nyáron a külső habarcsot felmelegíti a nap. Télen belülről, nyáron kívülről köt.

A lábak beállítása a legfontosabb. A lyukakat egyharmad részig megtöltik homok-agyag keverékkel és befagyasztják. Minden épületben 80 lakás van, egy-két-háromszobás. Meleg vízzel fűtenek.

A négyemeletes típusházak futószalagon készülnek. Az új, reprezentatív, sziklára épülő városközpont lesz a tizenegy Lenin-díjas norilszki építész mestermunkája.

Biztos, ha visszajönnénk öt év múlva, Norilszkban sok új embert találnánk. Jönnek az ország minden részéből.

Jönnek, elvégzik a munkájukat, s visszamennek délre, ami talán csak

Krasznojarszkot jelenti, ugyancsak szélsőségesen kontinentális szibériai klímájával, talán Leningrádot vagy Moszkvát, talán a Kaukázust vagy Vlagyivosztokot.

Mert a legtöbben leteszik a maguk téglájat Norilszk építéséhez, és továbbmennek. De vannak Norilszknak őslakói is. Érdekes módon leginkább azok, akik nem a maguk jószántából kerültek ide...

Fagyálló emberek

Ha nem is érkezésünk napjának hajnalán, de huszonnégy óra múlva ellátogattunk a norilszki fedett uszodába, nyilván a világ legészakibb uszodájába, amely dombon épült, félhenger alakú üvegtetőzettel. A dombot még elszennyesedett hó borítja s abba vágták a lépcsőket, amelyeken felkapaszkodunk. Az igazi lépcsők majd május végére bukkannak elő, amikor a hó elolvad. Júniusban van tavasz, júliusban nyár, augusztusban ősz, s a mi szép, színes őszelőnk, szeptember, itt már viharos szeleket és méteres havat hoz.

Az uszodában kellemes meleg van, párás a levegő, visszhangzik a csarnok a vízre csapódó testektől. Hatszáz tagja van a norilszki úszó egyesületnek, egy százas gyorsúszónő, a szovjet válogatott tagja, itt készül — Mexikóra. A parton vízilabda-kapuk, frottírköpenyes és melegítős úszók. Amíg nézelődünk, fényképezünk, odajön egy alacsony, zömök férfi vörös köpenyben, gumisaruban. Széles arca fölött deres hajzat.

— Magyarok?

— Magyarok vagyunk...

— Akkor egy pillanatig várjanak...

Elsiet s valóban pillanatok múlva visszajön, kezében vörös vászonba kötött albummal, amelyet a kezünkbe nyom. Az album tele van 1945-ös magyar lapok kivágásaival, a deresedő úszó fényképeivel. Becsukom az albumot és én kérdezek:

— Ön dr. Faizulin Iszkander orvoskapitány?

— Da, da!...

— Ön úszott a magyar Dunán 1945. augusztus 10-én 100 kilométert Dunaradványtól a budapesti parlamentig?

— Da...

— Én pedig az az újságíró vagyok, aki partraszállás után interjút készített önnel.

Megöleltük és megropogtattuk egymást dr. Faizulin Iszkanderrel, a Budapestet felszabadító Vörös Hadsereg orvoskapitányával, a neves szovjet távúszóval, s megállapítottuk, hogy az elszaladt huszonkét esztendő alatt nem lettünk sem fiatalabbak, sem karcsúbbak...

A meglepetés mégis nehezen oszladozott. Mit keres a tatár Iszkander kapitány, a meleg dél szülötte — északon?

— Sportorvos vagyok...

Iszkander kapitány élete egyébként nagyon mozgalmas. Egy kis tatár faluban született. Moszkvában elvégezte a testnevelési főiskolát, majd az orvostudományi egyetemet. A háborúban kapitányi rangot ért el, Budapest felszabadítása után a Pasaréten lakott, ahonnan a Margitszigetre járt úszni. Megismerkedett és összebarátkozott Hajós Alfréddal, aki megajándékozta a margitszigeti sportuszoda dedikált tervrajzaival.

A kapitány fiatal kora óta szenvedélyes úszó, s mint vízi ember, arra számított, hogy katonai szolgálatát a flottánál teljesíti. Gyalogos lett, majd a 46. gárdaezred orvosa. Az úszással sohasem hagyott fel. Ahol tehette, mindenütt úszott.

— Amikor megláttam a Dunát, úgy éreztem, hogy ennél a szép folyamnál alkalmasabb terep aligha kínálkozik újabb távúszásra. Megkaptam az engedélyt, felkészültem, és 1945. augusztus 10-én 23 óra 20 perc alatt leúsztam a 100 kilométert. Utána Vorosilov marsall fogadott és megkérdezte, mi a kívánságom?... Mondtam, szeretnék Moszkvába utazni. A marsall megengedte és én visszatértem Moszkvába.

A háború után egy ideig a moszkvai testnevelési főiskolán dolgozott mint úszóedző és sportorvos, közben 29 könyvet írt az úszásról, felállította a búvárúszás uszodai rekordját; 92 métert úszott a víz alatt 1 perc 28.7 másodperc alatt.

— 1959-ben meghívtak Norilszkba... Megmondom őszintén, féltem a klímától. Végül arra gondoltam, hogy ha hívnak, akkor biztosan szükség van rám. Eljöttem. Előbb az uszoda igazgatója voltam, később már csak

sportorvos. Moszkvában nem feledkeztek meg rólam, tv-filmet is forgattak a norilszki uszodában.

— A dunai 100 kilométer volt a legnagyobb teljesítménye?

— Dehogy... Dehogy... 1952-ben 150 kilométert úsztam a Volgán, 1953-ban 200 kilométert az Amúron, 1967 nyarán norilszki úttörőket kísérek a Jenyiszej partján épült pionírtáborukba. Ott a forradalom 50. évfordulója tiszteletére 50 kilométert úszom a Jenyiszejben. Ne higgye, hogy kevés... Hiszen a Jenyiszej nagyon hideg s én már elmúltam 56 éves...

Keskeny tatár szemei egészen eltűnnek egészséges, piros arcában, olyan széles mosollyal folytatja:

— Hatéves kislányom már itt született Norilszkban. Amint látja, sikerült akklimatizálódnom...

A távúszó orvoskapitány később felkeresett a szállodában, megajándékozott már Norilszkban kiadott szakkönyveinek dedikált példányaival. Sokáig beszélgettünk azokról az úszókról és vízilabda-játékosokról, akikkel Budapesten, a felszabadulás után megismerkedett, majd otthonába is meghívott bennünket.

Sajnos, az időjárás beleavatkozott norilszki terveink végrehajtásába, mert az éjféli napot, a vakító, poláris napsütést egyetlen óra alatt elnyelte a köd. A Jenyiszejen robbantották a jeget, hogy felszabadítsák Dugyinka kikötőjét az Északi-Jeges-tengeren várakozó hajókaravánok számára. Erre a kis télvégi hadviselésre mindig vastag ködben kerül sor. Bennünket az a veszély fenyegetett, hogy a ködben leállnak a repülőjáratok, nem jutunk el időben Moszkvába, holott május utolsó napján haza kell jönnünk. Kénytelenek voltunk lemondani a Duna-úszó orvoskapitány, a világ legészakibb sportorvosának szíves meghívását.

Még ezen a napon megismerkedtünk egy igazi szibériai aranyásóval. Hatalmas termetű, barázdált arcú ember, világos tekintetében a derű vidám csillogásával.

— Iván Iszakovics Szerdakov — mutatkozott be.

A Volga mellett született, akár Iszkander kapitány. Szülei almát termeltek és árultak a hajóállomásokon, s 1935-ben, fiatal fejjel elindult Szibériába.

— Mit keresett Szibériában?

— Akkor azt mondtam volna, hogy munkát, megélhetést. Most már

megmondhatom nyugodtan: kalandot kerestem. Izgatta a képzeletemet a föld, amelyről azt hallottam, hogy ott óriási építkezések folynak, érdekes, izgalmas az élet...

Kicsit eltűnődött, azután nevetve folytatta:

— Minek tagadjam... Azt hallottam, hogy Szibériában aranyat találtak, hogy az aranyásók egyszerre meggazdagodnak. Hát ezért jöttem el a Volga melléről... Az aranyért...

Aranyat nem talált. Távol-Keletre nem tudott elmenni, mert nem volt pénze s — engedélye. Krasznojarszkban megrekedt, a kikötőben vállalt munkát mint teherhordó, később folyami hajós lett.

— A hajón összeverődtünk néhányan, akikről sorra kiderült, hogy az arany miatt készültünk Szibériába... Tizenketten elhatároztuk, hogy ha Távol-Keletre nem jutunk el, akkor felmegyünk északra. Hallottunk arról, hogy épül ott egy város, Norilszk, ahová építőmunkásokat keresnek. Elszegődtünk és feljöttünk. Norilszk akkor kezdett kibontakozni. Ha látták a Komszomolszk című filmet, fogalmat alkothatnak arról, hogy épült.

Ekkor 1938-at írtak.

— Ön pedig itt maradt építőnek, Iván Iszakovics?

— Itt maradtam, de nem építőnek... Az építőmunka nem érdekelt. Annál jobban a színesfémkohászat, hiszen amint mondtam, aranyásónak készültem. 1939-ben működni kezdett az első kis üzem, ahol nemsokára olvasztár lettem, 1941-ben műszakvezető...

A háború kitörésének évében éppen szabadságon volt. A hitlerista orvtámadás híre Omszkban érte, mert már hazafelé utazott, Norilszkba. Eljutott Krasznojarszkba s elment a norilszki színesfém-kombinát képviseletére, bejelentette, hogy nem utazik fel Norilszkba, úgyis behívják katonának.

— A képviseleten azt mondták, utazzak azonnal Norilszkba. Nem vonulok be, mert a színesfémre nagyobb szükség van, mint egy kiképzetlen, kétballábas katonára... A háború idején művezető, majd vezető lettem. Most, 29 évi szolgálattal, nyugdíjba készülök.

— Elhagyja északot?

— Elhagyom, ha nem is könnyű szívvel... Nehéz szívvel és nehéz csontokkal, mivel a 29 év alatt megszedtem magam reumával.

A reumával szinte dicsekszik, arról azonban szerényen hallgat, hogy

kétszer kapott Lenin-rendet, egyszer Vörös Zászló Munkaérdemrendet, s nemrégiben a Szocialista Munka Hőse címet.

Rjazanyban, Moszkva közelében háromszobás szövetkezeti lakást épített, oda költözik. Felesége és kisebbik lánya követi, a nagyobbik már Norilszkban marad.

— A nagyobbik lányom Kujbisevben tanult, ott ismerkedett meg a férjével. Együtt jöttek haza északra, a kisebbik lányom még tanul...

— Úgy mondta, Iván Iszakovics, hogy haza, északra... Ön tehát második hazájának tartja északot és Norilszkot?

— Minek tagadjam?... Így van... Harminc évet húztam itt le, s ötven éves fejjel innen megyek nyugdíjba. Nem könnyű elfelejteni ezt a harminc évet, azt a harminc telet... Szép vidék ez, megvan a maga szépsége, ha más is, mint bárhol a világon... Más az élet rendje, mások a szórakozások... Én például korábban nagyon szerettem halászni. Most már le kell mondanom róla, mert reumás lábbal nem lehet a hideg szibériai folyókban gázolni. Szerettem sétálni, de azt sem könnyű északon. Amikor már szép az idő, s az ember kimehet az erdőbe, akkor ott már annyi a szúnyog, hogy felfalják. Leheveredni a fűbe? Hideg a föld, megsajdul a derekam... Virágot szedni?... Gyönyörű a szibériai virág, de semmi illata... Lemegyünk szépen az asszonnyal és a kisebbik gyerekkel Rjazanyba, ellátogatunk Kujbisevbe, ahová szabadságra jártunk. És ahogyan elmentünk Norilszkból délre, úgy visszajövünk majd a gyerekeket meglátogatni...

A napkorong délutánra szinte nyomtalanul eltűnt, szitált a sűrű köd, de hideget nem lehetett érezni. A főútvonalon néha felvillant egy közeledő autó fényszórója, de csak annyit jelzett, hogy jön... Távolságot felbecsülni, sebességet megállapítani a lehetetlenséggel határos. A gyalogosok gyorsabban haladtak, mint a gépkocsik, mert azok lépésben cammogtak, míg a gyalogosokat ebben a tejsűrű ködben is biztosan vezette a „norilszki radar", amint azt az érzéküket és képességüket nevezték, amellyel megérezték a szembejövőt.

Az áthatolhatatlan ködben elvergődtem a kultúrkombinát épületébe, amelynek fényesen kivilágított előcsarnoka derengő szigetecskének tűnt a ködóceánban. A ruhatárban elegáns asszonyok és lányok bújtak ki a bundákból. A színházi este az északi sarkkörön túl is — színházi este,

amelyre illik szépen felöltözni. A köd kiszorult, s benn a színházteremben, amely kicsinyített mása a moszkvai kongresszusi palota hatezer személyes nagytermének — kellemes, fűtött izgalom uralkodott. A színtársulat, amelynek csak a rendezője volt hivatásos művész — a leningrádi színművészeti főiskolán végzett —, gépírónőkből, háziasszonyokból, diákokból és ércöntőkből alakult.

Ezen a napon premier volt Norilszkban. Bemutatásra került a „Hajnalban" című operett, amely műfajilag sokkal közelebb áll a musicalhez, mint az operetthez, de itt minden zenés darabnak operett a hivatalos neve, ha nem — opera. A „Hajnalban" nagy múltú zenés játék, mindig újra és újra felújítják, mint a forradalmi romantika egyik legnépszerűbb darabját. A cselekmény a forradalom idején Odesszában játszódik, forradalmárok, kispolgárok s bizonyos nemzetközi elemek körében, akik részben hivatalos megbízással tartózkodnak a kikötővárosban, részben azért, hogy halásszanak a zavarosban.

A szereplők feltűnően jól mozogtak, énekeltek és táncoltak, az igazi operetthangulat kialakulását azonban erősen gátolták a beiktatott melodramatikus részek. Megállt a cselekmény, megállt a színpad s néhány perces zenével kísért szavalókórus következett. A telt ház harsány örömmel élvezte a darab humorát, együtt élt a cselekmény feszültségével, amelyet nem kisebb drámai alaphelyzet táplált, mint az, hogy sikerül-e a darab rokonszenves hősének, egy forradalmár matróznak megmentenie szerelmét, akit ellenséges ügynökök és leánykereskedők egy francia diplomata hálószobájába akarnak juttatni.

Szerepel az operettben három fegyvercsempész bandita, akik eleinte mindennel és mindenkivel üzletelnek, később azonban jó útra térnek s a forradalmárokat támogatják. Nem lesz belőlük megtért bárány, de mulatságos bohóckodásukkal elnyerik a nézők rokonszenvét.

Szünetben meghívtak a színfalak mögé, ahol rögtönzött társulati ülésen véleményt kértek az előadásról. Csak jót mondhattam az amatőr együttesről, amely valóban bámulatos munkát végez. Hat—nyolc hónapig próbál egy-egy darabot, amelyet 15—20 előadáson mutat be. A legtávolabbi geológiai állomásokról is eljönnek a nézők, s a — 60 fokos, vaksötét téli éjszakában úgy állnak az autóbuszok a kultúrkombinát körül, mint a Nagymező utcában a tatabányai különjáratok...

Miután elmondtam a véleményemet, megkérdeztem, minek köszönhettem a megtisztelő felszólítást?

— Annak, hogy ön Budapestről érkezett, ahol kitűnő operettszínház van... Mi nagyon jól tudjuk, hogy az operett legnagyobb élő művésznője Budapesten lakik és Honthy Hannának hívják...

Másnap újabb látogatásra indultunk.

A város szélén, a villamosvasút állomásának szomszédságában egy ötemeletes ház második emeletén várt bennünket Iván Varlamovics Rechlov, a világ legnagyobb reprodukció-gyűjteményének gazdája. A háromszobás lakás nagy részét szekrények foglalják el, s köztük fürgén mozog meleg posztópapucsában a 60 éves Rechlov. Szerény, illetődött mosolyú ember, akiről rengeteget írnak a lapok, szerepelt a rádióban, és a moszkvai televízió kisfilmet is készített róla.

Több mint 30 éve él Norilszkban, a színesfémkombinát művezetője. Gyűjteményét négy évtizeddel ezelőtt alapozta meg néhány színes nyomatú képeslevelezőlappal, amely híres képekről készült. Képzeletét megragadta a reprodukciókon feltáruló szépség, és előbb alkalomszerűen, később tudatosan és tervszerűen gyűjteni kezdett.

— Hány darabból áll most a gyűjteménye?

— Hatszázezer lapból... Akkor, amikor az egész gyűjtemény itthon van, ez azonban nagyon ritka eset, mert egy-egy csoport mindig utazik. Kiállításokra kérik kölcsön, gyakran külföldre is...

Szekrényeket nyitogat és óriási mappákat tereget szét, amelyekből hol a flamand mesterek borongós kompozíciói tűnnek elő, hol a francia impresszionisták pasztellszínei. Serényen rakosgat, mutogat, szerény mosollyal nyugtázza az elismerést. Felbont egy postacsomagot, most érkezett Szahalinról, ahol bemutatta a németalföldi festészet remekeit.

— Nem félti a gyűjteményét az örökös utazástól?

— Nem azért gyűjtöttem, hogy a szekrényben porosodjon. Amikor itthon vannak, elő-előveszem őket és gyönyörködöm. Higgyék el, nincs nagyobb öröm, mint ezeket a képeket nézegetni, amikor odakinn hosszú éjszaka van és 60 fok hideg...

Fotoriporterünk állóképeket készít s filmet forgat a munkásról, aki több mint félmillió lapot gyűjtött össze és északi otthonába sűrítette a világ szépségét, amelyet a legnagyobb mesterek megörökítettek.

— Hogyan sikerült ezt az óriási anyagot összegyűjteni?

— Huszonhat külföldi állammal levelezek, negyvenhat kiadóval és több mint kétszáz gyűjtővel állok összeköttetésben, csereviszonyban.

Kibont egy mappát s a norilszki lakásban felragyog Szinyei Merse „Majális"-ának fűzöld domboldala, a Pacsirta női aktjának gyöngéd csípővonala, azután a Siralomház komor betyárja...

— A magyar festészet legnagyobb alkotásainak reprodukció-gyűjteményét Kádár János elvtárstól kaptam ajándékba...

Elbúcsúztunk a műgyűjtőtől, leereszkedtünk a lépcsőn. A lépcső karfájára tettem a kezem s visszakaptam. A karfa — vascsőből készült, amelyben forró víz keringett.

— A lépcsőházat fűtitek? — kérdeztem Tolja barátunkat, a norilszki újságírót, aki megnyugtatott, hogy nem a lépcsőházat fűtik, hanem a külső fagyokból érkezőnek adnak alkalmat, hogy a dermedt kezét megmelegítse, míg a lakásába fölérkezik. Ha most beindították a „kézmelegítő szolgálatot", akkor az azt jelenti, hogy süllyed a hőmérséklet...

Elutazásunk esélyei csökkentek.

Ugyanezzel fogadott a szálló előtt egy prémkucsmás fiatalember — magyarul:

— Magukat várom, magyar újságírók...

Nehéz táskával a kezében fölkísért bennünket a szobánkba, kirakott az ablakba öt üveg pezsgőt és bejelentette, csak azért ugrott be a városba, hogy koccintson velünk, miután hallotta, hogy itt vagyunk.

De honnan került Norilszkba?

— Beregszászról. Oda nősültem... Egyébként Vas megyében születtem, Egyházashetyén...

A norilszki magyart Somogyi Miklósnak hívják, csapatvezető vájár. Feleségével és két lányával él a városban, kinn dolgozik a tundrán.

— Holnap estére eljönnek hozzánk paprikáscsirkére.

— Holnap este nekünk Moszkvában kell lennünk.

— Abból nem lesz semmi... Beállt a köd, itt egy hétig nem lesz repülés... Nekem elhihetik, tizenöt éve itt élek... Holnap este magukért jövök...

A sors másképpen határozott. Másnap este 7 órakor felszálltunk a norilszki repülőtéren s ugyancsak este 7 órakor leszálltunk Moszkvában.

Az utolsó nap találkoztam Leonyid Petrovics Nyemelkóval, egy előretolt kutató- és bányamélyítő egység főmérnökével, akinek az osztagai a legmélyebbre hatoltak be a tundrákba. Szerény, majdnem szótlan fiatalember, aki akkor a legszűkszavúbb, amikor önmagáról kellene beszélnie.

— A fúrómester segédje voltam, de közben elvégeztem az egyetemet s nemsokára főmérnök lettem.

Ez a mondat a kurta önéletrajz világrekordja...

Lassan-lassan mégis sikerült kihámozni Nyemelko főmérnök életének állomásait. Hat évvel ezelőtt került északra s egy kutatóexpedíció vezetését bízták rá.

— Tudtuk, hogy mit keresünk, hogy a kombinátnak mire van szüksége, de komoly leletre addig nem bukkantunk. Remény volt, minden pillanatban reménykedtünk, de a sikert a 29-es fúrás hozta.

A szerény és szűkszavú fiatalember nevéhez és munkájához fűződik annak az érctelepnek a felfedezése, amelyről „a geológusok nem is álmodtak".

Mindez természetesen nem ment könnyen. Az expedíció tagjai sátrakban laktak, csak a néhány nős ember kapott szállást a szánokon vontatott faházakban.

— Ez sem érdekes — legyint a főmérnök. — Ma az emberek 90 százaléka távfűtéses házban, komfortos lakásban lakik.

Ma már...

Az északi fiatalság hajlamos arra, hogy mindent elintézzen ezzel a két szóval: ma már... De tegnap még minden másképpen volt.

Ma már — mondjuk el a szűkszavú fiatal főmérnök helyett — mindenkit kocsin visznek a munkahelyére, a kihelyezett csoportok villanyfűtéses házakban élnek, s családjuk a városban, ahol van kitűnő étterem, klub, mozi, sportpálya, sportcsarnok.

— Most is folyik a kutatás?

— A kutatás állandó... Jelenleg 30 darab, egyenként 1200—1500 mélység-teljesítményű fúrógépünk dolgozik a tundrákon, mindig északabbra és északabbra terjesztve ki a kutatás zónáját. Ahogyan előrehalad a kutatás, úgy követik a lakótelepek. A legészakibb telep legfiatalabb lakója ötéves. Érdemes házasodni, gyermeket nevelni, mert egészen más az

 élet... Ma már...

Ma már...

Ez a két szó sokáig visszhangzik a fülemben... Ma már valóban villanyfény enyhíti a sarki éjszakát, meleg van és világos van, a gyerek narancsot majszol, amíg odakinn a tél dühöng. Ma már óvodába jár a sarkkörön túl született apróság, a moziban színes filmet néznek a szülők, a tundrák fölött mint egy lábra kelt acélszerkezet, bukdácsolva utazik mind északabbra és északabbra a fúrótorony, s ezt a fagyálló emberek teremtették, akik azonban nem szívesen beszélnek arról, ahogyan megteremtették, mert hiszen minden másképpen van.

Ma már...

Ahol az arany nem számít

A tundra a mi fogalmaink szerint sík táj aljnövényzettel. Szibériában az északi sarkkörön túl lakó kis népek nyelvén a tundra hegyes vidéket jelent. Norilszk környékén a látóhatárt mindenfelé hóval borított, nagyobbrészt párába burkolózott hegyek zárják le. S Norilsz fölött ék alakban nyúlik a tundrába a világ legészakibb erdeje.

Itt értettem meg ezeket a szavakat, amiket Kungurovtól Irkutszkban hallottam:

— Norilsz körzetében egyes dolgánok „erdei embernek" nevezik magukat.

Kungurov, akinek Arany Sztyepp című regénye magyarul is megjelent, egy igen kellemes irkutszki estén beszélt erről a tájról. S milyen jóízűen. Kungurov igazi szibériai anekdotázó.

1934-ben járt ezen a vidéken. Akkoriban Norilszkban mindössze két ház állt, Dugyinkában — most Norilszk tengeri kikötője — néhány barakkot talált, evenkik laktak benne, s a fiúk íjászattal szórakoztak. A bennszülött törzsek, evenkik (tunguzok), nganaszánok (szamojédok), nyenyecek, nyencek, dolgánok nomád életet folytattak a tundrán. Kungurov akkor a területi népművelési osztály helyettes vezetője volt. Egy orvosnővel indult expedícióra. Amikor híre terjedt a tundrában, hogy

oroszok érkeztek, Galcsikában, ahol a 80 kilométer szélességben hömpölygő Jenyiszej partján néhány sátor állt összesen 99 lakóval, rénszarvasbőrbe öltözött nomádok gyűltek össze. Sokan akkor láttak először orosz embert.

Kungurov féltve őrzi az akkor készített fényképfelvételeket. A nők rénszarvasbőrből készült felső ruhájuk alatt 7 rézholdat hordtak, ez volt legbecsesebb ékszerük. Nyakukból vaslánc lógott le, rajta réztükör, pipatisztító kampó, amulett, összesen 16 kilogramm súly.

Egy kopott fényképről három nő néz mereven, egy fehérrókavadász három felesége — bár a többnejűség tilos volt —, az egyik evenki, a másik tatár, a harmadik nyenyec. A nők között szigorú volt a munkabeosztás. A legidősebb, a „gondnok" az étkezést irányította, a második varrt, a harmadik a közös gyerekekkel törődött. A többnejűség azért is terjedt el — magyarázza huncut mosollyal Kungurov —, hogy az asszonyok ne unatkozzanak, míg a férj távol van. S amikor a férfi hosszú vadászatról hazatért, azzal az asszonnyal hált, aki elsőnek futott eléje, s lehúzta vizes csizmáit.

A gazda legszebb felesége beleszeretett az orosz „orvosba" — s amikor megtudta, hogy nő, mérgében megharapta a kezét.

Egy különleges kép: rénszarvasborjút szoptató nő. A nomádok úgy szerették a kis rénszarvast, mint saját gyereküket.

Újabb kép: kis sátor előtt tetőtől talpig bőrbe öltözött gyereklány. A játéksátor hű mása a „csum"-nak nevezett nagysátornak, amihez nomád szokás szerint csak nő nyúlhatott hozzá. Míg az asszonyok felállították a sátrat, a férfi szánkón ült és dohányzott. S ha valamelyik feleség már nem tudta megemelni a nehéz bőrsátrat, megkérte a férjét, hogy nősüljön újra. Gyakran maga választotta ki utódját.

A rénszarvason való lovaglás külön tudomány. Nem szabad a hátára ülni, csak a vállára, de vigyázni kell, hogy az állat, amikor időnként hátravág az agancsával, ki ne szúrja utasa szemét.

Kungurov sokat utazgatott rénszarvason. Minden utasra három állat jutott. Az egyiken ült, a második vitte a ruhát, a harmadik az élelmiszert.

Egy utazásuk alkalmával a vezető odaszólt Kungurovnak:

— A szarvas füle puha.

Kungurov nem tudta, mit jelent ez, s félvállról válaszolt:
— Hadd legyen puha.
Kis idő elteltével a vezető ismét megszólalt:
— A szarvas füle már egészen puha.
— Hadd legyen egészen puha.
Újabb szünet, majd a vezető kissé sértődötten megjegyezte:
— Már olyan a füle, mint a rothadt gomba.
Ekkor már Kungurov gyanakodni kezdett, hogy valami baj van.
— Talán pihentetni kellene.
— A rénszarvas el fog bukni. Újakat fogunk szerezni.
— Újakat? — csodálkozott Kungurov. Itt, az elhagyott tundrában?
A vezető felmászott egy hegyre, s hosszan, elnyújtva evenkiül kiáltozni kezdett.

Sehol egy ember. S talán egy óra sem telt el, evenkik tűntek fel és remek rénszarvasokat hoztak. A tundra íratlan törvénye, hogy az elfáradt állatokat kicserélik.

Persze a tundrában csak íratlan törvény volt, mert a nomád népeknek nem volt írásuk. Kungurov megtanult evenkiül és nyenyecül. A nomád népek szókincse kicsi, talán összesen kétezer szót használnak, de a kiejtésüket megtanulni igen nehéz.

Kungurov krumplit tett a szájába, hogy utánozza őket. S felfújt arccal, kidagadt nyelvvel ízelítőt adott az evenki nyelvből. A legtöbb szónak többféle értelme van. Tara például azt jelenti, hogy enni, inni, de egyúttal vásárolni is.

Kungurov tanulmányútja után megszerkesztette — a cirill ábécét kissé kibővítve — az evenki ábécét. Tervét a Leningrádi Északi Népek Intézete — amely a latin ábécé használata mellett foglalt állást — ellenezte, de engedélyt kapott, hogy kísérletként bevezessék. A kísérlet bevált. Kungurov javaslatát arra alapozta, hogy a nomád népek nyelvében használt bizonyos hangzóknak nincs megfelelőjük a latin ábécében, azonkívül ezek a népek hosszabb ideje élnek orosz hatás alatt, s beszédüket ez is befolyásolta.

Itt a tundrában lett Kungurov író. Amikor első útjáról hazatért, mesélt, mesélt, bizonyára olyan jóízűen, mint nekünk Irkutszkban. A főnöke azt mondta:

— Ülj le, s írj meg mindent!

Kungurov tréfára vette a dolgot.

— Úgy írjak, mint Lev Tolsztoj?

— Ülj le és írj! Kapsz 15 napot.

Egy hét elég volt. Kiderült, hogy Kungurov nemcsak kitűnő anekdotázó, hanem tehetséges író is.

Fényképet mutat az első komszomolistákról. Büszke tekintetű, varkocsos kislányok piros nyakkendővel.

Tajmirban egyre több gyerek járt iskolába. Egy falutanács elnöke azonban semmiképpen sem akarta iskolába adni a lányát. Mikor Kungurov kapacitálta, mérges lett:

— A fiam már odaadtam, megfizettem az adót. Jeptonjaul két évig tanult nálatok és teljesen elbutult. Nem tud rénszarvast fogni, nem tud rókát lőni, de eszik mindennap. Mire való az írás? Ha valaki lát egy rénszarvason egy vonalat és egy pontot, mindenki tudja, hogy az Japtune Haule rénszarvasa. Nem kell ráírni a nevét.

Tajmirban azonban szaporodtak az iskolák. Az „Északi Kis Népek Területén" 1925-ben 6, 1930-ban 131, 1934-ben 338, 1939-ben 450 iskola volt. 1925-ben megalakult a Leningrádi Egyetem Munkástagozatán az északi népek csoportja, amiből kifejlődött az Északi Népek Intézete. Célja az volt, hogy közép- és felsőfokú oktatást biztosítson a kis népek fiainak, tanítókat és helyi közigazgatási vezetőket képezzen. A harmincas évek derekán már sok tanító érkezett vissza szülőföldjére. Az írástudatlanság csökkent. 1939-ben a nyenyec nemzeti körzetben a 9—49 évesek 89,9 százaléka tudott írni-olvasni.

A kollektivizálás jobb élet- és munkakörülményeket biztosított a halász-vadász-állattenyésztő népeknek. A „csum"-ot s ponyvával és nehezebb bőrökkel takart téli változatát, a „balok"-ot lassan felváltotta a faház, amit hosszú részletfizetésre kaptak. A civilizáció behatolását mindenekelőtt az ipari fejlődés jelentette. Több és jobb bútor, ruha és élelem jutott északra. A nomád népek jórészt letelepedtek, és csak időszakonként vándorolnak. Egy részüket magához vonzotta az ipar.

1947-ben Volocsanka kerületi központ dolgán iskolájának végzős hallgatóit megkérdezték, kinek van kedve Norilszkban a bányászati és fémkohászati iskolán tanulni. Huszonketten jelentkeztek.

A 22 közül 6—7 fejezte be a technikumot. Volt, aki nem tudta megszokni a várost, idegen volt a koszt, nehéz a tananyag, visszament a falujába.

A dolgánok többsége azonban (számuk 1959-ben 3900 fő) az új viszonyok között is halászattal, vadászattal, rénszarvastenyészettel foglalkozik. Tajmirban ma 150 000 szelíd, s mintegy 200 000 vad rénszarvas él.

Ez a probléma más északi országokat is foglalkoztat, ezt bizonyítja a Kanadában 1966-ban megjelent „A Sarki Határ" című könyv több tanulmánya. A szovjet észak fejlődését elemezve írja Terence Armstrong „Tanulságok Kanada számára" című összefoglalójában:

„Minden esetben, amikor össze akarjuk hasonlítani vagy szembe kívánjuk állítani a szovjet és kanadai tapasztalatokat, figyelnünk kell arra, hogy az egész probléma sokkal jelentősebb a Szovjetunió, mint Kanada számára. Nagyobb az érdekelt bennszülöttek száma, nagyobb a terület, és sokkal előrehaladottabb a gazdasági növekedés. De mindennél fontosabbak az ideológiai megfontolások. A szovjethatalom egyes időszakaiban a szocializmus eljuttatását az északi népekhez a hatalmas erőfeszítést és költséget kívánó északi fejlesztési program egyik legfőbb indítékaként jelölték meg. S ez nem csupán a bennszülöttek jólétével való törődést jelentette, hanem egyúttal gondoskodást arról is, hogy ők maguk is részt vegyenek a szocializmus építésében. A hagyományos bennszülött foglalkozások gazdasági jelentősége is sokkal nagyobb, mint Kanadában. Leningrád még ma is a világ legnagyobb szőrmepiaca, s az évi aukciókon eladott prém legnagyobb része ma is az északi vadászoktól származik. Ugyanígy a rénszarvastenyésztés csekély, de mégis jelentős mennyiséggel járul hozzá az északi ipartelepek élelmiszer-ellátásának megoldásához. Mindez észak felé irányítja nemcsak az érdekelt kormányhivatalok, hanem a sajtón keresztül a nagyközönség figyelmét is. A szovjet polgárok jelentős része meglehetősen részletesen ismeri északot és lakóit. Minden iskolásgyerek tudja, hol élnek a csukcsok, és mit csinálnak a nyenyecek.

Úgy látszik, hogy Kanada az oktatásban tanulhat legtöbbet a Szovjetuniótól. Az Északi Népek Intézete s utódai — ilyesmi Kanadában nem létezik — gondoskodtak a felsőoktatásról, s így az északi nép fiainak sok felelős pozíciót biztosítottak, mindenekelőtt kinevelték a helyi iskolák tanítóit.

... a Szovjetunió az északi népekkel való kapcsolatainak kialakításában messzebbre jutott, mint Kanada."

Terence Armstrong tanulmányának néhány megállapítása is bizonyítja, hogy Kanadát érdekli a szovjet észak fejlődése. A nemrégiben Norilszkban és Talnachban járt kanadai kormányküldöttség így nyilatkozott: „Önök tíz évvel megelőztek bennünket."

S ebben a fejlődésben az oktatás mellett igen fontos szerepe van az iparosításnak.

A Szovjetunióban régebben sok vita folyt észak fejlesztéséről. Szükséges-e és érdemes-e igen nehéz természeti, éghajlati viszonyok között rengeteg energiát és emberi erőt fordítani e vidék meghódítására? A vita már régen eldőlt, de még ma is sok olyan magánvéleménnyel találkoztunk, hogy az északi sarkkörön túl kizárólag az ipar szempontjából feltétlenül szükséges bányamunkákat végezzék, a feldolgozási folyamatokat délre kell összpontosítani.

Észak fontosságát, a munka „romantikáját", a sarkkörön túli „összkomfortos" életviszonyok kialakítását példázza a Norilszktól északra felépült Talnach, egy azok közül a szovjet városok közül, amelyek még nincsenek rajta a térképen.

Talnach létét egy felfedezésnek köszönheti. Csakhogy a XX. század második felében a felfedezések már nem a véletlen művei, hanem a szükségszerűség s a tudományos tevékenység kombinációjának szülöttei. A norilszki kombinátnak több és jobb nyersanyag kellett.

A feltáró munkák történetét Georgij Maszlov, főgeológus mesélte el.

1940-től nagy területet kutattak át. Geológusok százai dolgoztak a helyszínen és a kutatólaboratóriumokban.

Közben 20 év telt el. Találtak véletlenül a felszínre bukkanó ásványokat, s bizonyos kereső-jelzők alapján 1960-ra pontosabban körülhatárolták a területet. A Talnach folyó mellett a Harajelach hegy tövében feltáró munkálatokat terveztek. Lelőhelyet nem találtak, de a jelek alapján megszabták, hol kell az ásványoknak lenni. Még egy kisebb területet jelöltek körül. Most következett a legnehezebb feladat. Geológuscsoportot indítottak útnak azzal a feladattal, hogy hason csúszva gyűjtsenek össze minden adatot az egy négyzetkilométeres szakaszon. Ez a munka 1960 jú-

 liusában egy hétig tartott. A leletek alapján a technikai tanács a feltáró

fúrás mellett döntött. Szeptemberre már az első, nem nagy mélységű fúrás ércet tárt fel. A második és harmadik fúrás azonban már olyan lelőhelyet sejtetett, amiről geológus még nem is álmodott.

Hét évvel ezelőtt az első fúrásnál még csak 4—5 sátor és 15—17 ember jelezte Talnachot. Éjszaka odalátszottak Norilszk fényei. Nézték a fényeket és arra gondoltak: „Lesz-e itt város? Lesz, igen lesz, de hogyan és mikor?"

1962-ben elindult a lelőhelyre a kombinát vezetősége. Kocsikaravánjuk átkelt a folyó jegén, azután folytatta útját azon a vágaton, amit a geológusok nyitottak a világ legészakibb erdejében. Visszafelé jövet felvették egy fatörzsre: Talnachsztroj, vagyis Talnachi Építővállalat. Most már nem kerestek új nevet a városnak. Májusban megérkezett az első két építőbrigád. Júliusban elolvadt a hó. A folyótól az építkezés helyéig — 10 kilométeres szakasz — gyalog három óra hosszat tartott az út, mert a gumicsizma minden lépéskor elmerült a mocsárban. A Norilka folyótól a traktorok 15 óra alatt vergődtek el idáig. De az építkezés ilyen körülmények között is folyt. Norilszkból egyre-másra érkeztek a szállítmányok. Három év múlva felépült a híd a Talnachon, s ugyanakkorra már termelt az első ércbánya, a Majak.

A geológusok vágta csapás helyén most műút vezet a világ legészakibb erdejében. Május végén melegen süt a nap, de még jég fedi a száz meg száz kis tavat. Az olvadó hó alól sárgás fű villan ki, fehéren csillog a nyírfák törzse. Ezek a nyírek persze csak csenevész rokonai a Bajkál-tó hatalmas szálfáinak. A távolban lilásan villog a Putorán hegység, tetején rózsaszínben szikrázik a hó. Különleges színek, hasonlók azokhoz, amelyeket a Jakut Művészet Múzeumában láttam Mihail Lukin képein. Egyik festményének ez volt a címe: „Geológusok találkozása rénszarvastenyésztőkkel". Hihetetlenek voltak a lila, rózsaszín, szürke pasztell árnyalatai. „Hihetetlenek — mondta vezetőnk —, de ha majd egyszer eljutnak a téli napsütésben a tundravidékre, meglátják, hogy valódiak. A hóban szikrázó északi nap játéka különleges színeket varázsol."

Ez ugyan már tavasz, de még őrzi a hosszú-hosszú tél nyomát. Messze van még a nyár, amikor száz színben virítanak — de nem illatoznak — a tundra vadvirágai.

A ritkás fák között feltűnik a Majak toronyépülete, s a bekötőút előtt

tábla jelzi Talnachot, a „kiemelt Komszomol-építkezést". Mi azonban még tovább megyünk, a geológusok táborába.

A tábor persze már nem sátrakat jelent, hanem szép faházakat. Az egyiknél magas, kissé meghajlott hátú férfi fogad, Alekszej Vlagyimirovics Prohorov, a geológuscsoport vezetője. Betessékel az irodájába. Ízléses bútorok, a ferde szögben behulló napsugártól védő sárga függönyök, a sarokban kis asztalkán hatalmas zöldes ércdarab.

— Ez a büszkeségünk — mutatja.

Húsz éve a környéken dolgozik. Még annak idején maga cipelte az első exkavátort a norilszki érclelőhelyre. Ide hat évvel ezelőtt került, a 21. próbafúrás után, amikor olyan kőzetet tártak fel, amiben folyamatosan van érc. Gyorsan „idedobtak" 3—4 fúrógépet. A 37. fúrás már folyamatos ércet adott, mégpedig olyat, amiben egyáltalán nincs meddő. Csak egy „dúsítás" szükséges, szét kell választani a nikkelt a réztől.

— Lehet, hogy aranyat is találtunk volna, de az nem kellett a kombinátnak. Színesfém kellett. És megtaláltuk. Ennyi az egész.

1965-ben a geológuscsoport Lenin-díjat kapott.

Hogyan él egy Lenin-díjas Talnachban? Prohorov fejébe csapja a prémsapkát, felveszi nagykabátját, s elindulunk a lakása felé. Csak egy ugrásra van az irodától. A háromszobás, hideg-meleg folyóvizes, központi fűtéses faházat a geológuscsoport főmérnökével osztja meg, családja bent lakik a 30 kilométerre fekvő Norilszkban. Ez a lakás amolyan legényszállás, de hogy mégse legyen komor, kanáritenyészetet rendeztek be. A kis sárga madarak vödrökben ültetett fákon gubbasztanak a drótkerítéssel lezárt alkóvban.

— Akkor jó itt, amikor kint 4—5 méteres a hó, 40—50 fokos a hideg. S milyen szépen énekelnek a kanárik, különösen, ha kiteszünk az asztalra egy üveg konyakot.

— Érdemes egy geológusnak megnősülni? — kérdezzük.

— Feltétlenül. Nősülni kell — mondja Prohorov, s elmosolyodva hozzáteszi:

— Aki ritkán látja a feleségét, ritkán veszekszik vele. Persze sok asszony nehéz körülmények közé is követi a férjét. Itt már 1962-ben megszülettek az első gyerekek, pedig akkor még sátorban laktunk. Most meg

— mutat az előttünk lilásan szikrázó hegyre — már a Harajelach is a

mi birodalmunk. Utakat építettünk, felvezettük a villanyt, a vizet. 120 kilométerre van a külső telephelyünk, ott is gázfűtés van, elektromos tűzhelyek.

A geológuscsoport telephelyén még folynak a fúrások a lelőhely kontúrjainak megállapítására. Eddig 1600 méter mélyre jutottak. A fúrótornyok szántalpakon álló kis faházait villanyárammal fűtik. Most látom csak, hogy a környéken minden faház szántalpakon áll. Ha indul a fúrótorony, indul vele együtt a személyzet — házastul.

A geológuscsoport főhadiszállása csak település. A 7000 lakosú város kőből épült. A központban levő kultúrházat, ami előbb készült el, mint a lakótelep, négyemeletes házak veszik körül. Vörös faluk vakolatlan, ugyanolyan módszerrel épülnek, mint Norilszkban. Most ugyan kissé nehéz őket félcipőben megközelíteni, mert megkezdődött az olvadás, s a hólében eltűnt a járda. A kultúrház árnyékában gép kotorja a feltorlódott, jéggé fagyott havat. A földszinten üzletek és műhelyek: női konfekció, borbély és fodrász, tv-javító. (Talnachban veszik a norilszki televízió műsorát, s a forradalom 50. évfordulójára a Molnyija műhold segítségével már Moszkvát is.)

A kultúrházban — délelőtt van — a Spartacus című amerikai filmet vetítik, színes szélesvásznú változatban. A faborítású önkiszolgáló boltban magyar Globus konzervek és paprikás szalonna — mind a kettőnek nagy a keletje. Grúz, örmény, ukrajnai, moldvai befőttek között lehet válogatni, bár az üzletvezető szabadkozik, hogy fogyóban a készlet, most várják a hajózás megkezdését, nyáron kétszer ekkora a választék, s bőven érkezik Közép-Ázsiából zöldség, gyümölcs. Az árak a szállítás miatt 7 százalékkal magasabbak, mint délen, a gyümölcs esetleg ennél is drágább. A fizetés? A fizetés jó.

A főmérnök, aki elkísér bennünket, meséli, hogy tavaly turistaúton járt Hollandiában, Kanadában, Mexikóban. Sok érdekeset látott, de alig várta, hogy hazaérjen. Hiányzott a barna kenyér, a sózott hering — és Talnach.

Talnachi ebédet eszünk. Bőven van uborka, paradicsom, retek, sűrű tejföllel meglocsolva. Érdeklődnek, hogyan ízlik a tejföl. Kitűnő. Tejporból készült. S persze van sózott hering is, meg barna kenyér. Minden, ami a főmérnöknek Mexikóban hiányzott.

Szakemberben nincs hiány. A mérnökök, technikusok egy része szibériai, de vannak moszkvaiak, leningrádiak, ordzsonikidzeiek. Sok technikus Norilszkban végzett, vannak, akik ott szereztek gyakorlatot. A dolgozók 80 százaléka Norilszkból jár be autóbuszon, 40 perc az utazás.

Ahol az ércet bányásszák, nincs örök fagy. A lelőhely nagyon gazdag. Meddő sincs, a kibányászott érc helyére betont nyomnak be, ezért betongyárat is kellett építeni. 1966-ban az ércfejtő 40%-os kapacitással dolgozott 1968-ra 65%-kal termel, s 1969—1970-re eléri a tervezett kapacitást.

Munkaerő-probléma? Nincs. A munkáslétszámot a kombinát előre megtervezte. Az indulástól számítva három és félszeresére nőtt a létszám. A fluktuáció egyoldalú. Csak jönnek. Közepes vájár napi 13—15 rubelt keres, északi pótlék nélkül. Most készülnek bevezetni az ötnapos munkahetet. Második éve az új gazdasági rendszer szerint dolgoznak. 200 000 rubel a terven felüli nyereségük. Ennek egy részét premizálásra fordítják, egy része a bővítési alapba kerül, a többivel a kombinát rendelkezik.

A Komszomol-megbízólevéllel érkezők 2—3 évre jönnek. 7000 komszomolistából 1000 maradt itt.

Mi is gyorsan végzünk az ebéddel, a végén a narancs mellé helyi különlegességet, vörös erdei áfonyát szolgálnak fel. Folytatjuk utunkat a most épülő második ércbánya, Komszomolszkij felé.

Ide is műút vezet, körülötte ritkul az erdő, egyre inkább tundrás, s mind közelebb kerülnek a hegyek. A 800 kilométer hosszúságban húzódó Putorán hegység valamikor csak különleges vadjuháról volt híres. Most újabb és újabb geológuscsoportok indulnak útnak, hogy színesfémet s főleg gázt és olajat kutassanak. Ez most a legfontosabb feladat. Szén bőségben van, de drága. A geológusok ígérik, hogy meglesz a gáz is, az olaj is. Talnach a civilizáció új bázisa fönn északon, de nagyon valószínű, hogy Talnach mellett új szputnyikvárosok épülnek majd Norilszk körül.

Komszomolszkij építkezésén már befejeződött a munka. Szombat van. Velünk szemben az épülő aknabejáratok. Az aknák még csak ideiglenesek, az egyik 721, a másik 807 méter mély. Két éve még nem volt itt semmi. S Komszomolszkij jóval nagyobb lesz, mint Majak. Ott 1800 ember dolgozik az igazgatósági épületben. Ezt már 3000-re tervezték.

A szerelők havi 300—350 rubelt keresnek. Hatvan százalékuk Talnachban lakik, a többi Norilszkból jár be.

A gát mögött az erőmű váza keretbe foglalja a Harajelach hegyet. A dombok eltakarják Talnachot.

Közeledik az este, de ilyenkor nem nyugszik le a nap.

Ott világítanak az új város fényei az erdőben, ahol hét évvel ezelőtt Maszlov és geológustársai azon gondolkodtak, lesz-e itt város?

— Észak a fiataloké. Bármennyire dicsérik a telet, mégiscsak nehéz. Abban, amit itt láttak, az én munkám is benne van.

Maszlovnak ezek a szavai jártak az eszemben, amikor Norilszkban — 8 fokos hidegben beszálltunk a moszkvai repülőgépbe.

És ezek a szavak jártak az eszemben, amikor öt órával később, kellemes május végi estén, 18 fokos melegben megérkeztünk Moszkvába. Úgy éreztem, hogy ez az egy mondat magába foglalt mindent, amit Lenin előre látott.

S amit H. G. Wells nem tudott elhinni . . .

58827

Felelős kiadó a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
Szerkesztette: M. Fóti Katalin
A borító és a kötésterv Kolosváry Bálint munkája
Műszaki vezető: Szécsi Andor
Képszerkesztő: Fábri Magda
Műszaki szerkesztő: Lengyel József
A szedést 1968. IV. 5-én kezdték meg. Megjelent 1968. VIII. 23-án,
13 000 példányban. Terjedelme: 12 A/5 ív + 3 ív képmelléklet

PL — 118 — F — 6870

68.1566 — 100 éves az Athenaeum Nyomda, Budapest
Íves magas- és mélynyomás
Felelős vezető: Soproni Béla igazgató

Mercy Patient

58827

22,— Ft